

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

William Miguel Pichardo

Architektura náměstí Jana Palacha v Praze

včera, dnes a zítra

The architecture of Jan Palach square in Prague

in the past, present and future

Bakalářská práce

Bachelor's thesis

Poděkování

Za trpělivost a ochotu vést práci vznikající v nepřiměřeně krátkém čase patří můj veliký dík především prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. Byly to také jeho přednášky a semináře, které mě dovedly k zájmu o teorii architektury a nepřímo tak i k metodě této práce.

Dále jsem vděčně zavázán za podporu rodině, kolegům a kolegyním z celé FFUK, které jsem v rámci ozdravných akcí v lednu 2024 měl možnost poznat, a jež mám to potěšení nazývat přáteli.

V neposlední řadě děkuji Janu Rusovi za píli, pozornost a neutuchající zvědavost, se kterou přistupoval k vědě, k umění a k životu obecně; v jeho podání šlo obvykle o jedno a to samé. Vzpomínka na těch pohřích málo chvil, co jsme sdíleli na cestě Ústavem a Fakultou, mi byla během psaní následujících stran hlubokou morální oporou, a jsou-li toho hodny, rád bych je jeho památce věnoval.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 30. 7. 2024 William Miguel Pichardo

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá náměstím Jana Palacha v Praze. Náměstí má v Praze poměrně unikátní postavení a sadu předpokladů, aby bylo vysoce reprezentativním městským prostorem. V minulosti tento potenciál vedl k řadě pozoruhodných návrhů jeho uchopení; v dnešní době je však náměstí navzdory tomu v neutěšeném, provizorním stavu z konce devadesátých let minulého století

První část práce sleduje architektonický a urbanistický vývoj lokality od jejího zrodu jako komunikačního uzlu, zejména pak přes proměny dlouhého devatenáctého století a realizované i nerealizované plány století dvacátého, až do současnosti. Pozornost je věnována mimo jiné společenským kontextům jednotlivých záměrů a jejich proměnám v procesu od myšlenky k provedení. Protože sociální a politický kontext často určoval způsob, jakým bylo s lokalitou, respektive náměstím zacházeno, je podle toho první část práce vnitřně traktována.

Druhá část práce se pokouší vystavět teoretický systém, který by napomohl specifikaci náměstí a jejich implikace pro budoucí řešení dnešního stavu napomoci. Východisko zde představuje *archetypologie* náměstí, kterou navrhl architekt a historik umění Paul Zucker v knize *Town and Square from the Agora to the Village Green* (New York, 1959). Zuckerovy *archetypy* interpretuji jako specifické vztahové situace prvků, utváří prostor náměstí. Klasifikací těchto prvků podle jejich funkce v utváření prostoru zkouším rozšířit a adaptovat Zuckerův pohled jako analytickou pomůcku. Její možnosti potom ohledávám třemi volnými aplikacemi na témata týkající se Palachova náměstí.

Klíčová slova:

Praha, urbanismus, historismus, 20. století. městský prostor, náměstí, teorie městského prostoru.

Abstract (EN)

The thesis hereby presented is concerned with Jan Palach Square in Prague. The square has a set of rather unique qualities in the context of Prague and it has the potential to be a monumental urban space. In the past, this has led to a series of noteworthy plans for the embracement of this potential through more or less radical transformation. Yet, nowadays the square finds itself in a miserable provisional state it was put into at the very end of the 20th century.

The first part of the thesis follows the square's development from the perspective of architecture and urban planning, from its very beginning as an important river crossing through its genesis as a square and subsequent mutations in the 19th and 20th centuries up to this day. The sociopolitical context of individual plans for the square is given attention and since changes in one usually went hand in hand with the other, the chapter is structured accordingly.

The second part of the thesis attempts to build a theoretical framework, which could help grasp the specific qualities of Jan Palach square and thus the implications for its further development. As a starting point I chose the *archetypology* of the square formulated by architect and art historian Paul Zucker in his 1959 book *Town and Square from the Agora to the Village Green* (Columbia University Press, NY). I interpret Zucker's *archetypes* as specific configurations of relations between the individual elements, that together form urban space. By classifying these elements according to their role in space formation I attempt to expand Zucker's optic and adapt it as an analytic tool. I then explore its possibilities through three liberal applications on topics concerning Jan Palach Square.

Keywords:

Prague, Urban Planning, Historicism, 20th century, Urban Space, Square, Urban Space Theory.

Obsah

1. Úvod.....	9
Metoda	10
Přehled dosavadní literatury	11
Dnešní náměstí Jana Palacha	13
2. Architektonické dějiny náměstí Jana Palacha.....	15
2. 1. Zapomenutá křižovatka.....	15
2. 2. 1866—1882. Koncepce a (znovu)zrození centra.....	17
První vlašťovka modernity	17
Koncepce zástavby Rejdiště – Zítkovo náměstí?.....	18
Rudolfínium	21
2. 3. 1879—1930. Jinak, ale přece.....	23
„Stavební místa na Rejdišti“	23
Dům Na Kocandě.....	24
Asanace	24
Nešťastná kašna	26
Uměleckoprůmyslové muzeum	27
Mánesův, tedy Rudolfův, tedy most Františka Ferdinanda	28
Filozofická fakulta	29
2. 4. 1918—1939. Smetanovo náměstí a odrazy republiky	32
Parlamentní náměstí.....	32
Kašna počtvrté	34
Pomník TGM	37
2. 5. 1939—1962. Velké vize státní moci.....	41
<i>Mozartplatz</i> a Praha německá	41
Intermezzo: Dvořák od Wagnera a Smetany	46
Náměstí Krasnoarmějců a Praha socialistická	47

2. 6: 1960—1989. Jan Palach a bezčasí	53
2. 7. 1989—2024. Pokusy, omyly a provizoria.	54
Počáteční koncept a první návrhy 1989—1991	54
Soutěž 1993. „Salón Prahy“	57
Dvořákovské intermezzo podruhé	61
Soutěž 2002. Pylon (snad) vítězný	62
Králíčkův projekt a dopad prosince 2023 //Citlivé téma: střelba na FF UK	68
3. Teoretická část	71
3. 1. Východisko: náměstí podle Paula Zuckera	71
(Arche)typologie náměstí	71
Sitte na pozadí	74
Limity	76
3. 2. Rozšíření	78
„Náměstí“	78
Prvky (v) prostoru	78
Vztahy	82
3. 3. Volná aplikace I.: geneze dnešního prostoru NJP	84
Velké počáteční myšlenky	84
Konstituce prostoru náměstí	86
Modifikace (a stagnace)	90
Dnešní situace náměstí	91
3. 4. Volná aplikace II.: Nerealizované vize	94
Demoliční losování; dominance a resilience	94
Přístupy k řešení 1993—2023	97
<i>Sloup a obrubník</i> jednotlivými prvky. Alternativní cesty k soudržnosti a uzavřenosti.	99
2024. A jak dál? // Citlivé téma: střelba na FF UK	102
4. Závěr	105

Seznam používaných zkratk.....	107
Seznam zdrojů.....	108
Primární literatura	108
Primární periodika	108
Sekundární literatura.....	110
Sekundární periodika	112
<i>Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu</i>	112
Archivní prameny	112
Spisovna IPR.....	112
Knihovna a badatelna ÚOP NPÚ Praha.....	113
Osobní archiv Václava Králíčka	113
Ostatní prameny	113
Internetové zdroje	114
Seznam příloh	115

1. Úvod

Na jedné ze stěžejních spojnic tří z částí historického centra Prahy – Starého Města, Josefova a Malé Strany se nachází náměstí, obklopené třemi reprezentativními budovami, ve kterých sídlí významné kulturní a vzdělávací instituce. Čtvrtá strana přibližně čtvercového prostoru se otvírá výhledu na historické jádro české státnosti, které je současně největším hradním komplexem světa. Náměstí je jménem i historií spojeno s některými z nejvýznamnějších událostí českých dějin

Křižovatka „na Staroměstské“ je nepřehledná a věčně hektická. Stranou bouřlivého křížení hromadné a individuální dopravy je zvláštní parčík s neschůdnou dlažbou. Když už se někomu podaří do něj z křižovatky utéct – přes přechod s předprostorem mnohem menším, než jsou jeho kapacitní nároky a s intervalem snad nejdelším v Praze – octne se v bizarním prostoru bez určení cíle a řádu. Není moc důvodů se v něm zdržovat, a i kdyby nějaký byl, nebylo by moc kde se zdržet jinak, než ve stoje. Jedinou možností je rozlehlý betonový výstupek uprostřed, který je však příliš vysoký, aby se na něj průměrně vysoký člověk posadil. Když se tedy návštěvník parčíku vydá dále, mine koš, projde kolem sochy na divně nízkém podstavci a octne se na prázdné silnici. Má v zásadě dvě možnosti – vydat se na monumentální schodiště a skrumáž pozorovat z nadhledu, nebo pokračovat do reaktivního bezpečí a klidu parčíku na nábřeží.

Už více než tři desetiletí necharakterizuje náměstí Jana Palacha v Praze na Starém Městě pro běžného chodce, a nejvíce pro pravidelné návštěvníky budov, které je obklopují, první odstavec, ale ten druhý. Každý návštěvník koncertu v Rudolfinu musí v případě, že přijel na Staroměstskou, absolvovat ve společenském oděvu cestu, která připomíná charakterem spíše přesun po neudržované partii Jižního města, než jedné z nejprestižnějších lokalit v celé Praze.

Potenciálu místa si byla minulost vědoma. Podívejme se nyní, jak se stalo, že navzdory všem předpokladům dnešní Palachovo náměstí vypadá takto neutěšeně, jaké mělo podoby v minulosti a jaké mohlo potenciálně dostat.

Metoda

Předkládaná práce je rozdělená do dvou částí. První zkoumá náměstí Jana Palacha z hlediska architektonických dějin místa. Sleduje náměstí na cestě od prehistorického brodu, přes předmoderní periferii ke zrodu jednoho z nejmonumentálnějších výstavních prostorů v Praze. Dále sleduje jeho realizované i pouze plánované proměny na pozadí proměn společenského a politického kontextu.

Zdaleka největší překážkou pro tuto část práce byla nedostupnost zásadních archivních pramenů, jmenovitě f. *Soutěže AAS NTM*, ve kterém by se měly nacházet podklady téměř ke všem soutěžím, které se náměstí na konci devatenáctého a napříč dvacátým stoletím dotkly. Práce se tak neplánovaně stala také cvičením v rekonstrukci konkrétních údajů z kusých zmínek a vlastností primárního materiálu z druhotných reprodukcí a interpretací. S vědomím vrozených limitů takového postupu většinou tam, kde není na základě čeho prodat vlastní interpretaci uměleckého materiálu, nechávám promlouvat dobové komentátory a spíše než uměleckou jakost toho kterého návrhu pomocí dobových reflexí ilustruji dobový způsob uvažování o dílčích tématech. Ústředním cílem první části práce je sestavit chronologickou kostru vývoje a dějin náměstí a tím připravit podklad části druhé.

Druhá část ohledává jednotlivá stěžejní témata týkající se organizace, výstavby a účelové transformace městského prostoru, která vyvstávají v historiografické části. Aplikuje principy formulované teoretiky, kteří se jimi nebo jejich obdobami především zabývali.

Prvním významným „teoretikem náměstí“ v našem středoevropském prostředí byl architekt Camillo Sitte (1843—1903). Syn architekta Franze Sitteho, příšedšího do Vídně ze severočeského Bílého Hrádku nad Nisou (toho času převážně německojazyčného *Weißkirchen an der Neiße*), absolvoval vídeňskou techniku, kde studoval pod Heinrichem von Ferstel (1828—1883). Sitte ve svém urbanistickém pojednání zejména rozebírá historické podoby náměstí a principy jejich prostorové skladby, od čehož následně odvíjí rozbor a kritiku problémů moderního urbanismu. Jiří Hrůza stopuje Sitteho zájem o středověký urbanismus právě od Ferstelova znalectví gotické architektury,¹ Ferstelova *Votivkirche* se pak paradoxně stala jedním z předmětů Sitteho kritiky.

Na Sitteho teoretickou práci navázali historik umění a žák Heinricha Wölfflina Albert Erich Brinckmann knihou *Platz und Monument*, vydanou poprvé v roce 1912, a poté na konci padesátých let architekt a historik umění Paul Zucker textem *Town and Square from the Agora*

---

¹ Jiří Hrůza, Camillo Sitte (předmluva) in: Camillo Sitte *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Brno 2012 (Wien 1901), s. 7. Jde o druhé české vydání; překlad Vladimíra Buriánka nevychází z prvního (1889), ale až z třetího vídeňského vydání *Städte-bau* (1901).

*to the Village green.*² Ve své práci čerpám spíše z myšlenek druhého jmenovaného, na rozdíl od Binckmanna se totiž tolik nezaměřuje na vztah pomníku a náměstí (jak ostatně napovídá i srovnání názvů publikací) ale zkoumá cíleněji náměstí jako fenomén. Zucker hned na začátku knihy rozeznává pět archetypů náměstí; následuje pak historický rozbor náměstí v jednotlivých epochách stavby měst (antika, středověk, renesance, 17.—19. stol.). V Zuckerově „*archetypologii*“ náměstí je však obsažen také pohled na typologii prostoru a na formování jednotlivých *archetypů*, který podle mého názoru lze účinně adaptovat na nástroj, pomocí něhož lze uchopit potenciál náměstí Jana Palacha a identifikovat jeho problémy.

V historiografické části opouštím striktně chronologickou strukturu v zájmu přípravy podkladu pro teoretickou část. Práce sice v celku směřuje od prapočátku řešeného území přes současnost k projektované budoucnosti, základní členění nicméně stavím do celků, zpracovávajících pokaždé jinou úroveň stavebních dějin náměstí. V architektonických dějinách Palachova náměstí lze rozlišit etapu koncepce prostoru, výstavby prostoru a následného modifikování a doplňování prostoru. Mezi těmito etapami existují drobné překryvy, protože se mírně chronologicky překrývají i kapitoly této části práce.

Konečně je třeba dodat, že náměstí Jana Palacha, jakkoli je lze vnímat jako jeden celek, je koláží složenou z nezpočtu dílčích článků, které spolu více či méně úzce souvisí, někdy však také minimálně. Dějiny náměstí a zejména nerealizovaných plánů, které se jej týkají, jsou v tomto ohledu ještě složitější. Proto je i následující práce sestavena jako koláž, která dohromady a s odstupem vytváří jakýsi ucelený obraz, na úrovni detailu je však přiznaně různorodá; domnívám se, že snažit se ji semknout do kompaktního a lineárního příběhu by nebylo možné bez deformací, které nepokládám za přípustné.

Přehled dosavadní literatury

Jelikož se jedná o téma výsostně pražské, většina dosavadní literatury k němu sestává ze známých pragensií. V tomto ohledu na prvním místě lze zmínit především dvě díla, *Město Praha* Jiřího Hruzy³ a *Město v bouři* Richarda Biegela jako dvě opera magna mezi syntézami pražského urbanismu. První jmenované je pozoruhodné zejména dobou vzniku a potažmo vztahem k architektuře a urbanismu konce osmdesátých let, těsně před jeho plošným odsouzením na začátku let devadesátých, to se nicméně nijak netýká tématu práce; s publikací

---

² Paul Zucker, *Town and Square from the Agora to the Village Green*, New York 1959.

³ Jiří Hruza, *Město Praha*, Praha 1989.

pracuji především v období od prehistorických počátků lokality do začátku devatenáctého století. Tam štafetu přebírá *Městu v bouři*,⁴ objemná syntetická práce zpracovávající proces přerodu předmoderního souměstí na metropoli 20. století. Ve zkoumaném období (1830—1970) se Biegel dnešního náměstí Jana Palacha dotknul zejména ve dvou případech, kdy představovalo bod o významu větším než lokálním. Poprvé na samém počátku zrodu moderní Prahy, kdy je téma stavby a regulace nábřeží Vltavy vsutku klíčové a které se tehdejšího Rejdiště dotkla zásadně. S tím dále souvisí vlastní regulace zástavby oblasti, která stojí mezi prvními „moderními“ územními regulacemi v Praze. Podruhé pak v padesátých letech, kdy projekt socialistické přestavby Prahy měl s tehdejším náměstím Krasnoarmějců radikální úmysly. Biegel projekty německé Prahy a socialistické Prahy na základě možná překvapivě úzkých souvislostí spojuje do jedné kapitoly. Podobně postupují i já, nápadná a odůvodněná podobnost mezi plány v celopražském měřítku mezi řečenými dvěma obdobími existují i v měřítku lokálním u oblasti náměstí. Co se týče architektury a urbanismu Prahy v období protektorátu, pracuji dále se zatím jediným komplexním zpracováním tématu, publikací Miloše Hořejše *Protektorátní Praha jako německé město*,⁵ který téma zpracoval hloubkově na pozadí říšského německého urbanismu obecně a institucionálních i personálních souvislostí v protektorátní Praze. Podobně v období padesátých let opírám svůj výzkum zacílený na Palachovo náměstí o stejně komplexní, nepublikovanou disertační práci Michala Kurze obhájenou roku 2023 na Ústavu českých dějin FF UK.⁶

Skrze *Město v bouři* se dostávám k prvnímu serióznějšímu pokusu sestavit dějiny Palachova náměstí, o dva roky staršímu prologu kolektivní monografie *Chrám umění Rudolfinum*,⁷ nazvanému *od Rejdiště k „ostrovu umění“*⁸, rovněž od Richarda Biegela. Mezi textem a příslušnou kapitolou v *Městu v bouři* je vysoká míra podobnosti, výstavba textu je však – nepřekvapivě – taková, že se především věnuje prostranství a urbanismu okolí ve vztahu k Rudolfinu. Na rozdíl od *Města v Bouři* také Biegel pokračuje v prologu *Chrám umění* za rok 1970 a dochází až do současnosti. Z podstaty toho, že jde právě o prolog knihy o Rudolfinu, však nezabředává do hloubky a nesnaží se věnovat všemu dění na náměstí před ním. Rudolfinum je nicméně z budov, které tvoří tři stěny náměstí, nepochybě ta, jejíž osudy

---

⁴ Richard Biegel, *Město v bouři*, Praha 2022.

⁵ Miloš Hořejš, *Protektorátní Praha jako německé město*, Praha 2013.

⁶ Michal Kurz, *Vize a budování socialistických měst v období stalinismu (Praha 1948-1956)* (disertační práce), Ústav českých dějin FF UK, Praha 2023.

⁷ Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

⁸ Richard Biegel, *Od rejdiště k ostrovu umění* in: Bachtík—Duchek—Jareš (pozn. 7), s. 18–45.

s náměstím hýbaly nejvýrazněji. Proto čerpám i z ostatních kapitol, které se dílčím způsobem náměstí týkají.^{9,10,11,12,13}

Snad vůbec první pokus kompletně zpracovat dějiny náměstí, ač pohledem krajinářským a zahradnickým, představuje článek Jaroslava Petřů v č. 3/X (2000) časopisu *Zahrada—Park—Krajina* pod titulkem *Sad naděje*.¹⁴ Přináší několik poznatků, které jinde v sekundární literatuře zmíněné nejsou; snad kvůli zacílení pohledu především na zahradní architekturu je však také plný faktografických chyb, často i u jinak nesporných datací, např. u začátků a konců staveb, a to v řádu roků. Nakládám s ním proto obezřetně a obvykle tam, kde nezbyvá jiná možnost.

O něco dříve se v podobě krátkého přehledu architektonické dějiny náměstí objevily v časopise *Architekt* v kontextu soutěže na jeho rekonstrukci v roce 1993. Jde o příspěvek velice drobný, avšak dobře informovaný a zřejmě podepřený archivní rešerší. Podle toho, jaká si nastavíme kritéria, by jej bylo možné považovat za vůbec první náznak kompletního zpracování jeho architektonických dějin. Proti tomu za dosud nejčerstvější uměleckohistorický dotek Palachova náměstí lze pak považovat úvodník Mileny Bartlové pro únorové číslo časopisu *Art&Antiques*¹⁵ z roku 2024, příhodně nazvaný „*Nešťastné náměstí*“. Zdrojovým impulsem pro jeho vznik byla prosincová událost na Filozofické fakultě UK, stejně tak, jako pro tuto práci.

Dnešní náměstí Jana Palacha

Než dojde na vlastní problémy, jimiž se práce zabývá, musím nejprve poskytnout suchý, základní orientační popis náměstí, bez nějž se bohužel nelze obejít.

Náměstí se nachází na pravém břehu Vltavy na hranici Josefova a Starého Města pražského. Základní půdorys prostoru náměstí tvoří čtverec o straně přibližně 95 m. Kolmá osa náměstí Jana Palacha mezi Rudolfinem budovou UMPRUM má azimut pouhých 15°, pro větší přehlednost práce ji tedy budu brát jako severojižní.

---

⁹ Jindřich Vybíral, *Koncepce, soutěž a výstavba Rudolfinu*, in: Bachtík—Duchek—Jareš (pozn. 7) s. 67–140.

¹⁰ Roman Prah, *Umělecká výzdoba - okrasa i politikum*, *ibidem*, s. 143–194.

¹¹ Michal Novotný, *Poslanecká sněmovna v Rudolfinu. Stavební proměny v letech 1919–1939*, *ibidem*, s. 281–320.

¹² Jakub Jareš, *Poválečný boj o Dům umělců*, *ibidem*, s. 397–406.

¹³ Jakub Bachtík, *Pragerova rekonstrukce Rudolfinu*, *ibidem*, s. 445–490.

¹⁴ Jaroslav Petřů, *Sad naděje na náměstí Jana Palacha před Rudolfinem*, *Zahrada—Park—Krajina X*, č. 3, 2000, s. 12–14.

¹⁵ Milena Bartlová, *Nešťastné náměstí*, *Art&Antiques* 2024, č.1, s. 2.

Na severní straně náměstí uzavírá Rudolfinum, na východní pak budova Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a na straně jižní hlavní křídlo Vysoké školy uměleckoprůmyslové, které je součástí většího bloku školních budov. Dále v práci, budu-li používat termíny „filozofická fakulta“ (malými písmeny, aktuálně platným praopisem se „z“) a „UMPRUM“, budu tím mínit tyto budovy, a ne instituce uvnitř nich. Obzvláště v případě filozofické fakulty když bude řeč o fakultě univerzity jako instituci, bude označována dobově platným názvem.

Na západní straně je náměstí otevřené do panoramatu Pražského hradu. Ústí do ní Mánesův most, propojující Staré Město s Klárovem na Malé Straně a po jeho stranách se náměstí přelévá do parkově upraveného Alšova nábřeží. Severovýchodní nároží náměstí tvoří zeď zahrady Uměleckoprůmyslového muzea, které je samo od vlastního náměstí poněkud ustoupené směrem na sever. V jihovýchodním rohu náměstí stojí dům Na Kocandě, původně činžovní, dnes zřejmě hotel. Z východní strany náměstí vybíhají severně ulice 17. listopadu a jižně ulice Křižovnická, které jsou součástí páteřní pobřežní komunikace individuální i hromadné dopravy, zejména tramvajových linek. Východním směrem z náměstí vybíhají podél severní hrany budovy filozofické fakulty ulice Široká a podél jižní hrany ul. Kaprova, která náměstí spojuje se Staroměstským. Doprava z náměstí, zejména ze zmíněné páteřní pobřežní trasy, směřující přes most na Malou Stranu, je vedena po jižní straně náměstí. Plocha v severní části náměstí je upravena také jako silniční komunikace, je však sloupky od dopravy oddělena a tím vyhrazena pro pěší. Přibližně čtvrtinu prostranství zabírá prostřední ostrůvek, v jehož středu se nachází betonový kryt nádechu ventilace podzemního parkoviště, jež se rozprostírá pod většinou plochy náměstí. Ostrůvek je ozdobně osázen keři a nízkými stromy a křižují jej cesty pochybně zpevněné velkoformátovými betonovými deskami. Zvláště tento prvek je palčivým místem a je obtížné jej popisovat bez zabíhání do podrobností a do jeho hodnocení; zůstanu tedy zatím u konstatování, že je jedním z ústředních úskalí provozu náměstí. Na severním zatravněném pruhu mezi středem náměstí a vozovkou se v ose Rudolfiny nachází pomník Antonína Dvořáka na poměrně nízkém kvádrovém soklu. Na stejné pozici se na straně naproti filozofické fakultě nachází provizorní pomník obětem tragédie z 21. 12. 2023 v podobě neopracovaného pískovcového bloku. Na východozápadní ose náměstí se po každé straně středního čtvercového pole nacházejí požární schodiště z podzemního parkoviště.

2. Architektonické dějiny náměstí Jana Palacha

2. 1. Zapomenutá křižovatka

Dnešní úloha náměstí Jana Palacha jako vytíženého dopravního uzlu a vůbec prostoru centrálního charakteru je do značné míry produktem úprav probíhajících od druhé poloviny 19. století. Tyto úpravy ovšem oživovaly dávnou minulost, po níž se sice nedochovaly viditelné hmotné stopy, která je však dodnes ve struktuře města patrná.

Existenci pražských měst předcházely osady zakládané v blízkosti řeky a podél cest lokálních i dálkových, směřujících k pražským brodům. Tyto cesty v důsledku přerušení páteřní východozápadní evropské cesty v druhé polovině 9. století výrazně nabyly na významu, protože se podle Jiřího Hrůzy přesunulo těžiště slovanského osídlení právě do míst budoucí Prahy.¹⁶ Schůdnost a potažmo význam jednotlivých brodů na území dnešní Prahy se v průběhu času proměňovaly; v době, kdy se uliční struktura dnešního Starého Města zafixovala ve výstavbě, plnil tzv. *Valentinský brod*¹⁷ ležící přibližně v místech dnešního Mánesova mostu, roli hlavní spojnice mezi osídleními na obou vltavských březích. Stavba kamenného mostu (*Juditina*) o asi 300 metrů jižně později tuto výsadní roli přebrala. Oblast budoucího Rejdiště postupně začala ztrácet na významu, výraznější půdorysné přepólování pravobřežního osídlení už ale nenastalo. I přes asanační zásahy devatenáctého a dvacátého století lze ve struktuře Starého Města rozečíst průběhy cest, které možná mají ještě předslovanský původ:¹⁸ patří k nim Valentinská a potažmo Husova z jižního směru, Kaprova jako spojnice se staroměstským rynkem, kam se dále sbíhají Dlouhá a Celetná, a konečně od severovýchodu Široká.¹⁹

Valentinský brod byl sice zachován a fungoval minimálně do té doby, dokud nebyl na místě zřízen přívoz, místo se však od stavby kamenného mostu pomalu začalo měnit ve vnitřní periferii, jakou nalezneme znázorněnou ještě na prvních přesných vyobrazeních Prahy.²⁰ V územním pásu mezi staroměstským opevněním zbudovaným v polovině 14. století,²¹ židovským ghettem a řekou, probíhajícím zhruba od křižovnického kláštera po dnešní náměstí Curieových, se začaly soustřeďovat provozy běžně umístěvané za město; jednak šlo o

---

16 Hrůza, *Město Praha* (pozn. 3), s. 19.

17 Nazývaný podle Valentinské brány u ústí Kaprovy ulice, která sama dostala název podle blízkého kostela sv. Valentina.

18 Hrůza, *Město Praha* (pozn. 3), s. 19.

19 Biegel, *Od rejdiště k „ostrovu umění“* (pozn. 8), s. 22.

20 Prvním takovým pražským plánem je tzv. Hergetův, zpracovaný k roku 1971.

21 Josef Holeček, *Stavebně-historický průzkum domu ČP. 71 „Na Kocandě“, Křižovnická 14, Praha 1*, 2014, s. 28. Dostupné v badatelně NPÚ ÚOP Praha, č. inv. 9/14, P215.

tzv. „nečistá řemesla“ (koželužny, hnojiště²² a potažmo sanytrovny²³), jednak řemesla prašná, hrozící vznikem požárů – mj. se tu mezi léty 1674—1833 předla vlna v „robotárně“ čp. 80-I řečené *špinhauz*.²⁴ Obdobně jako v jiných okrajových oblastech města při řece se zde také skladovalo dřevo. V neposlední řadě se přibližně v místě dnešního bloku s UMPRUM nacházelo volné prostranství, kde byla na počátku 18 století zřízena městská jízďárna (později nahrazená ohradou na dříví), tzv. *Rejdiště*.²⁵ Od něj pochází i pomístní název oblasti, který přetrval v užívání do 20. století²⁶ a v názvu ulice Na Rejdišti mezi Rudolfinem a budovou akademického gymnázia, dnešní konzervatoři, dokonce dodnes.

O charakteru oblasti Rejdiště před stavebními zásahy 2. poloviny 19. století si lze udělat živou představu z *Langweilova modelu Prahy*, na němž kromě převážně nízké, z většiny dnes zaniklé zástavby můžeme vidět jednak vysoké hranice dříví, jednak podivně a až romanticky vyhlížející – díky absenci čichového vjemu, jak poznamenává Kateřina Bečková – sanytrové haldy.²⁷ Tyto fůry biologických zbytků, nazývané v pražských plánech přelomu 18. a 19. století „*Sallitter Berge*“ nebo „*Schinder Berge*“,²⁸ dosahovaly ještě v Langweilově době takové výšky a rozlohy, že bezpochyby tvořily lokální dominantu.

Z map *stabilního katastru* (20.—50. léta 19. století) lze vyčíst, že oblast pomalu zarůstala hospodářskou zástavbou a sanytrová pohoří ustupovala; kolem poloviny století sanytrovny nahradily dřevozpracovatelské závody, mj. velká pila Lannova, která se později dokonce stala překážkou. Staroměstský terén se stále pozvolně pod hradbou provozů svažoval a prorůstal s říční hladinou; město se obracelo neupraveným týlem ke své vnitřní tepně, ale zároveň se tím o ni přímo opíralo. Prvním vymezením vůči řece a krokem k přeměně Rejdiště na výstavní nábřeží byla až stavba železné lávky přes Vltavu.

---

22 Jaroslav Prokeš, *Dějiny Prahy*, Praha 1948, s. 251.

23 *Sanytr*, též *santir*, *salnitř*, *salnytr*, z lat. *sal nitri*. Ledek draselný, systematickým názvem dusičnan draselný (KNO₃), používal se a dosud používá jako hnojivo, zároveň ale sloužil pro výrobu střelného prachu, protože byla jeho výroba přes senzickou odpudivost státem podporovaná. Kateřina Bečková, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996, s. 102.

24 Ta podobně jako ras a vrah Grasel prý dala vzniknout nadávce - „špinhauzník“. František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, díl II., Praha 1904, s. 766.

25 Holeček 2014 (pozn. 21), s. 28.

26 Název se u prostranství před Rudolfinem objevuje ještě v Orientačním plánu královského hlavního města Prahy a obcí sousedních z let 1909-1914,

27 Bečková, *Svědectví Langweilova modelu* (pozn. 23), s. 99-104.

28 *Schinder* = pohodný, antoušek, ras; rasovna se v těchto místech nacházela rovněž.

2. 2. 1866—1882. Koncepce a (znovu)zrození centra

První vlašťovka modernity

V polovině 19. století tvořilo hlavní pobřežní komunikaci kontinuum Křižovnické a Sanytrové ulice, probíhající mezi vlastním městem a pobřežní zástavbou zhruba ve stopě dnešní třídy 17. listopadu. Kaprova ulice, kterou asanace pouze „narovnal“, ústila kolmo na Sanytrovou ulici mezi *špinhauzem* po pravé straně a prostranstvím *rejdiště*, toho času ohrady s dřívím, po levé. Nezastavěné, byť ohrazené prostranství, jakýsi předchůdce dnešního náměstí se nacházelo jižně od tohoto styku, tedy o „blok“ jižněji, kde později mimo jiné vyrostla budova uměleckoprůmyslové školy.

Šedesátá léta 19. století přinesla první systematické kroky směrem k celkové kultivaci naší části staroměstského pobřeží. Jednak šlo o plán výstavby nábřeží, které by dopravně propojilo Karlův most s mostem císaře Františka Josefa I., jenž byl ve výstavbě od roku 1865.²⁹ Od roku 1864 probíhala jednání o výkupu a demolici domů mezi Karlovým mostem a Rejdištěm, ta ovšem byla natolik táhlá, že realizaci odsunula do dalšího desetiletí.³⁰ Prvním uskutečněným krokem tedy byla stavba řetězové lávky.

Akciové družstvo pro stavbu lávky mezi Klárovem a Rejdištěm vzniklo v prosinci roku 1866, ačkoli se úmysl propojit řečená místa suchou cestou poprvé objevil již o bezmála třicet let dříve.³¹ Projekt uskutečněného visutého mostu vzešel z pera architekta Karla rytíře Veselého podle návodu Rowlanda M. Ordisha a Williama H. Le Feuvra,³² autorů mostu císaře Františka Josefa I. Šlo o poměrně obvyklý řetězový visutý most o jednom kamenném pilíři uprostřed toku, z něž vyrůstala 17,5 m vysoká litinová mostní brána. Na nosných lanech mezi ní a kotvicími bloky na březích visela dvě symetrická ramena o rozponu 96 m, celkový rozpon mostu pak činil 192 m. Kromě funkce povrchové komunikace lávka navíc nesla dvě potrubí pro vedení plynu na Malou Stranu, která současně napájela plynové lampy, umístěné na příčných obloukových výztužích.³³ Stavba lávky započala 1. 7. 1868,³⁴ odevzdána do

---

29 Biegel, *Od rejdiště k „ostrovu umění“* (pozn. 8), s. 23.

30 *Ibidem*.

31 V této práci není na místě zabývat se podrobněji ambiciózním návrhem tesaře Micha(e)la Ránka, podstatné shrnují: Jan Fischer—Ondřej Fischer, *Pražské mosty*, Praha 1985, s. 65., životopis tesařského mistra zpracovali Jiří Bláha—Martin Ebel, *Život a dílo pražského tesaře Michaela Ranka, Dějiny staveb II*, 2002, s. 21–34. Dostupné online:

https://www.researchgate.net/publication/365429051_2003_Blaha-Ebel_Zivot-a-dilo-prazskeho-tesare-Michaela-Ranka

32 Fischer—Fischer (pozn. 31), s. 64.

33 *Ibidem*, s. 67.

34 *Ibidem*.

užívání byla 28. 11. 1869.³⁵ Na staroměstské straně ústila lávka proti dvoru čp. 80, zcela mimo osu stávající komunikace směrem do centra města, je tedy nasnadě, že počítala s proměnou okolní zástavby. Vyžádala si také první úpravu pobřeží³⁶ – výškový rozdíl několika metrů mezi terénem a povrchem kotvícího bloku v úrovni mostovky srovnávalo jednoduché osově schodiště, které zřejmě muselo být dále spojeno schůdnou cestou s Rejdištěm. Šlo však o řešení pouze dočasné, nákladná stavba byť jen pěšího mostu předznamenávala razantní proměnu rázu i funkce staroměstského předmostí.

Koncepce zástavby Rejdiště – Zítkovo náměstí?

Ve 40. letech 19. století se v Praze rozběhla regulace vltavského toku. Smysl systematické výstavby nábřeží byl kromě toho estetického a reprezentativního i vysoce praktický: několikametrová zeď jednak město chrání před záplavami, jednak celková úprava toku řeky usnadňuje její využití jako dopravní tepny – v této době zejména hrálo roli splavňování řek, štedře dotované státem.³⁷ Vyvýšení a zarovnání terénu dále přináší možnost vzniku průběžné pobřežní komunikace a v neposlední řadě vytváří výhodné stavební parcely. Prvním takto upraveným úsekem břehu bylo původně Chotkovo, dnešní Smetanovo nábřeží probíhající mezi Staroměstskými mlýny a ústím Nových Alejí (*Aleengasse*), dnešní Národní třídy. Stavba v letech 1841—1845 navázala na stavbu mostu Františka I., na jehož místě dnes stojí most Legií a který Nové Aleje propojil s levobřežním Újezdem.

Stavba Rudolfova nábřeží se dala do pohybu v červenci 1875³⁸ podle plánu regulace zástavby oblasti Rejdiště z pera Josefa Zítka, datovaného předchozím rokem. Zítkovu plánu o několik měsíců předcházela projekt regulace od Městského technického úřadu, který již počítal s plošnou demolicí zástavby a nahrazením uliční struktury zcela novou. V tomto projektu lze poprvé spatřit zárodek budoucího náměstí Jana Palacha, čtvercové prostranství ze tří stran obklopené hlavními průčelími reprezentativních veřejných budov s mostem přes Vltavu v ose.³⁹ Prostor je pojatý jako „*sad v slohu francouzském*“, ⁴⁰ zelená plocha se skládá ze čtyř segmentů kruhu a čtyř klínovitých útvarů v rozích doplňujících tvar čtverce. Ve středu projektovaného prostoru stojí na drobném zeleném kruhu jakýsi objekt se soklem, z něž nelze

---

35 Ibidem, s. 68

36 Fischer–Fischer 1985, s. 65.

37 Biegel, *Město v bouři* (pozn. 4), s. 86.

38 Kateřina Bečková, Pražská nábřeží - řeka ve svěrací kazajce, *ZSP-VKZsP XLII. (XIII.)*, 3/2012, s. 36.

39 Biegel, *Od Rejdiště k „ostrovu umění“*, 2020 (pozn. 8), s. 23–28.

40 Ibidem, s. 23

poznat, zda se jedná o kašnu nebo o jiný podobný útvar. Severní i jižní stranu projektovaného náměstí flankovaly půdorysně identické, pouze zrcadlově obrácené budovy: hloubkově protažené obdélníky s nárožními rizalitou a výraznějším osovým rizalitem na fasádě do náměstí. Stejně komponovaným průčelím se do náměstí obracela i třetí budova. Jižní strana náměstí je v plánu popsána jako „*stavební místa na Rejdišti*“, severní stranu náměstí již obsazuje *Dům umělcův / Künstlerhaus*. Záměr České spořitelny zbudovat jej právě v těchto místech již roku 1873 podpořila staroměstská obec výkupem dvou sanytroven s pozemky a jejich následným výhodným přeprodejem Spořitelně,⁴¹ konkrétní podoba budoucí stavby však v lednu 1874, jak je plán datován, ještě neexistovala. Domnívám se, že půdorysy tří staveb kolem náměstí v tomto plánu lze spíše chápat jako symbolické rozlišení budoucích veřejných budov od okolních prostých bloků a naznačení jejich soustředné orientace pomocí zmíněných osových rizalitů návrhy, než jako definitivní půdorysy budoucí zástavby. Podobně i nejasný ústřední objekt patrně hraje zástupnou roli.

Zítkův návrh regulace se přihlásil ke slovu hned v červenci téhož roku.⁴² V něm se již jasně rýsuje podoba oblasti, kterou známe dnes. Dvě symetrické stavby na severní a jižní straně náměstí nahradily jasně půdorysně diferencované budovy, z nichž jižní již nese označení *Uměnovědný ústav (Kunstwissenschaftliches Institut)* a severní *Künstlerhaus* je již rozpoznatelný jako dnešní Rudolfinum. Zeleň v plánu vyznačena není, náměstí ale pointuje výraznější kašna na půdorysu kvadrilobu. Urbanistický návrh je však třeba uvést do kontextu drobným exkurzem k soutěži na řečený Dům umělců; projekt, jímž Česká spořitelna mínila dát na odiv současně své bohatství i filantropické úmysly.⁴³

Ve vyzvané soutěži, vyhlášené v únoru roku 1874, kromě Zítka figurovali z pražských architektů Anton Barvitijs, Ignác Ullmann, Josef Zítek a Josef Schulz, který se se Zítkem následně spojil,⁴⁴ dále pak vídeňští architekti Viktor Lunz, Otto Thienemann, Alexander Wielemans, Karl Köchlin a Georg Niemann. Odborná porota sestavená z vídeňské architektonické elity – Heinricha Ferstela, Theophila Hansena, Carla Hasenauera, Friedricha Schmidta a Gottfrieda Sempera – za vítěze v září 1874 označila návrh Josefa Benischka.⁴⁵ Bez zbytečného zabíhání do detailů zmíním, že průčelí Benischkova návrhu, jež by bylo lze chápat jako „hlavní“, nesměřovalo do náměstí, nýbrž k řece.

---

41 Vybíral (pozn.7), s. 75.

42 Biegel, *Od Rejdiště k „Ostrovu umění“ 2020* (pozn. 8) s. 28

43 Vybíral 2020 (pozn.9), s. 68–73.

44 *Ibidem*, s. 77.

45 *Ibidem*, s. 75–80.

Vedení České spořitelny však s výsledky soutěže nebylo spokojeno, a to z jiných důvodů: z předložených návrhů podle něj všechny vyžadovaly zásadní přepracování, nejméně pak návrh Zítka a Schulze, jež také vybralo k realizaci.⁴⁶ Soud odborné poroty se posléze vedení Spořitelny snažilo zamlčovat, a to i před samotnými účastníky soutěže. Přes všechny argumentační snahy Spořitelny podle Jindřicha Vybírala z archivních materiálů jasně vyplývá, že za zmanipulováním soutěže a pověřením Zítka se Schulzem stojí osobní názor Wenzela rytíře Worowky, ředitele Spořitelny. Ve svém vlastním komentáři k výroku odborné poroty argumentuje Worowka mimo jiné logickým půdorysem a skutečností, že byl Zítek již pověřen návrhem protějščího Uměnovědného institutu a tedy že by mohl vzniknout „jednotně navržený architektonický ansámbl“.⁴⁷ Worowkův výtvarný názor, případně osobní sympatie k Zítkovi tedy mohly být klíčovými faktory, které rozhodly nejen o podobě domu umění, ale potažmo o charakteru oblasti. Konečný důvod přesto nakonec mohl být poměrně lakonický – sázka na Zítkovo renomé a zkušenosti.⁴⁸

Zítek se Schulzem obdrželi v říjnu 1874 písemné pověření k přepracování návrhu, nové plány a rozpočet předložili v dubnu následujícího roku. Ullmann a Barvitijs se naposledy pokusili změnit výsledek a předložili přepracovaný protinávrh, dokonce o více než sto tisíc zlatých levnější. Vedení Spořitelny navzdory tomu dále trvalo na svém, a ač protinávrh přijalo k posouzení, odmítlo potřebu vystavit oba soutěžící odborné oponentuře. K protinávru se opět vyjádřilo dosti nepříznivě a potvrdilo své mínění o návrhu Zítka se Schulzem. Na valné hromadě České spořitelny 9. června 1875 posléze padlo konečné rozhodnutí zadat provedení již několikrát zmíněné autorské dvojici.⁴⁹

Jak již zaznělo, v červenci roku 1875 začala výstavba nábrežní zdi podle Zítkových plánů a postupovala od křižovnického kláštera severně. Roku 1877 se nicméně zasekla o dříve vzpomenutou pilu Vojtěcha Lanny, který odmítal výnosný podnik městu prodat, a musela být přerušena. Ačkoli následujícího roku pila vyhořela, městu se nepodařilo pozemek získat až do roku 1895,⁵⁰ dekádu po slavnostním otevření Rudolfiny. Stavba úseku, jež dnes nazýváme Dvořákovým nábrežím, navázala podle jiného projektu až na samém konci století. Realizovaný úsek zdi je v dolní části obložen žulovými kvádry a v horní kvádry pískovcovými. Uzavírá jej

---

46 Spořitelna pravěpodobně neměla za úhlavní cíl realizaci koncentricky komponovaného náměstí; hypotetický dopad jiného Benischkova řešení a potažmo prostorové koncepce zmiňují spíše za účelem pozdější demonstrace prostorových principů, podílejících se na jejím utváření.

47 Vybíral (pozn. 9), s. 82.

48 Ibidem.

49 Ibidem, s. 86

50 Bečková (pozn. 38), s. 39.

římisa opět ze žulových bloků a zábradlí tvořené litinovými mřížemi nesenými žulovými patníky.

V souvislosti s plány regulace pobřeží ještě vyvstává otázka, jak se k nim vztahuje stavba lávky. Z umístění vůči zástavbě i z výšky usazení staroměstského pole mostu lze usuzovat, že stavba s nějakou úpravou nábřeží počítala. Oba projekty z roku 1874, lednový od Městského technického úřadu i Zítkův červencový, však projektují průběh nábřežní zdi blíže do středu vltavského toku, v případě (částečně) uskutečněného plánu Zítkova o zhruba 20 metrů od čela staroměstského kotvícího bloku. Příprava na úpravu nábřeží sice samotné stavbě lávky předcházela, je nicméně možné, že existoval její dodnes nedochovaný plán, s nímž lávka počítala a který doznal do poloviny 70. let zásadních změn, které už se nestihly promítnout do jejího projektu. Je obtížně představitelný důvod, který by přiměl autory lávky projektovat na jedné straně zakončení hned u hrany říčního koryta a na straně druhé mostní konstrukci táhnout další přibližně desetinu celkového rozpětí nad souší a plýtvat tak materiálem i prací. Kotvení staroměstského pole muselo navíc být v souvislosti s výstavbou nábřežní zdi zvýšeno, což ještě přispělo k poškození symetrie celé konstrukce.⁵¹ Bez toho, aby byl takový předcházející plán nalezen, se však sotva dobereme jasné odpovědi a nelze s jeho existencí počítat.

Polovina sedmdesátých let byla oním klíčovým momentem, kdy se zcela převrátilo lokální architektonické paradigma. Se stavbou nábřeží se rozehrála radikální transformace, z jejíhož měřítka, struktury a kompozice je cítit, že předjímá pozdější asanaci Starého Města a Josefova. Terén mezi Vltavou a Sanytrovou ulicí byl navýšen do dnešní úrovně a na ní se rok od zahájení výstavby zdi rozběhla stavba Rudolfinu, pro další vývoj oblast klíčová. Nasypáním terénu o několik metrů byly definitivně odsouzeny k zániku stavby nacházející se na dosavadním „přírodním“ břehu, byl rozloučen odvěký bezprostřední vztah města a řeky a rozběhlo se přepsání dlouholeté periferie na výstavnou městskou lokalitu.

Rudolfinum

V návrhu Rudolfinu, který představenstvo České spořitelny v září roku 1874 vybralo k realizaci, je již přítomna charakteristická základní koncepce vycházející z požadavku skloubit v jedné stavbě funkce koncertního sálu a výstavních a přednáškových prostor. Architekti Zítek a Schulz předložili srostlici dvou základních těles, z nichž každé se více méně samostatně ujímalo jedné z řečených funkcí. Jižní, koncertní těleso bylo vzhledově téměř

---

51 Fischer–Fischer (pozn. 31), s. 65.

shodné s provedeným. Komponované bylo kolem velkého sálu s vějířovým uspořádáním sedaček; tato křivka se propisovala do dramatické konvexní fasády obrácené směrem do náměstí. Sedmiosý konvexní úsek flankovaly rovné strany bloků, tvořících boční průčelí, s portiky a nástupními rampami. Z dvouetážového spodního objemu vyrůstala ustoupená hmota na půdorysu vlastního koncertního sálu, zakončená nízkou sedlovou střechou, přibližně stejně vysoká. Tato objemová skladba, jakož i architektonické členění průčelí zdvojenými pilastry s pásovou bosáží v parteru a navazujícími dvojicemi polosloupů v piano nobile, má zjevný předobraz v Semperově drážďanské opeře – podobnost zejména vyvstane, když si u *Semperoper* odmyslíme ústřední vstupní edikulový rizalit. U realizované stavby se snížila nástavba na půdorysu sálu přibližně na polovinu, konvexní část fasády se zredukovala na pětiosou a tím se celkově zúžilo jižní průčelí. Mezi ním a bočními průčelími jižní části tak vznikl odskok. Původní malé schodiště v rozsahu tří středních os jižního průčelí bylo přibližně ve výšce soklu rozšířeno o rozsáhlé podium o šíři téměř celého průčelí, které později v rozích doplnily monumentální kandelábry se sochami Viktorií.

Severní těleso, výstavní a kancelářské, napojené na týlovou část tělesa jižního dosahovalo stejné výšky jako spodní objem jižního tělesa, bylo však rozlehlejší. Na půdoryse příčného obdélníka s vepsaným křížem byla rozvržena budova o čtyřech dvoranách, korunovaná v každém z rohů a ve středu kříže kopulí. Tato půdorysná skladba má původ v návrhu ideálního muzea Jeana-Nicolase-Louise Duranda.⁵² V prováděcím návrhu tato část doznala zásadnější změny, přepracována byla na jednodušší koncepci s jednou ústřední stanově zastřešenou dvoranou.

Prováděcí projekt stavby Rudolfiny byl hotov k dubnu roku 1876 a stavba započala 23. června téhož roku. Zemní práce zabraly dva roky, zejména pro nečekanou nutnost založit stavbu dva metry pod hladinou Vltavy; nadzemní část stavby se pak začala zdvihát v sezoně 1879. Hrubá stavba byla dokončena k roku 1882 a kolaudace proběhla až o dva roky později.⁵³ V té době se již blížily k dokončení budovy protějšního bloku, o němž bude řeč záhy. Původní budovy v bezprostřední blízkosti stavby byly v průběhu používány jako zázemí, po dokončení prací byly záhy strženy.

---

52 Vybíral (pozn. 9), s. 80

53 Vybíral (pozn. 9), s. 92–94.

2. 3. 1879–1930. Jinak, ale přece

„Stavební místa na Rejdišti“

Již během výstavby Rudolfiny bylo jasné, že Zítkem zamýšleného ekvivalentního protihráče na opačné straně náměstí nedostane. Roku 1879 započala stavba Měšťanské dívčí školy na Rejdišti čp. 82.⁵⁴ Trojkřídlá budova s hlavním průčelím do tehdejší Šafaříkovy ulice, dnešní Veleslavínovy, založila na ploše Rejdiště „běžný“ městský blok; o tři roky později na ni navázala simultánní stavba trojice budov čp. 70, 80 a 81 podle plánů Františka Schmoranze ml. a Jana Machytky. Čp. 81, zvané původně Pedagogium, tvoří zhruba tři pětiny délky východní fronty bloku. Jedná se o vcelku střídmý neorenesanční objekt o čtyřech nadzemních podlažích a osmnáctiosé fasádě; prostředních šest os je zdůrazněno jejich sdružením do tří dvojic a jejich jemným členěním pilastry a polosoupy. V posledním podlaží je šestice prostředních oken zakončena archivoltami místo rovných překladů, čímž je docíleno subtilního zvýraznění vertikálního aspektu. Jinak stavba školy plynule navazuje na boční fasádu měšťanské dívčí školy. Čp. 80 a 70 obsadila budova Uměleckoprůmysové školy, a do přestěhování do nové samostatné budovy na Letné zde sídlila i Akademie výtvarných umění. Čp. 80 tvoří jižní frontu našeho náměstí; obrací se do něj fasádou vycházející patrně z Ferstelovy Akademie výtvarných umění ve Vídni.⁵⁵ Hlavní křídlo se od zbytku bloku hmotově odděluje – jednak celkovou výškou a výše položenou korunní římsou, jednak nárožními rizality, jejichž převýšené střechy spolu s okny posledních podlaží, která „proráží“ korunní římsu a vynášejí nad ni trojúhelníkové suprafenestry, vytvářejí dojem nárožních věží, přestože před fasádu do prostoru náměstí vůbec nepředstupují. Důvod, proč je lze chápat jako rizality, je jen drobný přesah křídla přes boční fronty zbytku bloku. Čp. 70 blok uzavírá a propojuje vizuálně náměstní křídlo UMPRUM s Měšťanskou dívčí školou čp. 82.

Stavba školského bloku byla dokončena rokem 1885.⁵⁶ Tou dobou již byl prostor mezi hranou nábřeží a novými stavbami parkově upraven.

---

54 JŠ [Jana Šmejkalová] – PL [Marie Platovská], heslo čp. 82/I, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Díl 1., f Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 171.

55 TP [Taťána Petrasová], heslo čp. 80/I, in: *Ibidem*, s. 170–171.

56 *Ibidem*.

Dům Na Kocandě

Staroměstská fronta náměstí byla poprvé prolomena roku 1886. Na nároží Kaprovy a Křižovnické ulice stával jednopatrový dům čp. 71 zvaný „Na Kocandě“. Jeho majitel, stavitel Václav Sigmund, již v roce 1875 předložil návrh novostavby na jeho místě, ten ale z neznámých důvodů nebyl realizován. O devět let později předložil návrh druhý, ten byl magistrátem schválen s tím, že musí být přepracován v souladu s platnou uliční regulací a současně tak, aby počítal s eventuelním vyrovnáním terénu nábřeží a okolních ulic. Upravený projekt předložil Sigmund k opětovnému schválení o další rok později (1885), nebyl však tentokrát přijat mimo jiné pro výtvarné nedostatky – posuzujícímu orgánu se návrh domu zdál neadekvátně zpracovaný vzhledem ke své výsadní pozici na nároží a ve vztahu k novým stavbám v okolí.⁵⁷ V následné čtvrté, mezi lety 1886—1887 skutečně postavené variantě se jednalo o projekt neorenesančního domu o pěti nadzemních podlažích se čtyřmi okenními osami do Kaprovy a jedenácti do Křižovnické, z nichž tři prostřední jsou vytaženy do mělkého rizalitu. Projekt s pozdějším zasypáním skutečně od základu počítal; podlaha 2NP, pozdějšího zvýšeného přízemí, je zarovnána s podlahou protějšího Pedagogia a 1NP je v projektu označeno jako „*souterrain*“.⁵⁸ Když roku 1909 k nasypání terénu skutečně došlo, musel být do vstupního průčelí proražen nový vstup a za ním vestavěn schodišťový vestibul, který vyrovnal drobný výškový rozdíl mezi podlahou nového přízemí a okolím.⁵⁹ Nový dům Na Kocandě s asanační zástavbou Starého Města a Josefova může na první pohled splývat, je však vzácně dochovanou stopou územní regulace, která předcházela velkému asanačnímu plánu pro Staré Město.

Asanace

V polovině osmdesátých let devatenáctého století zpečetila osud značné části Starého Města a zejména naprosté většiny Josefova zdejší asanace. Potřeba růstu královského hlavního města přitahovala již delší dobu pozornost k jeho „vnitřním periferiím“, které se stávaly slibnými rozvojovými lokalitami – jak podotýká Kateřina Bečková, spíše z reprezentačních, než z ekonomických důvodů.⁶⁰ Jednou z nich byla i oblast Rejdiště;

---

57 Holeček (pozn. 21), s. 34

58 Ibidem, s. 43.

59 Ibid., s. 55.

60 Kateřina Bečková, ASANACE - zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské, in: Jiří Hrůza et al., *Pražská asanace. Ke 100. výročí asanačního zákona pro Prahu (Acta Musei Pragensis 93)*, Praha 1993, s. 35.

částečně i přičiněním její radikální proměny se do hledáčku veřejnosti i městské správy dostala tzv. *pátá čtvrť*⁶¹. Byly to pak zejména otřesné hygienické podmínky, které v osmdesátých letech spustily snahu V. městský obvod s okolními oblastmi – a potažmo celé město – “ozdravit“. Výhodná pozice ghetta mezi rodícím se nábřežím a tradičním centrem města – Staroměstským náměstím – palčivost záležitosti ještě umocňovala. Tyto i další okolnosti⁶² vedly ke dvěma klíčovým krokům. Roku 1883 požádala Rada královského hlavního města Prahy Prezidium c. k. místodržitelství o osvobození od domovní daně na třicet let pro novostavby a na dvacet pět let pro přestavby.⁶³ Tato daňová úleva měla být především motivací pro stavebníky, která by demolice a následnou výstavbu učinila rentabilními. Poněkud arbitrárním podkladem pro vymezení asanační oblasti se stal rozsah povodní roku 1845.⁶⁴ Žádost byla vyslyšena až v roce 1886 s úlevou od daně na dobu dvaceti let s podmínkou, že musí být novostavby do deseti let schopné užívání. Téhož roku město vyhlásilo soutěž na asanační plán. Zadání soutěže se neomezilo pouze na asanační obvod, nýbrž na regulaci celého Starého Města. Vítězný návrh Alfréda Hurtiga, Matěje Strunce a Jana Hejdy pod názvem *Finis Ghetto* počítal s plošnou demolicí města, které by byla ušetřena jen hrstka jednotlivých významných budov. Novou městskou strukturu však nekreslil od nuly, vycházel z existující uliční sítě, kterou povětšinou pouze narovnával a rozšiřoval. Toto jednak umožnilo opětovné zapojení staveb ušetřených demolicí⁶⁵ a zároveň asanaci dovolovalo provádět po částech, přetvářet postupně staré město na moderní bez totálního ochromení jeho provozu a provázání asanační oblasti s okolím.

Oblast Rejdiště je v tomto návrhu zachována více méně v podobě, jakou kreslil Zítek o dekádu dříve. Do osy náměstí je opět projektován most, tentokrát specifikovaný jako *kamenný*, řetězová lávka je přesunuta severně po proudu k ústí Břehové ulice. Asanační zákon byl dokončen a následně schválen v únoru 1893, platnost nabyl 7. 4. téhož roku.⁶⁶ Kvůli technickým i legislativním překážkám se však začátek demolic oddaloval a východní fronta našeho náměstí, spadající do X. obvodu asanačního plánu, tak zůstala nedotčena až do roku 1907.

---

61 Tak byl Josefov nazýván od roku 1850, tedy od včlenění do Královského hlavního města Prahy jako pátý (V.) městský obvod.

62 Nenáleží mi se jimi blíže zabývat, zvědavé čtenářstvo si dovolím odkázat na příslušnou kapitolu *Města v bouři* Richarda Biegela (pozn. 4, s. 114–136) a zvláštní číslo *AMP* věnované asanci (Hrůza, *Pražská asanace*, pozn. 60).

63 Biegel, *Město v bouři* (pozn. 5), s. 117–119.

64 *Ibidem*, s. 119.

65 *Ibidem*, s. 124.

66 *Ibidem*, s. 130.

Nešťastná kašna

Od prvního návrhu na regulaci oblasti Rejdiště se počítalo s ústředním objektem, který by vznikajícímu monumentálnímu prostoru dal pointu. Představa potřeby takového úběžníku je v souladu s běžnou praxí urbanismu druhé konce 19. století a s náměstím se táhne od vzniku jeho současného půdorysu až do dnešních dní.

Záměr realizovat kašnu, která by ohnisko náměstí před Rudolfnem obsadila, poprvé vzešel opět z iniciativy České spořitelny, významné slovo však tentokrát měla pražská městská rada, která pozemek vlastnila. Obě instituce se také měly dělit o financování realizace. Zítek se Schulzem počítali od počátku se svým vlastním návrhem, pražská radnice se však na něm odmítla pro výšku rozpočtu podílet, Spořitelna následně odmítla finanční břemeno nést sama a od záměru také ustoupila. Záměr nicméně stále visel ve vzduchu, takže roku 1889 vypsalo město na dílo soutěž. V porotě zasedli architekti Josef Zítek, Josef Mocker, Antonín Wiehl, Quido Bělský a jediný sochař, Josef Mauder. Sešlo se čtrnáct návrhů; první cena nebyla udělena, o druhé místo se podělili Bohuslav Schnirch na jedné straně a trojice Františka Hergesela ml., Antonína Procházky a Matěje Blechy na druhé.⁶⁷

Hned následujícího roku Praha vypsala soutěž druhou, tentokrát s navýšeným rozpočtem a upřesněnými podmínkami – mj. byla určena maximální výška, do které mohl sahat vodotrysk, 25 m. V porotě zasedli Josef Schulz, Maxmilián Pirner, Antonín Wagner a Josef Mocker.⁶⁸ První příčka tentokrát byla obsazena, a to návrhem Celdy Kloučka a Friedricha Ohmanna, profesorů Uměleckoprůmyslové školy, která na náměstí také sídlila a dosud sídlí. Ani tentokrát však k žádné realizaci nedošlo, podle Romana Prahla z těžko srozumitelných důvodů; svoji roli sehrálo opět vedení Spořitelny, které vítězný návrh nepřijalo.⁶⁹

Potřetí se obsazení středu náměstí před Rudolfnem stalo tématem roku 1895. Tehdy se objevila myšlenka umístit na náměstí repliku Krocínovy kašny, která stávala na staroměstském rynku a roku 1862 byla pro svůj havarijní stav rozebrána. Nákladnost se však i tomuto počínu stala osudovou překážkou. Hned dalšího roku následovala soutěž s uzávěrkou do února r. 1897. V porotě tentokrát zasedli kromě Zítka a Schulze sochaři Josef Mauder a Josef Václav Myslbek a konečně publicista a kritik výtvarného umění Vilém Weitenweber.⁷⁰ Vítězný návrh Josefa Fanty a Bohuslava Schnircha sice byl kašnou a nebyl zdaleka prost figurální složky, prim

---

67 Prahla (pozn. 10), s. 180–184.

68 Josef Erben (red.), *Administrativní zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedních Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1891 a 1892*. Vydání české, Praha 1894, s. 69.

69 Prahla (pozn. 10), s. 187.

70 *Ibidem*.

v jeho kompozici hrál ústřední obelisk.⁷¹ Ani tento poměrně slibný pokus nakonec nikam nevedl, zájmy Spořitelny se stočily k vlastní pražské centrále a město se začalo soustředit na pomníky pro další veřejná prostranství v Praze.⁷²

Fakt, že nakonec žádná ze soutěží nevedla k realizaci, měl zajímavé důsledky v dalších dějinách náměstí. Potřeba dodat náměstí jakýsi úběžník na jedné straně a atraktivita této prestižní pozice na straně druhé způsobily, že se téma ústředního objektu uprostřed prostranství během následujícího století objevilo ještě v několika soutěžích a i po roce 2000 zůstává aktuálním.

Uměleckoprůmyslové muzeum

Myšlenka zřídit v Praze uměleckoprůmyslové muzeum po vzoru dalších velkých měst v monarchii vznikla již v šedesátých letech devatenáctého století, kdy proběhly ve staroměstské radnici (1861) a na Slovanském ostrově (1868) dvě významné výstavy současného i historického užitého umění. Základ budoucí instituce se začal formovat v letech sedmdesátých, kdy byly v projektu Domu umělců přislíbeny dosud neexistujícímu muzeu výstavní prostory, Obchodní a živnostenská komora začala strádat peníze na jeho zřízení a v roce 1878 na Světové výstavě v Paříži zakoupila malé penzum předmětů, které se mělo stát základem budoucí expozice.⁷³

Vlastní muzeum bylo založeno roku 1885 plně v duchu uměleckoprůmyslových hnutí konce devatenáctého století, která si kladla za cíl bojovat proti nevkusu a průmyslové degradaci řemesla. Dosavadní sídlo v Domě umělců však ambicím nedostačovalo a tak bylo rozhodnuto o stavbě samostatné budovy. Obchodní komora roku 1895 odkoupila josefovské domy čp. 72 a čp. 73 spolu s částí židovského hřbitova a zajistila tím stavební parcelu přes ulici od Rudolfiny. Roku 1896 předložil Josef Schulz návrh budovy, která počítala s pozdější proměnou Sanytrové ulice na výstavní třídu. Palácovitá stavba se do ulice obrací třítážovou, dvacetipětiosou hlavní fasádou s výrazným středovým a dvěma nárožními rizality, zakončenými stanovými střechami. Stavba budovy Muzea podle Schulzových plánů započala v únoru roku 1897 a skončila v prosinci následujícího roku, činnost v nové budově pak Uměleckoprůmyslové muzeum zahájilo vánoční výstavou v roce 1899.⁷⁴

---

71 Ibidem, s. 187–192.

72 Ibidem, s. 193.

73 Dagmar Hejdomá, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha 1962.

74 TP [Taťána Petrasová], heslo čp. 2/V in: UPP díl 1. (pozn.31), s. 557–558.

V době dostavby muzea ještě stály domy původní zástavby východní fronty náměstí, jižní boční průčelí Uměleckoprůmyslového muzea k nim těsně přimykalo pohledovou fasádou proráženou velkými arkádovými okny a předznamenávalo tak jejich demolici. Jejich existence, respektive možné obtíže s jejich odkupem mohly být příčinou, proč stavba nedoléhá jižní hranou k regulační čáře dnešní Široké ulice, ale ustupuje od ní o zhruba třicet metrů.

Mánesův, tedy Rudolfův, tedy most Františka Ferdinanda

Most v ose náměstí před Rudolfinem se objevoval od roku 1874 ve všech regulačních plánech oblasti Rejdiště, realizace se však dočkal až ve druhém desetiletí dalšího století. Na rozdíl od mostů Čechova a Hlávková patrně nebyl tak urgentně potřeba; jisté dopravní spojení mezi oblastí Rejdiště a malostranským Klárovem od šedesátých let devatenáctého století totiž poměrně úspěšně zajišťovala visutá Rudolfova lávka. Sloužila však pro pěší dopravu a jak již bylo řečeno dříve, byla se Zítkovou úpravou oblasti mírně v konfliktu, takže dříve či později musela být nahrazena.

Okolnosti soutěží na „*nový most u Rudolfinu*“ jsou symptomatickým obrazem problémů velkých pražských architektonických soutěží té doby, není zde ale místo se jimi blíže zabývat, proto jen krátce. První soutěž byla vypsaná roku 1904, skončila však debaklem. Vzešel z ní alespoň závěr, že je most s horní konstrukcí vzhledem k panoramatu Hradčan nepřijatelný. Druhá soutěž byla vypsaná roku 1906 se zadáním na tři nosné pilíře a povolením použití betonu. Městská rada tentokrát všech sedm přihlášených návrhů smetla ze stolu a nařídila mostnímu odboru připravit projekt mostu kamenného. Ten byl několikrát i během stavby upravován a přepracováván, mimo jiné i přičiněním Klubu Za starou Prahu. Výsledný most nakonec vyšel z větší části betonový s žulovými detaily a s neobvyklou sestavou čtyř oblouků, takže uprostřed řeky stojí pilíř.⁷⁵

Stavba mostu byla započata roku 1911, sedm let po první soutěži na jeho řešení, v roce 1913. Dokončený most byl pak otevřen a předán k užívání až v březnu 1914, v předvečer první světové války. Za konečným projektem stojí inženýři František Mencl a Alois Nový spolu s architektem Mečislavem Petřem. Výsledkem je most o třech pilířích s kvádrovým obložení na čelech a čtyřech betonových klenebních polích.⁷⁶ Do nábřeží zasahuje asi třicet metrů dlouhou mírnou rampou, dosahující k hraně pomyslného čtverce vytyčeného budovami náměstí. Na bocích rampy se nachází dvě kašny podle návrhu Emanuela Halmana, výškový

---

75 Fischer–Fischer (pozn. 31), s. 105–108.

76 *Ibidem*, s. 109–110.

rozdíl nábřeží a rampy po stranách překonávají schodiště. Most osvětlují vysoké sloupovité kandelábry, z nichž jedna dvojice stojí právě v ose řečených kašen a svým způsobem tak vytváří subtilní bránu, hranici mezi prostorem náměstí a vlastním mostem. Rudolfova řetězová lávka fungovala nepřetržitě po celou dobu stavby a až odstavena byla až v březnu 1914, kdy byl nový most uveden do provozu.⁷⁷ Stavba mostu náměstí přinesla dlouho očekávané osově vyústění, stále však scházelo dočtení na protější, východní straně.

Pojmenování mostu také v jistém smyslu předznamenává toponomastické přemety, které prostor mezi Rudolfinem, UMPRUM a filozofickou fakultou budou provádět celým dvacátým stoletím. Most projektovaný do osy náměstí se měl původně jmenovat „*Korunního prince Rudolfa*“, jehož jméno již nesl Dům umělců, nábřeží i lávka, která mostu předcházela. Rudolfa po jeho sebevraždě v roce 1899 vystřídal v roli následníka František Ferdinand d'Este; na upomínku jeho padesátých narozenin se v únoru roku 1914 změnilo i oficiální „patrocinium“ mostu. Nedlouho po dokončení mostu, v druhém roce války, jejíž *casus* byla arcivévodova smrt, zemřel císař František Josef I.. Manželka jeho již třetího následníka v řadě, Zita Bourboncko-Parmská, se stala císařovnou. Ta náměstí přinesla patrně první oficiální název – *císařovny Zity* – které jej pak provázelo do zániku habsburské monarchie.

Filozofická fakulta

Východní strana náměstí dlouho zůstávala nevyřešená. Filosofická fakulta české Karlo-Ferdinandovy univerzity byla na začátku dvacátého století roztroušena po několika budovách po Praze; současně hledala sídlo také fakulta právnická. Původní záměr zřejmě počítal se spojenou budovou obou fakult. Z kapacitních důvodů bylo uvažováno její umístění na Letné, nakonec však padlo rozhodnutí postavit novou samostatnou budovu právnické fakulty na předmostí Čechova mostu a novostavbu filozofické fakulty v místě asanačního bloku X,⁷⁸ právě do čela našeho náměstí,

Roku 1906 rektor české univerzity Jaroslav Hlava pověřil vypracováním návrhu na filozofickou fakultu Josefa Fantu; ten roku následujícího předložil návrh v duchu klasicizující secese se dvěma postranními věžemi, plochým průčelím členěným dvěma etážemi bosovaných arkád a vysokým sloupovým řádem v piano nobile. Ve Fantově vizualizaci je také do osy

---

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Bloky asanačního plánu byly číslovány římskými číslicemi.

fakulty na náměstí umístěn Suchardův pomník Františka Palackého⁷⁹ od Stanislava Suchardy a Aloise Dryáka a mezeru mezi Uměleckoprůmyslovým muzeem a uliční čarou vyplňoval jakousi blíže neurčitelnou přízemní budovou s kýlovou střechou.⁸⁰ [1,2]

Téhož roku 1907 začala demolice domů X. asanačního obvodu, kde měla novostavba budovy stanout. Profesorský sbor fakulty však Fantův návrh odmítl a požádal vídeňské ministerstvo veřejných prací o vypsání užší soutěže, k níž měli být vyzváni architekti Antonín Balšánek, Alois Dryák, Jan Kotěra a Václav Roštlapil.⁸¹ Prosba však vyslyšena nebyla; poznámky v *Architektonickém obzoru* dávají tušit nevoli, která snad z časových důvodů na ministerstvu vůči vypsání soutěže panovala.⁸² Po několika letech, když se téma nových univerzitních budov stalo veřejným tématem, vypsalo konečně ministerstvo ke konci roku 1913 rozpočet stavby s tím, že od soutěže bude upuštěno a projekt bude přímo zadán českému architektovi.⁸³ Tak se k projekci budovy pro Filosofickou fakultu dostal Josef Sakař, c. k. stavební rada, autor regulačního plánu Starého Města a přestavby nedalekého křižovnického kláštera. Sakař hned roku 1914 předložil návrh budovy „přímo odvozený ze zámecké architektury 18. století“,⁸⁴ jenž se co do moderního výrazu omezil jen na geometrickou redukci detailů architektonického tvarosloví. Jeden z důvodů, proč zde Sakař zaujal konzervativní, klasicizující stanovisko, mohl podle Richarda Biegela opět souviset s vrchností – nedlouho před tím František Ferdinand d'Este, jehož jméno nesl most na opačném konci náměstí, zkritizoval Kotěrovy návrhy novostavby Právnické fakulty,⁸⁵ nesoucí se ještě v duchu secese. Procesy však přerušila první světová válka a úkol vystavět fakultě nové sídlo nakonec zdědil nový československý stát.

---

79 Umístění Palackého pomníku před Rudolfinum se jako možnost objevilo již dříve, kolem roku 1907 se dokonce i na Suchardovo přání uvažovalo o přemístění z dosavadního umístění na Palackého náměstí před Rudolfinum - na původním místě měl zkušební model působit nepřiměřeně monumentálně, zároveň možná hrál roli Palackého vztah s českou universitou. Vzniklo i několik vizualizací přímo podle Suchardy a na místě byla zkušebně postavena tyč o výšce pomníku v uvažovaném místě. Těsným rozhodnutím městské rady byl pomník nakonec postaven na původně určeném místě kde stojí dnes - Palackého náměstí. Srov. *Český svět* III, 1907, č. 16, 7. 2., s. 381–382; *Světobzor* VI, 1906–1907, č. 18, s. 410–411.

v toto případě je hodno pozornosti proto, že bylo orientováno na osu mostu. Otázka, zda má být monument uprostřed náměstí orientován k Rudolfinu nebo k panoramatu Hradčan, se již objevila v soutěžích konce devatenáctého století

80 Fantův návrh byl publikován v *Architektonickém obzoru* roku 1915 (AO XIV, 1915, č. 1, tabulka 3–4.)

81 Josef Petráň, *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999, s. 71–7

82 Zprávy různé. Příloha Zpráv spolku architektův a inženýrů v království českém XLIII, 3. února 1909, č. 5. (AO VIII, 1909, č. 2.). nepag.

83 Petráň (pozn. 81), s. 72

⁸⁴ Biegel, *Od Rejdiště k „ostrovu umění“* (pozn. 8), s. 38.

85 *Ibidem*.

Po skončení války se opět rozběhla debata ohledně vhodnosti zvoleného umístění fakulty; akademický senát si pozici obhájil, sleduje tím koncepci dvou univerzitních čtvrtí, jedné na Albertově na kraji Nového Města a jedné na nábřeží u města starého. Ta se kromě budovy Právnické fakulty UK, filozofické fakulty a Klementina měla sestávat ještě ze spojené ústřední správní budovy univerzity a fakulty teologické.⁸⁶

Z roku 1923 nakonec pocházejí dva Sakařovy návrhy. Oba jsou v parteru do náměstí otevřené loubím, které dnes hraje v prostoru náměstí zásadní roli. Novobarokní, podle Biegela zdařilejší⁸⁷ návrh byl v základu velice blízký tomu nakonec realizovanému. Tři prostřední ze sedmi os průčelí byly však pointovány trojúhelným štítem a atikou. Druhý plán je již téměř shodný s provedenou stavbou. Průčelí již postrádá středový akcent a i z návrhu se zdá výrazně prostší. Zajímavou změnou oproti novobaroknímu návrhu, kde na arkádu loubí dosedala etáž s výraznými sokly zdvojených sloupů fasády, které vytvářely jakýsi plastický pás, v druhé variantě je podobný pás přesunut pod korunní římsu, čímž vzniká efekt triglyfů a metop. Nakonec provedená varianta se od tohoto plánu lišila ještě v jedné změně; Sakař nechal na přání fakulty nad řečeným „vlysem“ třetího patra ustoupit „podkroví“, jak nazýval patro čtvrté,⁸⁸ čímž vznikla terasa a výrazně se zredukovala mohutnost mansardové střechy. Boční rizality vytažené do postranních ulic na obloucích vzešly z požadavku Státní regulační komise, aby byl posílen dojem uzavřenosti náměstí.⁸⁹ V konečné podobě byl plán schválen roku 1924, načež stavba začala; dokončena byla pak rokem 1930.

Proti původnímu záměru, který počítal se sochařskou výzdobou, zůstala z finančních důvodů poměrně strohá. Její celkový formální rozvrh je viditelně odvislý od sousedního Rudolfinu, snad nejvýrazněji je vztah těchto dvou staveb vidět na použití dvojice sloupů v hlavní, výrazotvorné části průčelí. Richard Biegel Sakařovo poslední řešení fasády nazývá podřízením stavby Rudolfinu,⁹⁰ Milena Bartlová „*promyšlenou ozvěnou neomanýristického sousedního průčelí*“,⁹¹ v každém případě je mezi těmito dvěma fasádami úzké spojení.

Ačkoli byla stavba filozofické fakulty dokončena až v druhé polovině existence první československé republiky, je dořčením, nebo spíše dozvukem vznikání základní kostry náměstí z dob dlouhého devatenáctého století. Krátce po vzniku republiky se současně rozběhly dějiny náměstí jako zrcadla politického dění.

---

86 Petráň (pozn. 81), s. 73.

87 Biegel, *Město v bouři* (pozn. 5), s. 372.

88 Petráň (pozn. 81), s. 74

89 *Ibidem*.

90 Biegel, *Město v bouři* (pozn. 5), s. 372.

91 Bartlová (pozn. 15), s. 2.

2. 4. 1918—1939. Smetanovo náměstí a odrazy republiky

Parlamentní náměstí

Vznik Československé republiky po první světové válce se poměrně záhy projevil i na našem náměstí. Již roku 1919 bylo prostranství zbaveno reminiscence na Habsburky a z náměstí císařovny Zity se stalo Smetanovo. Mnohem zásadněji se ale na oblasti nové státní zřízení podepsalo zabráním Rudolfinu jako sídla poslanecké sněmovny.

Klíčovým aktérem zde údajně byl architekt Václav Roštlapil. Prostory malostranské sněmovny nově vzniknuvšímu zákonodárnému orgánu nedostačovaly, bylo tedy nutné (i s vidinou rozšíření parlamentu po prvních řádných volbách) nalézt nové sídlo. Roštlapilova Strakova akademie, která původně padala v úvahu pro adaptaci, se ukázala jako nevhodná. Sám Roštlapil při její prohlídce pak prý navrhnul, aby se parlamentní komise pověřená průzkumem přesunula na druhý břeh a posoudila potenciál Rudolfinu. Tak se i stalo, poslanci s možnostmi, jež Dům umělců skýtal byli spokojeni a okamžitě se rozběhla jednání s Českou spořitelnou o koupi budovy. Přes všechny obtíže související s dosavadními uživateli Dům umělců státní správa přebrala v roce 1919, načež se daly záhy do pohybu adaptační práce pod Roštlapilovým vedením. Parlament v novém sídle poprvé zasedal již 26. května 1920,⁹² den po jmenování druhé Tusarovy vlády, vzešlé z prvních řádných parlamentních voleb v dubnu téhož roku.

Vnitřní úpravy Rudolfinu pokračovaly i v dalších letech, Smetanova náměstí se nijak zásadně nedotkly. Ve vzduchu však stále visela otázka nové parlamentní budovy, pobyt v Rudolfinu měl být pouze dočasný.

Státní regulační komise již k 1. srpnu 1920 vypsal *Ideovou soutěž na získání plánů pro úpravu a zastavění letenské pláně, okolí hradu a sousedních území* s uzávěrkou na konci listopadu téhož roku, v níž se objevily návrhy zakomponovat parlamentní budovu do zástavby Letné. O pět let později pak následovala série více či méně úspěšných pokusů dojít k formulaci a vypsání soutěže přímo na novou parlamentní budovu.⁹³ Série peripetií nakonec dovedla k vypsání *Ideové soutěže na vyhledání místa pro budovy poslanecké sněmovny a senátu* 1. dubna 1929 s uzávěrkou do 30. září téhož roku.⁹⁴ V soutěži byla de facto definována tři paralelní zadání, resp. možnosti umístění parlamentních budov. První možností bylo zachovat

---

⁹² M. Novotný (pozn. 11), s. 283–287.

⁹³ Naprosto vyčerpávající práci o tématu hledání nové budovy československého parlamentu zpracoval Jan Kober, jejíž šíře a zevrubnosti se zde mohu jen vzdáleně dotknout. Jan Kober, *Mezi místem, reprezentací a možnostmi: Hledání urbanistického umístění a architektury československé parlamentní budovy* (bakalářská práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2015.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 126.

umístění jedné z komor parlamentu v Rudolfinu a pro druhou postavit nebo upravit budovu na levém břehu Vltavy; druhá varianta řešila umístění druhé komory naproti Rudolfinu do prostoru mezi náměstím a kižovnickým klášterem; třetí možnost pracovala s možností postavit zcela novou budovu pro obě komory společně na úplně jiném místě.

Smetanovo náměstí se v soutěži neukázalo jako příliš atraktivní řešení, zřejmě se jej nakonec dotkly jen dva návrhy. Jeden od Pavla Janáka, který do soutěže zaslal dva variantní návrhy, z nichž jeden umisťoval spojenou budovu obou komor právě do míst školního bloku na Rejdišti a bloku vymezeného Kaprovou, Valentinskou a Veleslavínovou. Zachoval by náměstí v půdoryse, tak i dnešní Křížovnickou ulici; budovy po obou jejích stranách by byly propojeny mostky. Jižní fronta náměstí by pak byla tvořena rozlehlou, kompaktní fasádou členěnou jednoduchými pilastry vysokého řádu. Ta by pokračovala mělkým sedmiosým portikem orientovaným do Vltavy.⁹⁵

S pozoruhodným a poněkud bizarním řešením přišel stávající architekt rekonstrukce Rudolfinu, Rudolf Kříženecký. Naproti stávající sněmovně by na místo školského bloku umístil zdánlivou zrcadlovou kopii Rudolfinu – myšlenka, na první dojem evokující Zítkův původní koncept zástavby Rejdiště, v praxi ale řešení kostrbaté po stránce praktické i estetické. Z provozních důvodů by musel Kříženecký svůj druhý Dům umělců kromě pár drobností kompletně dispozičně předělat a rozlohou jej téměř zdvojnásobit. Nejen, že by takto zmizel základní kompoziční princip Zítkovy regulace – asymetrická rovnováha – samotná hmotová skladba Rudolfinu, pro něj charakteristická a dispozicí přímo určená, by u repliky naprosto ztratila opodstatnění. Ani sněmovní sál ve zdánlivé kopii koncertní části neměl mít vějířové uspořádání sedaček, které by opodstatňovalo konvexní fasádu.

Kříženecký by kromě kontra-Rudolfinu navíc postavil samostatnou budovu knihovny s byty předsedů obou komor parlamentu na dosud nezastavěné zahradě Uměleckoprůmyslového muzea. Jeden ze zásadních limitů práce se projevuje i zde – bylo by jistě zajímavé sledovat, jak by Kříženecký řešil fasádu v bezprostředním kontaktu jak s UPM, tak s filozofickou fakultou, je mi však bohužel znám jen půdorys z plánu publikovaného v *Chrámě umění*.⁹⁶ Je pravděpodobné, že se někde v AAS NTM nachází. Musím se zde však bohužel omezit na toto konstatování.

---

⁹⁵ Ibidem, s. 129.

⁹⁶ M. Novotný (pozn. 11), s. 310–311.

Na okraj Kříženeckého řešení je ještě na místě zmínit, že kromě autorových pádných motivů – jednak intenzivního zaměstnání rekonstrukcí a potažmo architekturou Rudolfinu a jednak žackého vztahu k jeho spoluautorovi Schulzovi⁹⁷ – mohlo u Kříženeckého volby umístění druhé komory parlamentu naproti stávajícímu sídlu poslanecké sněmovny stát to, že pod jeho vedením řečená rekonstrukce nabrala spíše charakter trvalé přeměny, než dočasné adaptace.⁹⁸ V takové situaci dává smysl, že by Kříženecký měl zájem, aby staré Rudolfinum parlamentem zůstalo i po stavbě nové budovy a jeho práce na úpravě domu umělců tak nepřišla nazmar.

Kašna počtvrté

Přibližně ve stejné době, kdy probíhaly debaty o kašně, vypsal pražská obec v polovině července roku 1927 k příležitosti nadcházejícího desetiletého jubilea republiky v pořadí již třetí soutěž na fontánu před Rudolfinum.⁹⁹ Existovalo-li nějaké prokletí, které zabránilo v úspěchu všem třem dosavadním pokusům z konce devatenáctého století kašnu na náměstí realizovat, neselhalo ani u toho čtvrtého na sklonku dvacátých let století následujícího. Do uzávěrky vyhlášené na 1. března 1928 se sešlo celkem 23 návrhů. 16. téhož měsíce pak porota vyhlásila výsledek: prvním místem ocenila návrh „Alfa 2“ Celdy Kloučka a Jaroslava Brůhy [3], druhou cenu neudělila vůbec a dva návrhy umístila na třetí příčku, „Vltava a její přítoky“ Jaroslava Horejce s Ladislavem Machoněm a „Bronz“ od Vojtěcha Kerharta s Otakarem Švecem.¹⁰⁰ Návrh poctěný první cenou pak doporučila k realizaci. Návrhy byly pak od 25. 3. do 1. 4. vystaveny v prostorech nové budovy Ústřední knihovny.¹⁰¹

Výsledek byl v tisku celkem plošně považován za katastrofální; udivené až posměšné ohlasy na vítězný návrh se objevily jak v tom denním, tak i v odborném. Složení poroty – Mařatka, Drahoňovský, Obrovský; Gočár, Sakař, Kříčka, Engel, Zlatník, Žipek¹⁰² – se v tisku téměř neobjevuje. Jedný její člen, který v souvislosti se soutěží bývá jmenován, je Gočár, a to z toho důvodu, že na protest proti výsledku z poroty vystoupil a doporučoval uspořádat užší soutěž mezi účastníky oceněnými v prvním kole se zapracováním připomínek. Jaromír Pečírka

---

⁹⁷ Ibidem, s. 308.

⁹⁸ Ibidem, s. 297.

⁹⁹ *Národní listy* LXVII, 1927, č. 187, 9. 7., s. 3; *Národní listy* LXVII, 1927, č. 194, 16. 7., s. 3.

¹⁰⁰ *Lidové noviny* XXXVI, 1928, č. 143, 18. 3., s. 5.

¹⁰¹ MP, Skončení soutěže na monumentální fontánu před sněmovnou, *Národní listy* LXVIII, 1928, č. 81, 21. 3., s. 9.

¹⁰² J. R. Marek, Fontána před parlamentem II., *Národní listy* LXVIII, č. 94, 3. 4., s. 9. za „prof. Žipkem“ se patrně bude skrývat postava středoškolského profesora a politika Aloise Žipka (1885–1950)

ve *Volných směrech*¹⁰³ konstatoval, že „při nejshovívavějším posuzování není možno naléztí vskutku ani jednu kladnou stránku tohoto (Kloučkova a Brůhova) návrhu“. Kromě toho, že vítěznému návrhu vyčítá neúměrnou velikost, stylovou neurčitost a obsahovou prázdnotu (mělo jít o „užitečnost, čili používání vody“), zdůrazňuje na náměstí důležitou roli prospektu Hradčan, jež měl blokovat: „...je zbytečno podotýkat, že tato, byť i vzdálená kulisa, určuje mnohem více a výhodněji charakter náměstí než průčelí Sakařovy universitní budovy...“. To je zároveň ilustrativním příkladem vlažného dobového vnímání Sakařova výsledného řešení budovy u odborné veřejnosti. Pečírka sice připouští možnost vertikálního řešení fontány, ale prostor náměstí chápaný jako „base pro hradčanské panorama“ podle něj vyžaduje délkovou dispozici fontány orientované kolmo na nábřeží, „se středním polem prázdňým, případně vnořeným do terénu náměstí. Z vertikálně řešených návrhů oceňuje ty dva, které se umístily na třetí příčce, a zmiňuje neoceněný návrh Bedřicha Stefana a Josefa Gruse, který „způsobem velmi originálním a výtvarně hodnotným“ vyřešil situaci v intencích výše zmíněných, tedy přízemního podélného objektu.

„Kloučkovo monumentální umyvadlo na sloupech“, jak byl vítězný návrh dvakrát ve *Volných směrech* titulován,¹⁰⁴ nicméně bylo přes vlnu nesouhlasu určeno k realizaci. Město se rozhodlo pro zkoušku modelem, což je vystavilo nařčení z nehospodárného nakládání penězi — z obnosu určeného na kašírku (19.700 korun) mohlo být zafinancováno druhé kolo soutěže, které by snad vedlo k příznivějšímu výsledku.¹⁰⁵ Na náměstí byl instalován dřevěný model, který dal zřejmě dosti výrazně pocítit, jak rozměrná, vysoko posazená kamenná nádrž zmiňovaný výhled na Hradčany skutečně zakrývala, a zvedla se další vlna kritiky. V reakci na to k sobě Klouček s Brůhou přibrali na pomoc architekta Karla Štipla z Uměleckoprůmyslové školy, návrh přepracovali a na podzim roku 1929 následoval druhý pokus s modelem — kamennou nádrž na vrcholku mělo v tomto případě nahradit figurální sousoší.¹⁰⁶ Ani tentokrát se však návrh nesetkal u veřejnosti s pražádným úspěchem, což nakonec přimělo městskou spořitelnu, která projekt financovala, nakonec od stavby kašny upustit úplně.¹⁰⁷

Uvedenou jednotu nepříznivého názoru na výsledky soutěže narušuje snad jediný hlas, otištěný v *Architektovi SIA*.¹⁰⁸ Autor pod zkratkou „V.“ se zjevně pokouší debatu uvést, tak

---

103 Jaromír Pečírka, Soutěž na fontánu pro Smetanovo náměstí, *Volné směry* XXV, 1927–1928, č. 1, s. 275.

104 na [František Kovárna?], K otázce pražských pomníků, *Volné směry* XXVI, 1928–1929, č. 1, s. 93; idem, ibidem, s. 333.

¹⁰⁵ *Národní listy* LXVIII, 1928, č. 107, s. 9.

106 N, Kloučkova fontána opět straší, *Národní osvobození* VI, 1929, č. 304, 5. 11., s. 2.

107 Anonym, Poznámky, Fontánu na Smetanově náměstí v Praze..., *Umění (Štenc)* III, 1929–1930, č. 1–10, s. 60.

¹⁰⁸ V., Výstava soutěžných prací na fontánu před sněmovnou, *Architekt SIA* XXVII, 1928, s. 105.

říkajíc, na pravou míru. Jako chybu v zadání zmiňuje pouze příliš velké měřítko. Pozastavuje se jinak nad tím, že ačkoliv byla podoba náměstí od poslední soutěže před první světovou válkou již definitivně určena stavbou filozofické fakulty, stále se v soutěži objevovala jako „*horizontální*“, tak „*vertikální*“ koncepce. Předpokládalo se podle něj, že se v soutěži objeví pouze „*tvární zpracování přízemní koncepce*“ a není tedy prý divu, že byla udělena první cena návrhu, který tuto splňuje – poněkud překvapivě, protože Pečírka jej považoval za vertikální řešení, a nikoli neopodstatněně. Dále označuje centrální řešení za jediné vyhovující architektuře náměstí. Podle „V.“ vítězný návrh působí „*celistvě a neochuzeně*“ i bez součinnosti vodního prvku, kdežto ostatní v tomto selhávají. Horejcův návrh s rozlehlou mělkou nádrží [4, 5, 6] dokonce nazývá v prázdném stavu „*náměstím v náměstí*“.¹⁰⁹ Zbytek zprávy tvoří výčet vystavených návrhů a krátká poznámka ke každému z nich, vesměs nepřející. Celkově text vyznívá jako apologie volby poroty, nikoli však zcela nekritická: „*Při uskutečnění (návrhu Brůha—Klouček) bude však zapotřebí velmi radikálního přepracování a hlavně značné spolupráce architektovy, jehož absence¹¹⁰ pracovní v oceněném návrhu byla příliš markantní*“. Text ukončuje upozornění na „*nezdravé vlivy některých žurnálů*“, odmítnutí „*neoborného vměšování se žurnalistiky do otázek, s nichž není*“ (sic) a zvolání, že „*Zpracováváním veřejného mínění žurnalistikou rázu reklamního, ani věci, ani autorovi se neprospěje, naopak všem uškodí!*“.

Důvod, proč tuto pasáž umísťuji až na konec oddílu je zejména ten, že chci ilustrovat, nakolik je možnost interpretace názorů na návrhy i návrhů samotných omezená, máme-li k dispozici pouze diskuzi, která následovala po vlastní soutěži. Z většiny zmínek o soutěži v tisku by šlo dojít k jednoznačnému názoru, že se jednalo o všeobecné fiasko. Budeme-li analyzovat složení poroty, přihlášené návrhy a jejich hodnocení, mohli bychom fiasko caharakterizovat jako archetypální spor progresivců a zpátečníků, kde „*reakční*“ porota s verdiktem jednoduše u veřejnosti nepochodila. Je však důležité vzít v potaz – s vědomím, že se pohybujeme zcela ve sféře spekulací – že stala-li se soutěž a její, podle některých, nepříznivý výsledek předmětem mediální bouře, mohla skutečně „*žurnalistika rázu reklamního*“ stát za jejím konečným neúspěchem. Financovala-li spořitelna stavbu ozdoby veřejného prostoru, pak mělo nepochybně jít stejnou měrou o ozdobu jejího veřejného obrazu. Když z poroty soutěže jeden její vážený člen (Gočár) vystoupí na protest proti výsledku, jde o bulvárně atraktivní téma; připojí-li se k tomu názor dalšího odborníka (Pečírky, případně Kovárny), získají i

---

¹⁰⁹ Řekl bych že právem, srov. kap. 3 4. odd. *Sloup a obrubník*

¹¹⁰ Záměrně zachovávám prostrkávání.

prázdné posměšky proti kašně na vážnosti. V takovém případě nakonec nesejde, je-li vítězný návrh nebo jeho přepracovaná varianta kvalitní, dobrou reklamou donátorovi neudělá.

Pomník TGM

Třetí soutěží bez hmotného výsledku, která se Smetanova náměstí za první republiky dotkla, byla *Soutěž na vyhledání místa pro pomník presidenta Osvoboditele*.

Jedním z podivně nedemokratických rysů politického zřízení meziválečného československého státu a možným dědictvím monarchie byla ústřední role prezidenta Masaryka a úcta k němu, hraničící s kultem osobnosti. Co platí za kult osobnosti, a potažmo byl-li Masaryk předmětem takového, mi nenáleží z pozice historika umění definovat. Mezi projevy kultického vztahu k hlavě státu ale nepochybně patří produkce pomníků ještě za jejího života. V případě „*presidenta Osvoboditele*“ bylo do 14. září 1937 na území Československa dokončeno a odhaleno přes tři desítky celofigurálních pomníků Tomáše Garrigue Masaryka, řada pak byla dokončena těsně po jeho úmrtí. Celkově pak za dobu existence první republiky vzniklo nepřehledné množství menších Masarykových pamětních desek a bust, jak ve veřejném prostoru, tak i v interiérech – mimo jiné i na podiu jednacího sálu poslanecké sněmovny v Rudolfinu. Jako příklad exteriérového pomníku TGM pak stojí za zmínku zejména monumentální Gutfreundova socha v Hradci Králové (odhalena 28. 10. 1926), která s Gočárovou Anglobankou v tazkvaném „*národním stylu*“ v zádech vytváří ikonograficky silně národně vyhraněný celek. Velká vlna odhalování Masaryků proběhla zejména na desetileté výročí republiky 28. 10. 1928, např. v Chomutově, Karviné, Pardubicích, Plzni, Poděbradech, Voticích, Vyškově a na řadě dalších míst. Záměr postavit důstojný veřejný pomník Masarykovi se přirozeně objevil několikrát i v Praze. Našeho Smetanova náměstí se poprvé v úvahách dotkl právě na konci dvacátých let, avšak bez výsledku.¹¹¹ Znovu se ve vší vážnosti vrátil s nadcházejícím dvacátým výročí republiky, kdy se stala otázka důstojného pomníku jejího „*zakladatele*“ v hlavním městě o něco naléhavější.

28. října roku 1936 hlavní město vypsaló veřejnou, neanonymní „ideovou soutěž na vyhledání místa pro pomník prvního presidenta republiky československé, presidenta Osvoboditele Tomáše Garrigue Masaryka“. Od začátku se počítalo s dvoukolovou soutěží; první kolo s uzávěrkou do dne 7. března 1937 – Masarykových narozenin – mělo vyřešit otázku

---

¹¹¹ *Styl* XIII, 1927–1928, s. 136; *Architekt SIA* XXVII, 1928, s. 200.

jeho umístění v urbanismu města, druhé kolo pak mělo být vypsané na základě výsledků prvního a obstarat výtvarné řešení.¹¹²

40 návrhů od 38 autorů, co se v prvním kole sešlo, bylo vystaveno od 18. 6. 1937 v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Architektonický odborný tisk nicméně o výsledcích soutěže referoval povětšinou až po 14. září, kdy už se situace s Masarykovou smrtí byla zásadně proměnila, což se projevuje ve způsobu, jakým jsou výsledky reflektovány.

Ačkoli smyslem soutěže bylo „vyhledání místa“, dvě lokace byly de facto přítomny v zadání tím, že k nim byly magistrátem poskytovány podklady – Pražský hrad a okolí na jedné straně a náměstí Republiky na druhé. Zadání nicméně umožňovalo soutěžícím pomník projektovat i jinam, v takovém případě si však museli patřičné podklady obstarat sami.¹¹³ Nejen toto se stalo později předmětem kritiky – Bohumil Hübschmann upozorňoval ve *Stylu* na prvoplánovost umístění pomníku na základě pouhého názvu místa; náměstí Republiky se nejevilo pro přestavbu (která povětšinou počítala s demolicí Josefských kasáren) a umístění pomníku nijak jinak vhodné, než tím, že bylo po roce 1918 naprosto arbitrátne na „Republiky“ přejmenováno.¹¹⁴ Podobného názoru byla i trojice Honzík—Starý—Stefan ve *Stavbě*.¹¹⁵ Obojí (*kritické*) poznámky také zmiňovaly zásadní obrat po Masarykově úmrtí, protože tak nově vyvstala i otázka místa pohřbu, respektive řešení a umístění mauzolea či kenotafu, ohledně níž by měla proběhnout debata a která by měla být vzata v potaz i v koncepci soutěže na pomník.

Prvním místem byl v soutěži obdařen návrh Jaroslava Fragnera a Vincence Makovského, který pomník a celé nové náměstí pro něj umísťoval k Hradu na druhou stranu jeleního příkopu. Oceněny nicméně byly i dva návrhy, které pracovaly se Smetanovým náměstím.

Soutěžní návrh Augusty Müllerové a sochařky Heleny Johnové [7] navrhoval odbourat školský blok s Uměleckoprůmyslovou školou a blok s domem Na Kocandě nahradit druhou filozofickou fakultou. Jižní stranu nově vzniklého obdélného prostoru by Müllerová uzavřela novostavbou *Masarykovy akademie práce* a k ní umístila Masarykovu nadživotní sochu od Johnové na sokl ve tvaru přídě, zezadu rámovanou konkávní stěnou. Do nového středu náměstí by umístila zapuštěnou kašnu kruhového půdorysu. Novou osou náměstí by se tak stala Kaprova ulice. Trojice kritiků ve *Stavbě* kvitovala, že Müllerová u ideologické náplně

---

¹¹² *Věstník hlavního města Prahy* XLIII, 1936, č. 42, 26. 10., s. 662.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Bohumil Hübschmann, Pozámky k soutěži na pomník T. G. Masaryka v Praze, *Styl* XX, 1937, č. 10, s. 157–160.

¹¹⁵ Karel Honzík—Oldřich Starý—Oldřich Stefan, Kritické poznámky k soutěži na vyhledání místa pro pomník T. G. Masaryka, *Stavba* XIV, 1937–1938, č. 3, s. 43, 46, 48.

neustrnula u prvoplánových toponymických souvislostí, ale stavěla Masaryka vědomě na místo s ním spojené – naproti parlamentu, s filozofickou fakultou, odkud pocházel a na níž působil jako profesor po pravici a s panoramatem Hradčan po levici. Při srovnání s ostatními návrhy s nimi autor nemůže v tomto bodě než souhlasit. Podivné je, že také kvitují odstranění „*vysokých rušivých střech*“ filozofické fakulty, respektive fakult – nebýt této poznámky, spíše by se zdálo, že jde o běžnou schematickou redukci na modelu, kde je podstatné hmotové a půdorysné řešení, a ve kterém obecně jaksí není střechám přáno. Nad tuto poměrně nepodstatnou drobnost návrh překvapuje tím, že mezi bývalý školský blok a řeku vkládá tunel nábrežní komunikace, který se tu objeví znovu ve čtyřicátých letech. Obecně tak Müllerové návrh, Hübschmannem a později i jinými až poněkud posměšně kritizován, překvapivě předjímá některá řešení téže oblasti ze čtyřicátých i padesátých let.

Druhý návrh, respektive sadu návrhů, týkající se Smetanova náměstí představil Emanuel Hruška. Ve své průvodní zprávě nepředstavuje konkrétní řešení, ale na zaslaných návrzích ilustruje možnosti jednotlivých míst, která se nabízejí. Prvně definuje pomník ideově: má jít o „*manifestaci demokracie*“ a „*shromaždiště těch, kteří v ni věří*“. Funkce pomníku je podle něj splněna až masovou manifestací, když (před)prostor pomníku slouží za shromaždiště manifestujícího lidu. Tomu formálně pomník odpovídá „*horizontální prostorností*“ a „*pohledovým soustředěním k (...) vertikální dominantě*“. Umístění nejlépe vyhovují klidné polohy na nábrežích, nejlépe se vztahem k Hradu, centrální ale přes to nerušené. Sestavuje pak pořadí, kde nejvhodnější se zdá umístění na Smetanově náměstí, potom na staroměstském předmostí Štefánikova mostu, pak na Klárově, na malostranském nábreží na bývalém plánovaném staveništi Moderní galerie, na Dvořákově nábreží a až na posledním místě na náměstí Republiky. Nikoli nezajímavá je poznámka, že „*...polohy dopravně přetížené nemohou být ještě – ideově – přetěžovány pomníky*“.¹¹⁶

Pro demonstraci na jednotlivých vizualizacích si Hruška vytvořil schema ústřední figury a architektonického horizontálního rámce, jež upravoval ad hoc pro jednotlivá umístění. U toho na Smetanově náměstí vtvářel uprostřed náměstí koncentricky stupňovanou kruhovou vpadlinu, u jejíž západní strany by na štíhlém molu stála Masarykova nadživotní figura tváří v tvář Hradu, krytá zezadu minimální segmentovou kolonádou o pěti sloupech. [8] Jedná se o sestavu podobnou Švehlově pomníku ve Ždánicích, v dnešních dnech památníku obětem nacismu.

---

¹¹⁶ Průvodní zpráva návrhu arch. Dra. E. Hrušky, *Stavba XIV*, 1937–1938, č. 3, s. 54

Druhé kolo soutěže, již „na opatření návrhu pomníku“, bylo podle plánu vypsáno pro umístění zvolené v prvním kole, tj. „...severní oblast od pražského hradu, prostor severně od jízdárny včetně bašty XIV.“¹¹⁷ Uzávěrka byla opět vyhlášena na 7. března dalšího roku; na sklonku existence republiky však jakýkoli pomník *presidenta Osvoboditele* poměrně záhy ztratil šanci na uskutečnění. Ještě jednou se Masarykův pomník mohl na našem náměstí objevit v roce 1999, kdy proběhlo další hledání místa; Palachovo náměstí bylo jednou z uvažovaných variant a proběhly zde i zkoušky s maketou, nakonec byla nicméně realizována na poněkud nešťastném místě na náměstí Hradčanském.

---

¹¹⁷ Spisovna IPR, brožura *Soutěž na pomník prvního presidenta Republiky Československé presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka*, nesign. /neinv.

2. 5. 1939–1962. Velké vize státní moci.

Obě ideologicky vyhocené totality, ta nacistická ve čtyřicátých letech i stalinistická v letech padesátých, měly sklony k megalomanským projektům formování lidských sídel – měst – aby odpovídala nastolenému řádu; zejména se to pak samozřejmě týkalo měst hlavních. Tyto velké vize transformací mohly mít ideologický původ, často ale současně řešily objektivní provozní potřeby modernizujícího se města.

Spojovat urbanistické záměry dvou zdánlivě protichůdných ideologických systémů do jedné samostatné kapitoly se může zdát umělé. Z hlediska architektonického a urbanistického mezi těmito dvěma obdobími ve formálním principu existují spojitosti, dalo by se říci, obecně platné – jde zejména o tendence k monumentalitě a používání klasicizujícího tvarosloví i kompozičních principů. Nejen ale to – v případě našeho náměstí existují výrazné styčné body i mezi konkrétními řešeními jeho úprav pro nově nabytou roli v novém organismu.

Mozartplatz a Praha německá

Praha se po vzniku protektorátu octla ve zvláštní roli. Stále byla hlavním městem, ale okleštěného státu v područí cizí moci, bez faktické autonomie. V měřítku Říše šlo spíše o provinční centrum, a byla-li Praze přikládána významná role, potom jako opěrného bodu pro plánovanou germanizaci střední a východní Evropy. S českou budoucností celého státu, natož Prahy, se rozhodně nepočítalo.¹¹⁸ Město mělo projít germanizací, ne nezbytně ve smyslu transformace, ale možná spíše ve smyslu uchopení a vyzdvižení stávající německosti a jejího následného potvrzení architektonickou proměnou.

Řídícím orgánem urbanismu protektorátní Prahy byla *Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí* (*Planungskommission für die Hauptstadt Prag und Umgebung*) ustanovená vládním dekretem v únoru 1940.¹¹⁹ Ta v podstatě funkčně a v některých případech i personálně navazovala na prvorepublikovou *Státní regulační komisi pro Prahu a okolí*. Ačkoli nebyla germanizace Prahy explicitně přítomna v názvu ani ve zřizujícím dokumentu,¹²⁰ byla ve skutečnosti ve středu jejích zájmů.¹²¹

Ačkoli byla Plánovací komise po celou dobu své existence pod německým vedením, velkou část plánů zpracovávali i významní čeští architekti, z nichž někteří byli členy

---

¹¹⁸ Hořejš (pozn. 5), s. 16.

¹¹⁹ Ibidem, s. 20

¹²⁰ Vládní nařízení č. 48/1940 sb., Vládní nařízení ze dne 25. ledna 1940 o zřízení plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí

¹²¹ Hořejš (pozn. 5), s. 20.

meziválečné SRK.¹²² Leitmotivem plánování německé Prahy byla tzv. transversála, jako páteří komunikační osa města a velkolepá třída obklopená reprezentativními stavbami, vedená ve stopě barokních hradeb pravobřežní části Prahy.¹²³ Od ní se odvíjely ostatní vnitroměstské komunikace; existovaly plány mimo jiné na nové nábrežní komunikace na obou vltavských březích, pro nás nejpodstatněji i v oblasti Karlova Mostu, i na průrazy napříč starým městem – mimo jiné šlo o odklon Kaprovy ulice od Staroměstského náměstí a její stočení k náměstí Republiky.¹²⁴ Nejedna tento projekt v myšlence přežil dobu svého vzniku a objevil se v pozměněné podobě znovu v dalších etapách.

V archivu Institutu plánování a rozvoje hl. m. P. se ve fondu Maxe Urbana z válečného období dochovala skupina pozoruhodných plánů na úpravy i radikální přestavby našeho náměstí, v roce 1942 přejmenovaného na Mozartplatz. Bohužel, zásadní badatelská překážka u nich je ta, že se k nim nedochovaly další průvodné dokumenty, což zásadně ztěžuje jejich interpretaci. Pokusím se je nyní představit, tam, kde to bude možné, je kontextualizovat na základě poznatků Miloše Hořejše a v teoretické části se k nim vrátím z perspektivy teorie náměstí.

*

Již z dubna 1940 se dochovala axonometrická skica, patrně pocházející z ruky Ericha Langhammera, kterou Hořejš dává do souvislosti s řešením nájezdů na Mánesův most.¹²⁵ [9] V návrhu je odstraněn celý blok s Uměleckoprůmyslovou školou i blok za ním, přibližně v místech školního bloku stojí nespecifikovaný nízký trojkřídlý objekt, obracející se k řece dvěma kolonádami. Náměstím je náznak vedena kolejová trať, která je dělí na dvě přibližně stejné poloviny; průběh kolejí dál zaznačený není. Za pozornost stojí úprava nároží bloku na rohu Kaprovy a Křižovnické; průčelí nároží obrácené k Vltavě je zvýrazněné monumentálním portikovitým útvarem přes výšku celé fasády, tvořeným čtyřmi pilastry, překladem a čímsi uprostřed, zřejmě akroteriem. Citelná je z návrhu míra důležitosti přikládána jednotlivým budovám; Rudolfinum je vyvedeno poměrně věrně, filozofická fakulta prošla poněkud úsměvnou redukcí, je přesto stále relativně rozpoznatelná, uměleckoprůmyslové muzeum nahradil jednouchý kvádr se sedlovou střechou a jen letmo naznačenými okny a ostatní zástavba je uchopena jen v základní hmotě. Návrh poněkud překvapivě mimo zhlaví mostu eliminuje nábrežní zeď a terén v parkové úpravě pozvolna přivádí až k hladině řeky.

---

¹²² Biegel, *Město v bouři* (pozn. 5), s. 475.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Hořejš (pozn. 5) s. 188–189.

¹²⁵ Nalezl-li jsem stejnou skicu jako Hořejš (pozn. 5, s. 192), byla již ve spisovně IPR Langhammerovi připsána. Spisovna IPR, f. Max Urban, inv. č. FMU000330

Dovolili bychom-li si soudit pouze z dochovaného materiálu, mohli bychom se domnívat, že nejvýrazněji se prostoru náměstí věnoval Adolf Benš. Jeho návrhy se patrně věnují vyřešení dopravní situace na náměstí a okolí ve vztahu k dopravnímu tunelu pod Křižovnickým náměstím a/nebo přímo pod Karlovým mostem. Pod signaturami fUP-27-1 až fUP-27-10 se dochovala série situačních skic s různými konfiguracemi, z nichž některé mají i rozpracovanější varianty. Všechny mají společně jedno – odstraňují školský blok, boří také většinu křižovnického kláštera za ním a terén stupňovitě svažují k hladině řeky.

První Benšova varianta (fUP-27-1) [10] vede komunikaci v ose Rudolfiny a do tunelu ji zapouští před klášterem Křižovníků; fronta Křižovnické ulice je vytažena k hraně této komunikace, na druhé straně patrně také klesá parkem k hladině řeky. Rozpracovaný plán ukazuje i schema křížení dopravy neotřele pomocí kříže pootočeného vůči náměstí a přimnutého k ústí aleje na místě UMPRUM.¹²⁶ Druhá varianta (fUP-27-2) [11] nahrazuje blok UMPRUM jinou, jednopatrovou stavbou,¹²⁷ zdánlivě s malým „cour d'honneur“ otočeným k řece. Doprava se pak větví u hrany křižovnického kláštera, kde je jeden směr zapuštěn pod zem, a druhý patrně veden po povrchu přes Křižovnické náměstí. Třetí varianta (fUP-27-3) [12] se liší pouze jinak řešeným, sevřenějším objektem na místě UMPRUM, ustoupeným o kus od náměstí. Čtvrtá varianta [13] také dělí dopravu u Křižovníků na podzemní a povrchový proud, na náměstí před Rudolfinou ji však vede po jižní straně, zhruba jako je vedena dnes, a blok UMPRUM je nahrazen jakýmsi volným prostranstvím s malým obdélným objektem, možná kašnou uprostřed. Na jižním konci parcely stojí dvě spojené drobné stavby kavárny a restaurace a blok s domem Na Kocandě je označen jako „Hotelbau“, počítalo se tedy patrně s jeho demolicí a stavbou nové hotelové budovy na jeho místě.¹²⁸ Pátá varianta (fUP-27-5) [14] je zcela jiná: boří filozofickou fakultu, dopravu vede kolmo napříč náměstím v ose mostu a křižovatku umísťuje až zhruba do míst dnešní auly filozofické fakulty; hlavní komunikace je svedena za UPM a dvě novostavby po stranách trati, nově tvořící posunutou východní frontu náměstí. Křižovatka se směrem na východ dělí do vidice, jejíž jedna větev pokračuje Kaprovou a druhá dnešní Šírokou. Na místě většiny školního bloku je volné prostranství, oddělené od dopravy podlouhlým novým blokem nejasného určení. Šestá, sedmá a osmá varianta [15—17] se podobají čtvrté a vzájemně se liší v detailu vedení dopravy po náměstí a konfiguraci kavárny s restaurací. Novinkou je spojovací mostek a sloupové loubí bloku s *Hotelbau*. Loubí se zdá být rytmicky sladěno s loubím fakultní budovy. Na křížení os Mánesova mostu a Rudolfiny je

---

¹²⁶ Spisovna IPR, inv. č. FMU000308-02

¹²⁷ Pohled, spisovna IPR, inv. č. FMU000314

¹²⁸ Spisovna IPR, inv. č. FMU000311

umístěna kruhová fontána. Zajímavá je vyznačená přístavba u Uměleckoprůmyslového muzea, která nejspíš souvisí se soutěží z předchozího roku.

Soutěž na dostavbu Uměleckoprůmyslového muzea byla bohužel publikována jen minimálně. V *Architektovi* je v roce 1940 zpráva o výstavě návrhů z prvního kola, jehož se zúčastnili kromě Benše architekti Fragner, Gočár, trojice Hilský-Jasenský-Koželka, dále Janák, Kříž, Müllerová, Roškot, Smetana a Zasche. „Početná porota“ si ze svého středu zvolila pracovní skupinu složenou z architektů Ausobského, Mendla, Novotného, Starého, Urbana a historika umění Wirtha.¹²⁹ Pro účast v druhém kole vybrala Janáka, Roškota, Smetanu, Hilského autorskou trojici a Müllerovou.¹³⁰ Bohužel s jistotou známe pouze jeden návrh, publikovaný po válce ve *Volných Směrech*, a to Pavla Smetany z druhého kola.¹³¹ Blokovaná přístavba ustoupená směrem k Pinkasově synagoze by se spojovacím krčkem dotýkala nárožního rizalitu UPM. Tvořily by ji v podstatě dva masivní bosované bloky propojené prosklenou stěnou. Schraňovala by v sobě knihovnu s čítárnou a skladem knih, v podzemí by se pak nacházely dvě přednáškové nebo koncertní síně. Nejvýraznější by byl samostatný pylon umístěný na nároží Široké a Sanytrové se sousoším figury a zřejmě koně, jehož hlavice by patrně dosahovala výšky korunní římsy filozofické fakulty. [18]

Osmá Benšova situační skica se zdá nejpropracovanější.¹³² Možno-li z ní něco soudit o jeho návrhu dostavby UPM, pak pouze to, že přístavbu na rozdíl od Smetany orientoval hloubkově vůči řece a vytvářel malé sub-náměstí jako prodloužení zahrady UPM skrze Širokou ulici, v jehož ose – na stejném místě jako u v návrhu Pavla Smetany – stál patrně sloup.

Z následujícího roku se dochovaly dva kolorované výkresy, zřejmě zacílené na nové řešení předmostí Mánesova mostu. U obou je nábrežní čára rozšířena o šířku nové pobřežní komunikace, umístěné zřejmě nepříliš vysoko nad hladinou vody, jak naznačují Hořejšem publikované Langhammerovy skici v oblasti Karlova mostu.¹³³ Silničně, zdá se, „náplavku“ spojují s náměstím dvě šikmé, přímé rampy po každé straně. Benšův návrh [19] je opět spíše skicou. Tramvajová trať je z mostu vedena přímo středem náměstí a větví se do stran až před filozofickou fakultou. Silnice je vidlicovitě rozvětvena dříve, přibližně v úrovni osy západního průčelního rizalitu Rudolfiny. Naproti Rudolfině stojí asymetrická stavba, kterou by pravděpodobně šlo interpretovat jako nižší restaurační stavbu, jaká se objevuje ve skicách

---

¹²⁹ Ing. J. K., *Architekt SIA XXXIX*, 1940, č. 8, s. 207.

¹³⁰ *Architekt SIA XXXIX*, 1940, č. 8, s. 160

¹³¹ Pavel Smetana, Přístavba uměleckoprůmyslového muzea v Praze, *Volné Směry XL*, 1947-1948, s. 184–188.

¹³² Spisovna IPR, inv. č. FMU000326.

¹³³ Hořejš (pozn. 5), s. 245

z předchozího roku. Druhý plán pochází z ruky Emanuela Hrušky [20] a je podstatně propracovanější. V zazeleněném meziprostoru, vzniklém mezi rampami a „náplavkou“, je vedena nízkou alejí pěší cesta, která se u mostu stáčí do protisměru a stoupá na úroveň náměstí. V posledním úseku se patrně mění ve schodišťovou rampu. Silnice se na náměstí větví hned za mostem a rozbíhá se mírněji za vzniku poměrně velké lichoběžníkové plochy se zaoblenými rohy, taktéž zazeleněné, s kruhovým objektem ve svém geometrickém těžišti: nikoli na křížení os mostu a Rudolfiny, nýbrž o něco blíže filozofické fakultě. Budova naproti Rudolfinu opět není definována, ale patrně se bude jednat to tutéž přízemní občerstvovnu.

Kromě plánů atribuovaných Langhammerovi, Benšovi a Hruškovi se ještě ve f. Maxe Urbana dochovala hrstka anonymních plánů, které se vesměs zdají být variacemi na vyjmenovaná řešení.

*

Žádná z vyjmenovaných vizí se nepřiblížila uskutečnění. Je zajímavé sledovat, jak Plánovací komise k oblasti přistupovala a jakou jí zřejmě připisovala budoucí funkci. Obecně se zde zdají být řídicí dvě hlediska. Prvně jde o dopravní vyřešení oblasti s ohledem na budování nové infrastruktury ve městě. Kromě toho ale návrhy naznačují, že se *Mozartplatz* neměl stát prostorem chladně reprezentativním, jakým se měl potenciál stát za dob první republiky, nýbrž spíše místem odpočinku a společenského vyžití. Návštěvníci Rudolfiny, přeměněného zpět na dům umělců, by získali externí zázemí v podobě bohaté upravené zeleně, restaurace a kavárny. Zároveň je z návrhů cítit vědomé udržování historického rázu předmostí Karlova mostu a bezprostředního okolí; kvůli stavbě tunelu sice mělo dojít k rozsáhlým demolicím, přesto jsou vesměs zachovávány stavby obklopující Křižovnické náměstí a často jsou do nové struktury zapojeny dochované předasanační domy mezi dnešní Veleoslavínovou a Platněrskou. Je zde tedy viditelná snaha omezit bourání na stavby z devatenáctého a počátku dvacátého století. V jistém smyslu se ve spojení s rozšířením a pozvolným snižováním terénu k řece jedná o jakýsi částečný návrat k charakteru oblasti před Zítkovou regulací, ovšem se zcela jinou podobou i účelem.

Nakonec jediným provedeným stavebním zásahem do prostoru protektorátního *Mozartplatzu* tak zůstala úprava zahrady Uměleckoprůmyslového muzea od manželů Machoňových, která byla provedena v souvislosti s výstavou *Za novou architekturu* z roku 1940. Z dnešního náměstí je sotva postřehnutelná, jde však o hmotný doklad významného výstavního počínu, ale i vyjádření postoje. V poválečných bilancích architektů je výstava zmiňována jako gesto rezistence architektonické avantgardy. Mělo jít o postavení se proti výtvarnému poklesku německého tradicionalismu a potažmo i poklesku morálnímu – spolupráci s nacisty.¹³⁴ Úprava zahrady UPM je toho připomínkou, která je však stále živá, přístupná a obyvatelná.

Intermezzo: Dvořák od Wagnera a Smetany

Po druhé světové válce dostalo naše náměstí na několik let zpět název *Smetanovo*. Na krátký čas se také do budovy Rudolfiny vrátilo prozatímní národní shromáždění, funkce domu umělců mu však byla v první polovině roku 1946 navracena a zůstala mu dosud. Prostor náměstí se na konci války stal improvizovaným pohřebištem posádky sovětského tanku, který na protějším Klárově 9. května 1945 dostal zásah od ustupujícího tanku německého – dva dny po bezpodmínečné kapitulaci Říše. Po přenesení jejich ostatků byla na středové ploše náměstí vysázena z květin rudá pěticípá hvězda, do středu níž byla na štíhlý kvádrový sokl umístěna Štursova socha Raněného, tentokrát natrvalo.¹³⁵ Socha, které za první republiky symbolizovala oběti prvního světového konfliktu, na sebe přibrála ještě válku druhou, a ještě mnohem příměji osud těch několika nešťastníků, které nečekaně a tak říkajíc zbytečně sprovodily ze světa ustupující německé tanky. Štursova socha se stala málem kenotafem a celé náměstí bylo potažmo proměněno v prostor se silně pietním nádechem; možná poprvé ve své historii se stalo místem paměti. Bohužel však nikoli naposled.

Na sklonku čtyřicátých let měl prostranství proměnit další monument, jehož kořeny sahají ještě do let třicátých. Spolek pro postavení pomníku Antonína Dvořáka v Praze od svého založení v roce 1931 usiloval o vlastním názvem definované – neúspěšně, protože se roku 1944 rozhodl pro změnu názvu na Společnost Antonína Dvořáka (SAD), jak se také nazývá dodnes.

---

¹³⁴ Příkladem budiž projev Oldřicha Starého na první poválečné schůzi Bloku architektonických pokrokových spolků, otištěný v *AČSR V*, 1945–1946, č. 1, s. 2

¹³⁵ Jaroslav Petruš tvrdí, že se tak stalo až roku 1948 (pozn. 14, s. 13), vzhledem k tomu, že se však v textu objevuje více datačních chyb, se budu řídit spíše fotografickým důkazem, že na místě Raněný stál již 28. 10. 1945. Jareš (pozn. 12) s. 399–400.

Roku 1949 znovu svítla naděje; srpnu rada ÚNV Praha rozhodla o umístění pomníku k budově Rudolfiny¹³⁶ – na místo, kde dnes stojí pomník Josefa Mánesa. Vypracování návrhu bylo zadáno přímo Josefu Wagnerovi, do roku 1953 vznikly první návrhy.¹³⁷ Zasáhl však Zdeněk Nejedlý, zapřísáhlý odpůrce Antonína Dvořáka a z pozice ministra kultury v letech 1948—1953 s mírnou nadsázkou kulturní autokrat, a dal místo obsadit zmíněnou Mánesovu sochu od Bohumila Kafky. Práce na návrhu nicméně pokračovaly dál; ve spolupráci s manželkou Marií Wagnerovou-Kulháňkovou a nejpozději od r. 1952 s architektem Pavlem Smetanou¹³⁸ vytvořil do roku 1956 návrh a sádrový model. [21] Skladatelova figura stála na čtyřhranném, postupně se mírně zužujícím pylonu zhruba dvojnásobné výšky, který hyperbolovitě vyrůstal z podstavce, těsně nad nímž byl pylon obepnut vířivým reliéfním věncem s výjevy z Dvořákových oper. Sestava, jejíž jediná reprodukce se objevila ve Wagnerově monografii z roku 1985,¹³⁹ měla tvořit součást fontány situované na mostní ose náměstí blíže k filozofické fakultě, orientované k Hradčanům. Práce bohužel přerušila Wagnerova smrt v roce 1957 a téma Dvořákovy sochy v okolí Rudolfiny se opět vrátilo až po roce 1989 (viz 2. 7.).

Kafkův Mánes na nábřeží u Rudolfiny, ačkoli vlastní socha pochází z roku 1940, je tak vlastně nepřímou ozvěnou dění v kulturní politice padesátých let a v bezprostředním okolí našeho náměstí ojedinělá fyzická stopa této doby.

Náměstí Krasnoarmějců a Praha socialistická

„V sovětském městě je jeho střed nejdůležitější a nezbytnou částí. Ale tento městský střed je chápán a traktován nově; je to střed veřejného života, je to místo, kde jsou umístěny veřejné a administrativní budovy, místo lidových slavností a veřejných projevů. Takový účel centrálních částí sovětského města dodává jejich architektuře zvláštní charakter. V těchto částech se jasně a výrazně projevuje architektonický obraz celého města a silněji než kdekoli jinde se pociťuje monumentálnost, vlastní socialistické architektuře.“

Lev Kulaga, *Demokratické základy sovětské stavby měst*¹⁴⁰

---

¹³⁶ Kateřina Bečková, Pomník Antonína Dvořáka před Rudolfinem, *ZSP-VKZsP XXX. (I.)*, 2000, č. 1-2, s. 14.

¹³⁷ Jaromír Pečírka, *Josef Wagner*, Praha 1959, s. 57.

¹³⁸ Jaromír Pečírka, K novým sochám Josefa Wagnera, *Výtvarné umění IV*, 1954–1955, č. 6, s. 270.

¹³⁹ Jan Marius Tomeš, *Sochař Josef Wagner*, Praha 1985, s. 137.

¹⁴⁰ Lev Kulaga, Demokratické základy sovětské stavby měst, in: *Sovětská architektura: soubor theoretických studií*, Praha 1951, s. 73. Citováno podle: Kurz (pozn. 6), s. 336.

„Právě jsme dokončili návrh směrného plánu, když se vrátil z Moskvy náměstek primátora architekt Václav (sic)¹⁴¹ Chamrád (...). Přijel odtamtud plný doktríny sovětské stavby měst. Podle ní má mít každé město ústřední prostor (...) Je-li řeka, tak u ní (...) Bude to náměstí Krasnoarmějců.“

Jiří Novotný, Prahou posedlý¹⁴²

Po skončení války nastoupilo znovu ustanovené Československo cestu k dalšímu společenskému zřízení, které počítalo s postupnou, leč razantní proměnou hlavního města k obrazu svému. Cílovou vidinou tentokrát byla zářící socialistická metropole, v jejíž struktuře mělo najít uplatnění i naše náměstí, od roku 1952 zvané *Krasnoarmějců*.

Na činnost protektorátní PKPU navázala v roce 1945 další územně-plánovací komise, jejíž činnost kulminovala v roce 1948 formulací *Směrného plánu Prahy*.¹⁴³ Ten se nesl v povýtce funkcionalistickém duchu, město zónoval na jednotlivá obytná centra, vzájemně oddělená zelenými pásy a propojená silniční sítí. Nové společenské a politické podmínky po komunistickém převratu však přinesly kromě organizačních změn i změnu oficiálních požadavků na předpis budoucí podoby Prahy. To vedlo jednak k odmítnutí *směrného plánu*, jednak k rozpuštění plánovací komise, jejíž kompetence přešly na nově zřízený Plánovací referát Ústředního národního výboru Praha. V jeho čele stanul v únoru 1950 dosud nepřilíživě viditelný architekt Vladimír Chamrád.¹⁴⁴ V dalším roce vznikl Vládní odbor pro výstavbu hlavního města Prahy jako de facto řídicí politický orgán, složený z příslušných ministrů a zástupců dalších vrcholných politických orgánů, v čele s premiérem Antonínem Zápotockým.¹⁴⁵ Vladimír Chamrád ve výboru zastupoval pražský ÚNV a byl tak personální spojnici mezi politickou a projekční stránkou plánování Prahy. Pod PR ÚNV vznikla v červnu roku 1951 Kancelář pro územní plán, do jejíhož čela byl jmenován architekt Jiří Novotný, citovaný na začátku oddílu. *Náčrt směrného plánu pro Prahu s přilehlou oblastí* pod jeho vedením vznikl do prosince téhož roku a jeho detailněji zpracovaná varianta pak k červnu 1952; definitivní plán pak měl být hotov do dalšího půlroku.

Náčrt členil oblast historického centra dvěma soustřednými oblouky spojených tříd: *staroměstským okruhem* v průběhu dnešní *Národní třídy, Příkopů* a *Revoluční*, a obloukem tvořeným z části *magistrálou*, taženou ve stopě bývalých barokních hradeb, od níž se pak u

---

¹⁴¹ Správně Vladimír Chamrád.

¹⁴² Jiří Novotný, *Prahou posedlý*, Praha 2002, s. 55.

¹⁴³ Biegel, *Město v bouři* (pozn. 4), s. 512.

¹⁴⁴ Kurz (pozn. 6), s. 108.

¹⁴⁵ Kurz (pozn. 6) s. 109

národního muzea měl odklánět obloukový průkop k nároží Karlova náměstí a Žitné, odkud by pokračoval kolmo k Jiráskovu mostu. Tyto oblouky radiálně propojovala náměstí Václavské a náměstí Budovatelů, projektované přibližně v místech kolejiště Masarykova nádraží. Tzv. *Ústřední prostor*, takřka povinný prvek určený zejména pro masové manifestace, Novotný se spolupracovníky původně umisťoval k Čechovu mostu, kde jej tvořilo široké předmostí s kolmo navazující, taktéž rozšířenou, ulicí Pařížskou. Chamrád, vrátivší se pln dojmů z tříměsíční cesty po Sovětském svaze, kterou absolvoval s delegací československých architektů, však požadoval monumentálnější řešení. To vedlo k citované situaci z Novotného paměti.¹⁴⁶ Odpor proti Chamrádovým požadavkům podstatně razantnějších zásahů do historického jádra Prahy nakonec vedl v roce 1953 k Novotného odvolání, načež jej ve vedoucí pozici nahradil Karel Kuthan, který přepracovaný plán podle Chamrádových požadavků k červenci téhož roku skutečně odevzdal.¹⁴⁷

V Chamrádově představě padalo v úvahu pro roli *ústředního prostoru* přestavěné náměstí *Krasnoarmějců*, případně podstatně větší, avšak příliš na okraji centra umístěné náměstí *Budovatelů*.¹⁴⁸ V lednu 1953 zadal Plánovací referát vypracování studie alternativních řešení *ústředního prostoru* několika vyzvaným architektům; do počátku března se sešly návrhy od čtrnácti autorů a autorských dvojic. Michal Kurz celou problematiku zručně zpracoval z hlediska *směrného plánu*; v následujících řádcích spojím jeho poznatky z kapitoly o tomtéž se svými do výčtu návrhů, které se tak či onak dotkly náměstí Krasnoarmějců, a podám přehled přístupů z pohledu zacíleného na náměstí, které je předmětem práce.

S rozšířením náměstí směrem do středu města pracovali Antonín Tenzer a Karel Poličanský. Tenzer projektoval jeden monumentální prostor na Příkopech a druhý právě u dnešního Palachova náměstí. V tomto případě nabídl dvě variantní řešení. Jedno zachovávalo všechny tři budovy obklopující náměstí a ústřední prostor vybourával za filozofickou fakultou ve stejné šířce. Jižní uliční fronta Kaprovy ulice by byla nahrazena novostavbami a tvořila by nyní jednu stěnu náměstí, na protější straně prostoru by byla vybudována stejná. Prostranství by ukončoval příčný blok umístěný zhruba v místech dnešního Kafkova náměstí. K zadnímu průčelí filozofické fakulty by byla přistavěna kolonáda, která by ústřední náměstí uzavírala.¹⁴⁹ Alternativní Tenzerova varianta potom budovu filozofické fakulty odstraňovala a okraj náměstí vymezovala jenom mělkými rizality.¹⁵⁰ [22, 23] Karel Poličanský podobně vytvářel částečně

---

¹⁴⁶ J. Novotný (pozn. 142), s. 55.

¹⁴⁷ Kurz (pozn. 6) s. 349

¹⁴⁸ J. Novotný (pozn. 152), s. 55.

¹⁴⁹ Spisovna IPR, sign. R-18/53a-1; R-18/53a-2; R-18/53a-3.

¹⁵⁰ Spisovna IPR, sign. R-18/53a-7

oddělený prostor obklopený novostavbami, orientovaný do hloubky města, pracoval ale ve větším měřítku. Odstraňoval školní blok s UMPRUM a nábřežní náměstí z jihu uzavíral novostavbou až v úrovni dnešní Veleslavínovy ulice. Celá východní fronta tohoto nábřežního náměstí by byla tvořena novostavbami a uprostřed monumentální branou, které by současně tvořily západní, rovnou frontu vlastního *ústředního prostoru* na půdorysu hipodromu, jehož zaoblená strana by dosahovala zhruba do stejných míst, kde končil Tenzerův návrh. [24]

Návrh Františka Fialy opět odstraňoval školní blok až po jižní křídlo s měšťanskou dívčí školou, čímž dával vzniknout širokému prostranství, jehož osou se nově stávala Kaprova ulice. Ta byla počátečním úsekem staroměstské transversály, která se pak u dnešní Žatecké zalamovala, odkláněla od Staroměstského náměstí a pokračovala skrze Dlouhou k náměstí Republiky a dále na náměstí Budovatelů.¹⁵¹ V průvodní zprávě mimo jiné upozorňují na opatrnost, s jakou je třeba si počínat v pobřežních lokalitách co do měřítka staveb i prostranství.¹⁵² Prostor náměstí Krasnoarmějců zde vytvářel nálevku či vstupní bránu hlavní příčné třídy města. [25, 26, 27]. Emanuel Hruška s Miroslavem Cihlářem a Karel Kuthan pojali obdobný přístup a od na jih rozšířeného náměstí Krasnoarmějců vedli transversálu se sekvencí několika nově zbudovaných reprezentativních náměstí.¹⁵³

Jižním směrem náměstí rozšiřoval také Jan E. Koula, uzavřel je ale až u Sakařova křižovnického konventu, který nahrazoval patrovou kolonádovou stavbou na půdorysu písmene L. Z kláštera zachovával jen Matheyův kostel a navazující klasicistní křídlo, takže mezi ním a kolonádovým objektem vznikalo sekundární náměstí či dvůr, z jedné strany otevřený do řeky. Oba bloky na východní straně nově vybouraného prostoru odstraňoval také a nahrazoval je navazující, o něco vyšší dvoupatrovou kolonádovou stavbou – Palácem krásných umění.¹⁵⁴ Kromě tohoto Koula rozšiřoval nábřeží do řeky, sníženou náplavku s vlastní plochou náměstí propojoval sérií pravidelně rozmístěných schodišťových ramp; motiv známý nám již z protektorátních projektů zde ve spojení s kolonádami kolem většiny prostranství mohl možná vést až k reminiscenci Benátek,¹⁵⁵ ačkoliv inspirační zdroj zde Kurz nachází spíše v Leningradu.¹⁵⁶ [28, 29, 30] Koulova sestava připomene i některé protektorátní návrhy, zejména variantní návrhy Adolfa Benše č. 6-8.¹⁵⁷ [15, 16, 17]

---

¹⁵¹ Kurz (pozn. 6), s. 343.

¹⁵² Spisovna IPR, sign. R-17/53, č. 1-6.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Jan E. Koula, Studie ústředního prostoru socialistické Prahy. Průvodní zpráva, 1953, s. 3. Spisovna IPR, sign. R-18/53i-6.

¹⁵⁵ Benátky, konkrétně *staré prokuracie* Koula v průvodní zprávě dokonce zmiňuje, ne však explicitně jako inspirační zdroj. Ibidem, s. 5.

¹⁵⁶ Kurz (pozn. 6), s. 344

¹⁵⁷ Spisovna IPR, inv. č. FMU000324; inv. č. FMU000325; inv. č. FMU000326.

Josef a Emanuela Kittrichovi jako s postranním prostorem pracovali s naším náměstím také a rovněž na něm získávali místo „jednoduše“ demolicí školního bloku; v jejich pojetí by opět Kaprova ulice byla středovou osou náměstí a ústím staroměstské transversály; jižní stranu náměstí by uzavírala novostavba přibližně čtvercového půdorysu se zvýrazněným středovým rizalitem.¹⁵⁸ [31]

Dva návrhy dávaly „latitudinálnímu“ náměstí na nábřeží získanému demolicí školního bloku vertikální osový akcent. Gorazd Čelechovský [32, 33] navrhoval ústřední prostor na staroměstském okruhu, který spojil s nábřežní třídou do podoby novodobé *Ringstraße*. Upravené náměstí Krasnoarmějců v této sestavě tvořilo jakýsi protipól *ústřednímu prostoru*. Čelechovský v návrhu odstranil celou stávající západní frontu prostranství, demolicí škol asi ztrojnásobeného, a nahradil ji ke středu mírně gradujícím, půdroysně členěným monoblokem s loubím v parteru a s podsaditou stupňovitou věží uprostřed.¹⁵⁹ Jiří Kroha, člen komise, která návrhy měla posuzovat, přispěl také návrhem na podobném schematu – nedemoloval však filozofickou fakultu; odstranil blok s domem Na Kocandě, na opačnou stranu proluky umístil pozměněnou repliku fakultní budovy a na konec nově vzniklého náměstí umístil typickou monumentální věž.¹⁶⁰ [34]

Jako výslovná demonstrace nevhodnosti umístění *centrálního prostoru* na náměstí Krasnoarmějců pak vyznívá variantní návrh Bohumíra Kozáka. [36] Boří blok s UMPRUM a veškerou zástavbu až k Sakařovu konventu. Takto exponované dva bloky na východní straně Křižovnické nahrazuje novostavbou obloukového půdorysu, konkávní vůči náměstí, se středovým a koncovými rizality. Před ní vzniká prostor s výraznou centrální osou, kolmou na řeku, hned obok původního prostoru náměstí, které má také výraznou osu ve stejném směru. Výsledná srostlice i v pouhém půdorysu působí podviným, výrazně nevyváženým dojmem. Přímo na pauzáku s návrhem pak stojí poznámka: *“Nový prostor by neměl dostatečných spojů s městem. (...) Úměrný prostor před Domem umělců (byl by) rozrušen. Ztráta bloku školních budov mezi Alšovým nábřežím a Křžovnickou ul. by byla v této části města sotva nahraditelná.”*¹⁶¹ [35]

Fascinující je návrh Oldřicha Koláře, zpracovávající celý oblouk josefovského nábřeží, který Kurz jako jediný vůbec nezmiňuje. [„] Ve dvou jen marginálně se lišících variantách, jejichž půdorysy jsou datovány den po sobě (27. a 28. 1.) opět získává místo naproti Rudolfínu

---

¹⁵⁸ Spisovna IPR, R-15/53-1.

¹⁵⁹ Spisovna IPR, sign. R-18/53d

¹⁶⁰ Kurz (pozn. 6), s. 343.

¹⁶¹ Spisovna IPR, sign. R-18/53f.

demolicí; na konec bývalého školního bloku staví blokovou budovu se segmentovým rizalitem a doprostřed pomyslného čtverce před ní umísťuje obelisk. Místo filozofické fakulty je proti ose mostu mohutný průraz, dosahující téměř až ke staroměstskému náměstí. Výsledkem je na první pohled asymetrická kompozice, ve skutečnosti ale jde o jeden prvek symetrické soustavy zástavby značné části nábrežního oblouku. Tataž situace jako před Rudolfinem se odehrává v opačném směru i před budovou Právnické fakulty; středem a pointou celku je pak mohutná věž situovaná přibližně uprostřed dnešního bloku mezi ulicemi Na Rejdišti a Břehovou.¹⁶² [37]

Veškerou zástavbu kromě Rudolfinu a právnické fakulty z nábreží odstraňoval i Adolf Benš, „*kteřý svůj návrh využil především k formulaci a zdůvodnění radikální, ale v okruhu domácích modernistických architektů nikoli nové vize kompletní re-asanace Josefova*“.¹⁶³ Navzdory tomuto razantnímu zásahu však měl vlastní ústřední prostor v jeho projektu socialistické Prahy stát na Letenské pláni.¹⁶⁴

Než k jakémukoli radikálnímu zásahu do města došlo, opět se změnilly podmínky; v letech po Chruščovově kritice zbytečnosti v architektuře myšlenka radikální transformace Prahy k obrazu vládnoucí ideologie postupně vybledla a jediný její prvek, magistrála, došel realizace až ve zcela jiném kontextu; nevznikl jako výstavní třída, nýbrž jako zcela utilitární městská dálnice. Konečné podoby nového směrného plánu bylo dosaženo až v roce 1962 a schválen byl dokonce až o další dva roky později,¹⁶⁵ v době, kdy už z architektury v Československu metoda socialistického realismu byla dávno vyprchala. Plány monumentálních reprezentačních prostorů v historickém centru z něj zmizely a stavební podobu našeho náměstí v něm už žádné zásadní změny neměly čekat. Náměstí tak opět vlivem politické změny uniklo radikální proměně s ideologickým podtextem a jediné, co si z pohnutých padesátých let odneslo, bylo nakonec toponymum *Krasnoarmějců* a pomník Josefa Mánesa na přilehlém nábreží.

---

¹⁶² Spisovna IPR, R-18/53j, č. 1-9.

¹⁶³ Kurz (pozn. 6) s. 344-345

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Hruža (pozn. 3), s. 332–333.

2. 6: 1960—1989. Jan Palach a bezčasí

Na bezmála třicet let poslední fyzická změna na náměstí přišla v roce 1960. Tehdy byla Štursova socha Raněného odstraněna při úpravách náměstí, provedených v souvislosti s přípravou Spartakiády podle projektu zahradního architekta Jiřího Novotného, jmenovce již zmíněného vedoucího Kanceláře pro územní plán PR ÚNV. Ve středové ploše náměstí byl „podle Thomayerova vzoru“ vytvořen asi o 50cm prohloubený „zrcadlový parter“, v jehož středu byl z květin vysázen „velký znak KSČ“¹⁶⁶ – podle leteckých snímků paradoxně asi polovičního rozpětí proti předchozí hvězdě.

Dále šedesátá léta plynula téměř bez vlivu na architekturu nebo mobiliář náměstí. Až na samém konci dekády se náměstí nakrátko opět stalo svědkem, ba dokonce nositelem občanského odporu.

V noci z 20. na 21. ledna 1969, necelé dva dny po smrti „pochodně č. 1“ studenti nahradili oficiální plechové cedule na náměstí *Krasnoarmějců* cedulemi stejného vzezření se jménem *Jana Palacha*.¹⁶⁷ Spontánní přejmenování dostalo záhy i oficiální formu, když studenti, a současně s nimi údajně osmnáct dalších subjektů, podalo na MNV Praha návrh přejmenovat náměstí oficiálně. Současně se improvizované cedule označující náměstí *Palachovým* začaly objevovat v oknech obou vysokých škol na náměstí.¹⁶⁸ Navzdory tomu pražský NVP oficiální přejmenování nepovolil, oficiálně proto, že je třeba nejdříve vypracovat detailní analýzu Palachova činu a že přejmenovávání prostorů v centru města není v zájmu stability místních názvů žádoucí. Celá záležitost skončila dvěma izolovanými pokusy náměstí guerrillově přejmenovat v dubnu téhož roku; v obou případech byly nelegálně umístěné cedule okamžitě odstraněny.¹⁶⁹

Palachův pohřeb se zdá být na dlouho poslední významnou veřejnou akcí, která se náměstí dotkla. Do období normalizace vstoupilo více méně v podobě, jakou dostalo roku 1960. Snad jediná významná událost s náměstím částečně spojená je otevření stanice metra *Staroměstská* na začátku přilehlé Kaprovy ulice v srpnu 1978. Další proměna přišla až těsně před koncem normalizace.

---

¹⁶⁶ Petrů (pozn. 14), s. 13.

¹⁶⁷ Martina Ptáčnicková, Jan Palach Square - Urbanonym as a Symbol of Public Protest, *Acta onomastica* LX, 2019, č. 1, s. 87.

¹⁶⁸ Vladimír Burda, Pomník pro Jana Palacha?, *Výtvarná práce* XVII, 1969, č. 3–4, 10. 5., s. 10.

¹⁶⁹ Ptáčnicková (pozn. 167), s. 91.

2. 7. 1989–2024. Pokusy, omyly a provizoria.

Dlouhodobě neudržované Rudolfinum o sobě dalo poprvé vědět v roce 1976, když, pravděpodobně následkem odstřelu při stavbě metra ve Dvořákově síni během koncertu spadl ze stropu kus štukové výzdoby. S následujícími zajišťovacími pracemi vyplavala na povrch potřeba celkové rekonstrukce Domu umělců.¹⁷⁰ Po preliminárním zajištění byla naplánována celková rekonstrukce objektu a po složitých koncepčních peripetitiích konečně schválena 7. července roku 1989.¹⁷¹

Vedoucí postavou a dalo by se říci všeobecným garantem rekonstrukce se stal Karel Prager. Provedení mělo zajistit dodavatelské konsorcium Pozemních staveb České Budějovice a Pardubice, Konstruktivy a ateliéru GAMA Projektového ústavu hl. m. Prahy. Oba podniky Pozemních staveb záhy ustoupily.¹⁷² Konečná podoba projektu byla schválena na jednání československé vlády 15. listopadu téhož roku; počítalo se se začátkem stavby v lednu roku 1991.¹⁷³

Rekonstrukcí Rudolfinu netřeba se zabývat dále než potud, že její součástí bylo zbudování podzemního parkoviště pod náměstím, a že ve víru porevolučních změn došlo i k narušení plánovaného průběhu. Formálně šlo nakonec u stavby garáží a rekonstrukce Rudolfinu o dva oddělené stavební podniky, oba je nicméně prováděla tatáž firma – Konstruktiva, a. s..¹⁷⁴

Náměstí se do začátku stavebních prací v květnu 1990 konečně stalo Palachovým i oficiálně. Původně snad bohulibý záměr stavby parkoviště pod ním se nakonec stal pro náměstí prokletím, ze kterého dodnes nebylo vykoupeno.

Počáteční koncept a první návrhy 1989–1991

V projektové dokumentaci k rekonstrukci Rudolfinu z června 1989, uložené ve spisovně IPR,¹⁷⁵ se nachází reprodukce několika dokumentů spjatých s koncepční fází rekonstrukce Rudolfinu a stavby podzemního garážového objektu na náměstí před ním. Patří mezi ně vyrozumění o požadavcích na rekonstrukci z 26. 4. 1989, podepsané předsedou ZO KSČ, předsedou ZV ROH a ředitelem České filharmonie. U poslední položky „*Parking*“ stojí:

---

¹⁷⁰ Bachtík (pozn. 13), s. 446–449.

¹⁷¹ Ibidem, s. 461.

¹⁷² Pavel Jerie, Rekonstrukce Domu umělců - Rudolfinu, *Zprávy památkové péče* LIII, 1993, s. 107.

¹⁷³ Bachtík (pozn. 13), s. 461.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 484.

¹⁷⁵ Spisovna IPR, složka Rekonstrukce domu umělců. Koncepčně provozní projektová studie. Ministerstvo kultury. Česká filharmonie. PÚHMP ATELIER3 GAMA, sign. R13/92.

„Zcela vyřešit parkování pro návštěvníky koncertů a pro dopravní obsluhu ČF, Supraphonu, Čs. Televize, vyloučit dopravu na Alšově nábřeží a parkování autobusů.“

V samostatně nesignovaném sešitu 2.2 Stavební objekty z téže složky na s. 70 čteme, že (verbatim): *„Dnešní živičné povrchy budou nahrazeny drobnou mosaikovou dlažbou. Plocha před hlavním vstupem Domu umělců (...) bude nahrazena velkoplošnou kamennou dlažbou z řezaných žulových desek.“* Dále na s. 72 v pododdílu 2.207 Sadové úpravy čteme k úpravě prostoru náměstí: *„Parková plocha před hlavním vstupem do Domu umělců navazuje na urbanistickou skladbu náměstí a má výrazně reprezentační charakter. Její kompozice se vyznačuje hlavní osovou závislostí na novorenezanční architektuře objektu Domu Umělců a Vysoké školy umělecko-průmyslové. Boční osa navazuje na objekty Filozofické fakulty UK a most Josefa Mánesa. Těžiště prostoru, ležící na průsečíku os je zdrůrazněno vodní nádrží s fontánou. Symetrickou kompozici centrální plochy podporují nízké stríhané živé ploty a květinový parter...“*

Tyto dva odstavce nám poskytují interpretační klíč k jinak zcela neznačenému plánu ze stejné složky [38], kde vidíme zřejmě úplně první návrh úpravy Palachova náměstí, který vznikl pod vedením Karla Pragera. Kašna na průsečíku os náměstí není ničím novým, členění do koncentrických čtverců taktéž ne. Ode všech projektů úpravy náměstí z doby po roce 1993 se liší zejména vjezdem do podzemního parkování rampou z ulice 17. listopadu a výjezdem z něj na východní straně náměstí, ústícím k Mánesovu mostu. Na základě citovaného požadavku vedoucích orgánů filharmonie *„vyloučit dopravu na Alšově nábřeží“* pravděpodobně dovodit, proč jsou vjezd a výjezd z podzemních garáží umístěny do vlastní plochy náměstí a ne do některé z bočních ulic. Celkově je však návrh velmi schematický, domnívám se, že jde spíše o kontury základní koncepce, spíše než o konkrétní návrh provedení. Pod celým projektem je podepsáný jako odpovědný architekt Karel Prager, kdo konkrétně se však z nespočtu projekčních sil v ateliéru GAMA tímto návrhem zabýval, není z dokumentů k zjištění. Konečným investorem stavby garáží před Rudolfinem se stala samotná Konstruktiva (bez účasti ČF), po privatizaci se projektantem garáží stal Pražský ústav dopravních a inženýrských staveb (PÚDIS). Není jasné, jaká byla další Pragerova role ve stavbě garáží a úpravě povrchu náměstí.

Pavel Jerie okrajově zmiňuje, že Ministerstvo kultury vypsalo vyzvanou soutěž na řešení úpravy Palachova náměstí, jejíž vyhodnocení proběhlo *„po revoluci“*. Nezmiňuje už však, kdy byla vypsána, ani kdo byli oni vyzvaní.¹⁷⁶ O této soutěži prakticky neexistují jiné

---

¹⁷⁶ Pavel Jerie, Jak to bylo s Rudolfinem, *Architekt XXXV*, 1992, č. 17-18, s. 6

dostupné doklady. Nelze vyloučit, že se jedná totéž, co je v *Architektovi* 19/XXXIX zmíněno jako výzva PÚDISU na počátku devadesátých let. Na ni měly odpovědět tři projekty: řešení se světelnou laserovou fontánou od Karla Pragera, s „*kruhovým objektem*“ Miroslava Vavřína a „*P. Šantavého*“ a blíže nespecifikovaný návrh Jana Špičáka.¹⁷⁷ Zmínka je však uzavřena úspornou poznámkou „*opět nerealizováno*“.¹⁷⁸ V archivu IPR se dochovala velkoformátová role převážně s kopiemi plánů Palachova náměstí v časovém rozpětí zhruba 1989—1994, mezi nimiž lze najít i kopie návrhů na jeho úpravu – jeden z nich je podepsaný Janem Špičákem a druhý je partně připsatelný Zbyšku Stýblovi a Karlu Pragerovi.¹⁷⁹ Oba jsou opět pouze monochromatickými kopiemi.

Špičákův návrh [39] zpracovává celou oblast geometrickými útvary. Nábřežní oblouk je rozčleněn a přibližně čtvercové plochy, každá je jinak vnitřně členěna. Střed vlastního náměstí je na většině plochy zatravněn (resp. podle legendy jde o „*plochy s parkovou úpravou*“); kolem prostředního nasávacího objektu, upraveného patrně do „*prvku drobné architektury*“ na osmiúhelníkovém půdoryse, je vytvořen čtverec z chodníků s lavičkami po obou stranách. Vjezdy do garáží jsou ještě ve stejné konfiguraci, jako v prvním projektu ze začátku roku 1989.

Druhý návrh lze celkem jistě připsat Pragerovi a Stýblovi podle jejich téměř shodného pozdějšího soutěžního návrhu. [40] Náměstí je zde celé vydlážděné a je opět uspořádáno kolem fontány, jako u koncepčního návrhu z r. 1989. V tomto případě je však specifikovaná přímo jako *světelná*, což opět nasvědčuje, že jde o návrh zmíněný v *Architektovi*. Kolem fontány je soustředěný kruhový, paprscitě členěný útvar podobný ciferníku o poloměru cca 22 m,¹⁸⁰ propsaný se čtvercem, vyskládaný z velkoplošné kamenné dlažby v základu z pražské mozaiky. Při pohledu na severojižně orientovaný plán jsou na krajích „ciferníku“ na třetí a deváté hodině umístěna dvě drobná spirálová schodiště, pravděpodobně stejné funkce, jako ta dnešní – primárně požární. Vjezdy do podzemí jsou zachovány přibližně ve stejných konturách jako v koncepčním plánu, pouze výjezd na severní straně má proti prvnímu schématu rozšířený prostor u výjezdu. Špičákův plán lze na základě shodné konfigurace vjezdů a zmínky v *Architektovi* s tímto časově spojit.

---

¹⁷⁷ Domnívám se, že jde o překlep a že se jedná o ing. arch. Tomáše Šantavého (nar. 1951).

¹⁷⁸ vrb [Hana Vrbová?], Soutěž na dotvoření Palachova náměstí, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 19, s. 6.

¹⁷⁹ Spisovna IPR, *Návrhy JTÚ, DA, VO, dlažeb před Domem umělců*, velkoformátový list z role „Podklady pro soutěž 90-91“, neinv. V roli se nachází dokumenty z období od cca 1989 (podkladové mapy, nejstarší) - 1994 (rozvítězný návrh ze soutěže 1993). Podle typografické podobnosti s jinými dokumenty z fondu týkajícími se rekonstrukce, které jsou vesměs datované koncem roku 1990, se nabízí tento návrh datovat podobně.

¹⁸⁰ Odhad na základě srovnání s průčelím Rudolfiny.

Poté, co z neznámého důvodu předchozí konkurs nevedl k žádnému výsledku – na vině by mohla být privatizace investora v roce 1991 – strojovnu nasávacího zařízení garáží,¹⁸¹ umístěnou doprostřed neutrální zatravněné plochy, zakryl prostý válcový objekt z betonu s nasávací mříží po celém obvodu u hrany vrchlíku. [41] Konstruktiva následně na popud pražského magistrátu vypsal v roce 1993 soutěž de facto na jeho „zaretušování“.

Soutěž 1993. „Salón Prahy“

„Tak jako byly salóny v bytech 19. a první poloviny 20. století prostorem reprezentačním, svým způsobem vydechujícím zklidnění i jakousi slavnostnost, nevšednost, tak jako byly také místem k setkání, (...) tak nějak také působí a mělo by působit Palachovo náměstí se svými budovami a pohledem k Hradu...“ uvedl historik umění a památkář Miloš Pistorius svůj výklad dosavadních dějin oblasti Palachova náměstí na protistraně výsledků soutěže na úpravu, respektive pokus o záchranu inkriminovaného prostoru v roce 1993.¹⁸² Soutěž ukázala, že na dosažení takového účinku je možná potřeba více, než pouhá retuše.

V porotě soutěže zasedl jako předseda ředitel Konstruktivy Milan Suchý, dále náměstek primátora František Suchý, budoucí primátor Jan Kasl ještě jako pražský zastupitel, architektka Helena Mesická jako zástupkyně starosty MČ Praha 1, Pavel Jerie za Státní ústav památkové péče, Jaroslava Mrázová z Útvaru hlavního architekta, kde měla v gesci PPR,¹⁸³ sám hlavní architekt Prahy Ivo Oberstein a za Vodohospodářské inženýrské služby Jan Moravec.¹⁸⁴ Soutěž přinesla několik pozoruhodných úkazů.

Zcela neoceněn zůstal návrh Karla Pragera a Zbyška Stýbla – jednalo se o týž projekt z konkurzu na začátku desetiletí, jediný rozdíl spočíval ve sdružení a přesunutí vjezdu a výjezdu garáží z původně projektovaných míst tam, kde se už tou dobou fyzicky nacházely a kde se nachází dodnes, k jižnímu rohu západního průčelí Rudolfiny na Alšovo nábřeží. Druhá změna měla patrně stejný původ – spirálová úniková schodiště byla přemístěna mimo kruhový dlažební ornament do míst stávajících východů. [42]

Zvláštní ocenění dostal návrh Aleny Šrámkové, Václava Králíčka a ateliéruOMICRON. Po pamětní desce s Palachovou posmrtnou maskou, která byla odhalena v roce 1990 na fasádě filozofické fakulty, je to poprvé, co se ve veřejném prostoru objevil záměr

---

¹⁸¹ Nikoli výdechu; výdech je vyveden dvěma tunely k otvorům v nábřežní zdi těsně nad hladinou Vltavy na povodní straně Mánsava mostu. Srov. [tech. Výkres současné situace].

¹⁸² Miloš Pistorius, K významu náměstí, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 19, s. 6.

¹⁸³ www.pametnaroda.cz/cs/mrazova-jaroslava-20170925-0

¹⁸⁴ Soutěž 1993, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 19, s. 7.

explicitněji spojit prostranství s Palachovou obětí. Návrh by v první řadě odstranil nádech ventilace a dosud zatravněný travnatý čtverec by pokryl dlažbou. Povrch by velice jemně jehlancovitě gradoval do špičky, uprostřed s největším převýšením 60cm. Na pomyslnou diagonálu ze středu náměstí do severovýchodního rohu by umístil mikroarchitektury Johna Heyduka *Dům sebevraha* a *Dům matky sebevraha*.

Hejdukovy objekty mají původ ve fantastních skicách pohybujících se na hranici mezi živým a neživým, mezi figurami a architekturou. Jedna z nich byla v roce 1982 spojena s básní *Pohřeb Jana Palacha*, kterou David Shapiro napsal bezprostředně v reakci na událost v roce 1969. K *Domu sebevraha* přibyl *Dům matky sebevraha*, oba objekty byly následně mezi léty 1986—1990 realizovány poprvé skupinou studentů na Georgia Institute of Technology. Vznikla vzájemně interagující sestava: do *Domu matky* je možné vstoupit a škvírou pozorovat *Dům sebevraha*. Druhá realizace přišla záhy; v rámci výstavy *John Hejduk – Práce* byly v roce 1991 vystaveny dřevěné repliky těchto objektů v Královské zahradě Pražského hradu vedle Míčovny. Na místě setrvaly do roku 2000, kdy musely být pro značnou degradaci vlivem povětrnostních podmínek odstraněny. Již během přípravy výstavy Hejduk návrhy věnoval městu Praze;¹⁸⁵ tím vznikla otázka jejich dalšího umístění v případě trvalé realizace a začaly se objevovat v některých pražských soutěžích, včetně této.

V celku šlo u Šrámkové a spol. o řešení poměrně minimální, které by mohlo být i proveditelné, nebýt dnes zjevné nedotknutelnosti vzduchotechniky. Zásadní potíž by však spočívala v tom, že pro působení a vnímání Heydukových objektů je otevřené prostranství náměstí zcela nevhodné. Jak Králíček sám později glosoval, největším přínosem návrhu bylo zjištění, že takové umístění neposkytuje soukromí potřebný pro vnímání Heydukových děl. „*Pocit intimacy se návrh marně pokoušel simulovat třemi malými stromky*“.¹⁸⁶

Druhá cena v soutěži udělena nebyla, třetí a první příčku ale obsadily studentské projekty z ateliéru VŠUP Ladislava Vrátníka.¹⁸⁷ Třetí cenou poctěný návrh Šárky Malé obzvláště zaslouží pozornost efektním, přesto tuze pragmatickým přístupem. Vyčnívající a vnímání prostoru náměstí blokující nádech ventilace by Malá neutralizovala jeho zapuštěním na úroveň stropnice garáží, kterou by částečně odhalila za vzniku snížené platformy přibližně

---

¹⁸⁵ Marie Foltýnová, *Tisková zpráva: Dokumentační výstava o realizaci Pomníku Jana Palacha na Alšově nábřeží v Praze. Dům syna a Dům matky*. Praha 2015. dostupné online: https://web.archive.org/web/20160918013046/http://www.ghmp.cz/data/files/Tiskove_zpravy/TZ_J.Palach_CZ.pdf

¹⁸⁶ Václav Králíček, Dokumentace k územnímu řízení stavby 0026 - Úprava parteru Náměstí Jana Palacha - PŘÍLOHA. Stručná historie náměstí a přehled architektonických soutěží a studií. Za možnost nahládnout do dokumentu děkuji Václavu Králíčkovi.

¹⁸⁷ Není bez zajímavosti, že byl Vrátník žákem Pavla Smetany, autora architektonického řešení soklu pro Wagnerův pomník A. Dvořáka.

v rozsahu stávajícího středového ostrůvku na náměstí. Obdélná vpadlina by byla orientována na osu mostu; strojovna nasávání by byla umístěna k západní straně a směrem ke straně východní by se plocha pozvolně rampovitě zvedala. Na zbylých třech stranách obdélníku by výškový rozdíl překonávaly průběžné schodišťové stupně, „*jakési dlouhé kamenné lavice*“,¹⁸⁸ které by vytvářely svého druhu synthronon orientované primárně k vedutě Pražského hradu, ale které by umožňovalo v sedě pozorovat i ostatní stěny náměstí. Tím by prostranství získalo tolik potřebná místa k prostému *dlení* i hlediště k uměleckému vnímání architektury. Celý přístup vychází z autorčina vědomí důležitosti pohledů z i přes náměstí a potenciálu jakékoliv vertikální struktury tyto pohledy narušovat. V návrhu se jí podařilo skloubit požadavky technické, společensky-funkční i výtvarné.

Prvním místem byl oceněn návrh Ondřeje Štědrého z téhož ateliéru, který šel v pragmatickém přístupu monšá ještě dále. Nasávací objekt v podstatě obepnul schodištěm s mírným odstupem od stávajícího betonového válce, aby mezi ním a schodištěm vznikla mezera. Tuto mezeru jednoduše ve funkčním úseku překlenul mříží, čímž zachoval větrací funkci. Jednoduchou adicí zpřístupnil střed náměstí, který si objekt vzduchotechniky uzurpuje, a proměnil jej naopak v pozorovací platformu, která podle autorské zprávy má mít i komplementární účinek: celek měl být soklem pro „*živé sousoší*“.¹⁸⁹ Stupně měly dále být materiálem i formátem sjednoceny se stupni pódia Rudolfiny.¹⁹⁰ Bezprostřední okolí středového objektu Štědrý řešil trávničkem, který protínaly chodníky směřující ke středu v křížovém uspořádání, pootočené asi o 17° proti směru hodinových ručiček. To mělo jednak „*symbolizovat*“ světové strany, jednak měl východní směr mířit k Palachově pamětní desce. Při srovnání dvou oceněných návrhů a při pohledu na složení poroty se nelze ubránit pocitu, že o vítězi nakonec mohla rozhodnout nižší, resp. minimální náročnost provedení.

Štědrého soutěžní návrh byl určen k realizaci a byl i detailněji rozpracován; ve spisovně IPRu jsou opět přítomny jeho kopie.¹⁹¹ Projekt se do května 1994 dostal do fáze studie, kdy architektonická stránka byla zřejmě finalizována a připravena k realizaci a hledalo se konečné řešení inženýrských sítí. Investorem projektu byl ÚHA hl. m. Prahy, hlavním inženýrem Jan Špičák, Ondřej Štědrý je v projektu zmiňován jako „*autorská spolupráce*“. Z neznámých

---

¹⁸⁸ Soutěž 1993, Ze zpráv autorů, 3. cena (20 000 Kč), Šárka Malá, Praha, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 19, s. 7.

¹⁸⁹ 1. Cena (50 000 Kč), Ondřej Štědrý, Praha, *ibidem*.

¹⁹⁰ Podobná situace se na náměstí dočasně objevila o skoro tři desetiletí později, o tom však dále.

¹⁹¹ Spisovna IPR, Urbanisticko/architektonická studie náměstí J. Palacha, inv. č. P-P-001636.

důvodů ale k realizaci nikdy nedošlo; Rostislav Švácha se domníval, že je na vině ztráta zájmu na straně vypisovatele.¹⁹²

Prostor náměstí byl na zásah Jana Kasla, tou dobou již primátora, před zahájením Pražského jara 1999 provizorně upraven do podoby, v jaké se nachází dodnes, s tím, že měl v budoucnu být dořešen opět soutěží.¹⁹³ Na východní straně k nasávacímu otvoru přibyla poměrně prostá dekorativní mříž, kterou ve vegetačním období zakrývají popínavé rostliny. Povrch bezprostředního okolí nasávacího objektu kryje velkoformátová betonová dlažba se zatravněnými rozestupy, stejně jako chodníky z něj vybíhající do rohů náměstí. Úseky trávníku vymezené chodníky jsou pak částečně ohraničeny a doplněny nízkými dřevinami. Tato vyšší zeleň, spíše než aby pobyt na náměstí ulehčovala, rozšiřuje jeho blokádu založenou nasávacím objektem. Částečného zaretušování betonové skruže nakonec dosaženo bylo, bohužel za cenu užitnosti plochy náměstí.

Na konci oddílu nelze nezmínit ještě jednu pozoruhodnou vizi. Jan Koblasa v dopise adresovaném tehdejšímu rektoru VŠUP, historiku umění Josefu Hlaváčkovi, vylíčil svou představu o možném ztvárnění náměstí. Vznikla patrně v prosinci roku 1998, při Koblasově návštěvě řečené školy; Hlaváček dopis k našemu štěstí transkriboval a dal otisknout na stránkách časopisu *Architekt*.¹⁹⁴ Dozvídáme se o Koblasově silně palachovsky zabarvené vidině 25 m vysokého litinového sloupu s pozlacenou špicí, který by korunovala „*figura Plamen*“. Byla by to „*stoprvní věž*“ Prahy umístěná ve sníženém amfiteátru v novém středu náměstí, posunutém „*o pár kroků k řece*“. K možnému technickému řešení vznesl možnost za cenu „*pár míst v garáži*“ provést odvětrání skrze amfiteátr, či samotný sloup. Málem snový obraz je takovou labutí písní odvážného ideového počínání kolem úpravy náměstí v devadesátých letech, předznamenává však jejich další směřování.

---

¹⁹² Rostislav Švácha, O soutěžích na Palachovo náměstí, *ZSP-VKZsP XXXIII (IV)*, 2003, č. 2, s. 24–25.

¹⁹³ Petrů (pozn. 14), s. 14.

¹⁹⁴ Jan Koblasa (Josef Hlaváček), Znovu k náměstí Jana Palacha - tentokrát očima Jana Koblasy, *Architekt XLV*, 1999, č. 4, s. 91.

Dvořákovské intermezzo podruhé

V devadesátých letech se do diskuze také vrátil pomník Antonína Dvořáka, který po Wagnerově smrti v roce 1957 upadl ke spánku. V roce 1967 bylo rozhodnuto o jeho umístění před Rudolfinem, naplánovaném na rok 1971. Termín byl později posouván postupně na roky 1975, 1981 a konečně 1991, 150. výročí skladatelova narození. Na konci osmdesátých let bylo pomníku určeno místo na Klárově a byla vypsána soutěž na jeho řešení, výsledky nicméně nepředčily Wagnerův model, který dala SAD k dispozici.¹⁹⁵ 8. září 1991, na řečené výročí, byl na Klárově položen základní kámen, zůstal však prázdný. V roce 1999 se v tisku objevil pozoruhodný příspěvek do diskuze od architekta Aloise Doležela.¹⁹⁶ Snad inspirován Koblasou, jehož dopis byl otištěn v témže periodiku o tři čísla dříve a který přímo cituje, mluví o rotačním hyperboloidu jako o tvaru k němuž prostor přirozeně tíhne – o tvaru, který se později v řešení skutečně objeví. Přispívá ještě návrhem vypracovaným roku 1996 pro SAD avšak bohužel v naprosto minuskulním formátu, a sice vířivou kompozicí vlastního soklu a Wagnerovy sochy Antonína Dvořáka, určenou před Rudolfinem. [43] Jde téměř o takové exaltované převyprávění návrhu na sokl od Pavla Smetany z padesátých let, kde se rozšířená, zvlněná základna přes reliéfní prstenec zdvihá do pylonu, vynášejícího sochu od Josefa Wagnera. Netřeba zřejmě dodávat, že také realizován nebyl.

Na popud ministra kultury Martina Stropnického měla být na Klárově zvětšenina Wagnerova modelu, realizovaná sochařovým synem Janem Wagnerem, osazena v září 2000. Proti tomu se nicméně ohradil pravnuk Antonína Dvořáka, houslista Josef Suk. Požadoval umístění blíže k Rudolfinu; u magistrátu si nakonec vymohl umístění pomníku přímo na jeho schodiště. Tento záměr přirozeně vyvolal u odborné veřejnosti vlnu odporu, mj. Klubu Za starou Prahu. Kromě narušení výtvarného programu Rudolfinu mimo jiné KzSP ve svém stanovisku správně zmiňuje nevhodnost umístění zvláště vůči divákům z Rudolfinu vycházejícím – sochu by viděli ze zadu a z nadhledu, tedy přesně opačně, než jak má být primárně vnímána – včetně paralely s podobně nešťastně umístěnou sochou Masarykovou na Hradčanském náměstí.¹⁹⁷ KZSP a SAD následně 18. 4. 2000 v Rudolfinu uspořádaly konferenci s bohatou odbornou účastí, jejímž výsledkem bylo důrazné odmítnutí záměru.¹⁹⁸ Podnikatel Miloš Nesládek se o týden později do Hospodářských novin trefně vyjádřil takto

---

¹⁹⁵ Stanislav Jareš, Otázka pomníku Antonína Dvořáka v Praze, *Hudební rozhledy* XLIII 1990, č. 10, s. 472–474.

¹⁹⁶ Alois Doležel, Osten před Rudolfinem, *Architekt* XLV, 1999, č. 7, s. 84

¹⁹⁷ Bečková, Pomník Antonína Dvořáka (pozn. 136), s. 15.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 15–16.

takto: „*Náměstí bylo znehodnoceno rovněž tím, že stavitelé postavili, údajně také prozatímně, do středu náměstí větrací šachtu garáže. Vzhledem k tomu, že město trpí chronickým nedostatkem peněz, lze téměř s jistotou očekávat, že nevhodné umístění sochy na schodišti i náměstí znešvařující větrací šachta zůstanou řešením trvalým*“.¹⁹⁹ O necelé čtvrtstoletí později můžeme konstatovat, že se mýlil jen v konečném umístění sochařského díla – Wagnerův Dvořák v červnu téhož roku stanul na soklu naproti vstupu do Rudolfiny, zády ke zbytku náměstí. Do prostranství Palachova náměstí tak přibylo druhé dočasné provizorium, které je však dnes už možné považovat za přinejmenším střednědobé.

Soutěž 2002. Pylon (snad) vítězný

Soutěž, která měla za úkol Kaslovo provizorium nahradit, proběhla nakonec až roku 2002 ve dvou kolech, z nichž první bylo vypsáno 1. 1.. Z postav, o kterých jsme už v souvislosti s náměstím slyšeli, v porotě zasedli Jan Kasl a Stanislav Kolíbal, jako přizvaný znalec potom Jan Wagner. Dále byla porota složena z Jakuba Ciglera (předsedy poroty), Jana Bürgemeistera, Světlany Kubíkové, Jany Stejskalové, Jaromíra Podborského, Tomáše Rusína, Pavla Kolíbala, Miroslava Bašeho a Václava Riedlbaucha. Zadání soutěže kromě úpravy parteru vlastního náměstí a přilehlých partií Alšova nábřeží zahrnovala umístění a dotvoření pomníku Antonína Dvořáka.²⁰⁰

Už návrh, který se do druhého kola nedostal, ale který díky redakci *Architekta* známe, pojal radikálně rozdílný přístup proti těm, které jsme viděli v předchozí soutěži. Marcela Steinbachová a Emil Příkryl náměstí v zájmu sjednocení a zužitnění razantně „*vyčistili*“ od téměř všech prostorových prvků. Nasávání garáží odstranili, nejen však to – sloupy trolejového vedení, kandelábry osvětlení, výtah umístěný u fasády UMPRUM i dopravní značení. Celé prostranství mezi Rudolfinem, UMPRUM, filozofickou fakultou a hranou nábřeží navrhovali sjednotit do jednodílné plochy. Doprava by nadále náměstí neobtékala, ale jako „*součást běžného života*“ by byla vedena buď středem náměstí, nebo v méně náročné variantě přímou čarou mezi stávající křižovatkou a nájezdem mostu. Funkce jednotlivých částí plochy by byla rozlišena jen v kvalitě povrchu, v barvě nebo textuře. Technické prvky, které obvykle vyžadují samostojné nosiče, navrhovali Příkryl se Steinbachovou zavěsit mezi fasádami budov. Konečně Dvořákovu sochu by zasadili do podesty nástupního schodiště Rudolfiny „*ve směru*

---

¹⁹⁹ Miloš Nesládek, Nejde jen o pomník Antonína Dvořáka, ale i o podzemní garáže a nemalé zisky, *Hospodářské Noviny* XLIV, 2000, č. 82, 26. 4., s. 8.

²⁰⁰Náměstí Jana Palacha. Dvoukolová architektonické soutěž., *Architekt* XLVIII, 2002, č. 10, s. 72.

vyhlídky na řeku, Hradčany a Nový svět. Návrh to byl poměrně radikální, avšak v případě uskutečnění s dobrou šancí na úspěch.²⁰¹ [44]

Třetí cena udělena nebyla, řada návrhů však byla odměněna. Návrh dvojice Igor Kovačević—Yvette Vašourková jako snad první v historii střední plochu náměstí jednostranně zvedal jako hlediště, orientované k Rudolfinu; z jemných nízkých stupňů by vystupovaly lavičky a střed náměstí by vyznačovala rozlehlá plytká mísa, snad vodní prvek. Ačkoli by toto řešení jistě dobře sloužilo venkovním projekcím koncertů ze Smetanovy síně a většina prostranství by se stala obyvatelnou, náměstí by poměrně jednostranně přimklo k Rudolfinu a naopak odřízlo od ostatních budov.²⁰² [45]

Tým Aleš Morávek—Vladimír Jedlička—Vít Rejšek—Radek Toman—Petr Molhanec zvedal střed náměstí do jakési mohyly, z jejíž vrcholku by stříkal naklopěný vějířovitý vodotrysk směrem k řece. Sochy Dvořáka a Mánesa by pak byly umístěny v plochách po stranách rampy mostu, natočené čelem ke středu. Porota „*netradiční použití vodního prvku symbolizujícího oheň*“ kvitovala, ostatní aspekty už nikoli.²⁰³ [46]

Dalším odměněným byl návrh Pavly Melkové a Miroslava Cikána ve spolupráci s Jiřím Chlumským. Základem řešení byl čtverec středové plochy; nasávací objekt byl přeměněn rovněž ve čtverec, od jehož severní stany se odvíjela vyvýšená dělicí linka, která by snad fungovala jako místo k sezení. Na její severní straně (směrem k Rudolfinu) povrch kryla dlažba, zbytek čtverce jižně od ní trávnik. Ještě silněji byl střední prostor k Rudolfinu přimknut obdélným polem dlažby, vycházejícím z jeho jižní fasády a táhnoucím se zhruba do tří náměstí. Ačkoli šlo o efektní a jednoduché řešení, základním problémem zde opět byla orientace pouze na Rudolfinum a „přivlastnění“ náměstí jemu.²⁰⁴ [47]

Hana Zachová a Ladislav Tichý ve spolupráci s Danou Matoušovou a Martinem Knapem nasávací objekt proměnili ve fontánu; obdélnou plochu o rozměrech přibližně 45x25 m jednostranně zvýšili do rampy orientované na mostní osu náměstí.²⁰⁵ [48]

Druhou cenu v soutěži obdrželi Jakub Našinec a Radek Janošík s řešením, které bych v kontextu náměstí neváhal označit za klasické. Základním aspektem je sjednocení povrchu náměstí a chodníků nábřeží, kromě používaných komunikací. Střed náměstí potom obsazuje kašna o kruhovém půdorysu s celkovým průměrem odpovídajícím nástupnímu podiu Rudolfinu. Nasávací technika měla být skryta pod ní. Na nábřeží jsou trávniky sceleny a na

---

²⁰¹ *Ibidem*, s. 77.

²⁰² Náměstí Jana Palacha. Dvoukolová architektonické soutěž., *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 76

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Náměstí Jana Palacha. Dvoukolová architektonické soutěž., *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 75.

²⁰⁵ *Ibidem*.

místě Mánesova pomníku stojí pomník Dvořákův podle původního návrhu z padesátých let. Osvětlení mělo vyřešit nasvícení fasád okolních budov a samotné kašny, což by sice prostoru ulevilo o stožárů, z dnešního pohledu se však jeví jako potenciálně velmi nešťastné.²⁰⁶ Bez zajímavosti u návrhu nejsou zvolené materiály a povrchy: kašna měla být zhotovena z kamene co nejbližšího kameni použitému na exteriéru Rudolfinu, dlažba měla být zhotovena z trojúhelníkových kamenných dílců o straně cca 1 m tak, aby skládáním odlišně probarvených kusů k sobě vznikla mozaika. Porota návrh ocenila vesměs kladně, jediná výtky se týkala problému společného všem dosavadním diskuzím o kašně na náměstí – pokud kašna neobstojí bez svého vodního prvku, neobstojí celkově, protože zejména v zimě, ale v praxi po větší část roku by nebyla v provozu.²⁰⁷ [49]

Vítězný byl návrh Václava Králíčka a Stanislava Makarova, v druhém kole dotažený ve spolupráci s ateliérem QARTA. [50] Podle autorské zprávy šli Králíček s Makarovem do soutěže „s myšlenkou umístit do středu náměstí plastiky Johna Heyduka“, tak, jako navrhovali v soutěži o devět let dříve. Až zjištění, že soutěžní podmínky neumožňují přesun vzduchotechniky mimo střed náměstí, je prý přimělo začít hledat novou koncepci. Okruhem tak došli k tomu, že „*Palachovo náměstí postupně a přirozeně převzalo úlohu, která byla určena původně pro náměstí Republiky. Býti urbánním symbolem demokratické státní moci v protíváze moci monarchistické či později moci prezidentské symbolizované Hradem na druhém břehu Vltavy.*“ Dotkli se tak historických souvislostí mezi těmito dvěma náměstími, která se zejména projevila ve třicátých letech v souvislosti s Masarykovým pomníkem (viz 2. 4.) a znovu v padesátých letech při hledání ústředního prostoru socialistické Prahy (viz 2. 5.). Poněkud exaltovaně podanou úlohu náměstí pak má akcentovat ústřední motiv jejich řešení – štíhlý pylon na průsečíku os náměstí, který by o státních svátcích nesl českou vlajku. V jeho podstavci by byl skrytý nasávací mechanismus, ventilace by probíhala podstupnicemi schodiště obklopujícího podstavec. Co se týče povrchu, navrhli vytvořit z velkoformátové dlažby souvislý pás mezi fasádami Rudolfinu a UMPRUM. Pomník Antonína Dvořáka měl být přesunut na nábřeží před vstup do Galerie Rudolfinum, někdejší Obrazárny. Pomník Josefa Mánesa by byl ponechán na svém místě; na opačné straně, na nábřeží u UMPRUM, umístili vítězové Hejdukovy plastiky, které tam sice „*byly jaksí násilím vytlačeny ze středu náměstí,* pro které je ale „*kontemplativní charakter parku nad řekou*“ nakonec příznivější prostředí.

---

²⁰⁶ Nasvícování památek v noci samo o sobě působí potíže; mělo-li by být natolik intenzivní, aby osvětlovalo (odrazem) celý prostor náměstí, lze předpokládat, že by byly násobně hoší. K tomuto blíže: Stanislav Kolařík–Pavlna Vojtová, Za lepší světlo. Poznámky k osvětlování Prahy a jejích památek, ZSP-VKZsP LI (XXII), 2021, č. 3, s. 24–29.

²⁰⁷ Náměstí Jana Palacha. Dvoukolová architektonické soutěž., *Architekt* XLVIII, 2002, č. 10, s. 74.

Pro zobyvatelnění kamenné plochy náměstí v letních dnech navrhovali smáčet celou plochu náměstí pomocí vodního prstence kolem soklu pylonu, odkud by voda odtékala do odvodňovacího žlábků na okraji plochy.²⁰⁸

Soutěž měla poněkud zvláštní dohru s pochybným zapojením občanské participace. Projekty byly od 17. 10. do 19. 11. vystaveny v podkroví Staroměstské radnice, kde měli návštěvníci – „*všichni pražané*“ – možnost vyplnit anketu s otázkami:

- *Je vítězný návrh dle vašeho mínění nejvhodnějším řešením úpravy náměstí Jana Palacha a Alšova nábřeží?*
- *V opačném případě, který návrh je nejvhodnější?*
- *Doplnili byste vítězný návrh něčím? Čím?*
- *Doplnili byste vámi vybraný vítězný návrh něčím? Čím?*²⁰⁹

Výsledky ankety potom měly rozhodnout, bude-li vítězný návrh realizován, nebo ne. Za rozhodnutím měla stát Rada zastupitelstva Magistrátu hl. m Prahy a měla k němu dojít až po jejím seznámení se s výsledky soutěže. Z reakcí odborníků vyplývá, že šlo zřejmě buď o populistický krok před volbami, nebo přímo o pokus vyhnout se odpovědnosti za skutečnou realizaci vítězného návrhu.²¹⁰ Rostislav Švácha kromě zmíněného zdůrazňuje nesmyslnost toho, aby za milion „*všech Pražanů*“ rozhodovalo pár desítek respondentů (v konečném součtu jich bylo 105), které při rozhodování navíc neváže žádná odpovědnost za výsledek. Taková „participace“ je potom zcela nemístná, když je aplikována po skončení a vyhodnocení soutěže, místo na jejím samém začátku, než je vůbec naformulováno zadání.²¹¹

Odborná porota, která soutěž posuzovala, a v konečném důsledku i vítězný návrh, vycházely ze základního předpokladu, že náměstí má být reprezentativním prostorem. I z toho důvodu byl vybrán návrh poměrně „holý“, tedy prostý dalšího trvalého mobiliáře a mimo jiné i bez zeleně na hlavní ploše náměstí. To samozřejmě nezůstalo bez povšimnutí, naopak se v řečené anketě a v mediálním prostoru po zveřejnění výsledků soutěže téma laviček a zeleně stalo vedoucím tématem.²¹² Václavu Králíčkovi byla zadána variantní studie řešení náměstí,

---

²⁰⁸ Václav Králíček–Stanislav Makarov, Autorská zpráva, *Architekt* XLVIII, 2002, č. 10, s. 73.

²⁰⁹ Miroslava Perglová, Porota versus anonymní laici. K soutěži na Palachovo náměstí. *Architekt* XLVIII, 2002, č. 12, s. 55.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ Švácha (pozn. 192) s. 24–25.

²¹² Příloha č. 1 k usnesení Rady HMP č. 0298 ze dne 18. 3. 2003, dostupné online:

https://praha.eu/w/autor_dopracuje_navrh_reseni_na_upravu_589659?p_l_back_url=%2Fvyhledavani%3Fcom_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_template_eSearch_formDate%3D1722117665513%26start%3D0%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3Dreko

kteřá by tato hlediska zohlednila. Od té doby se toho na náměstí fyzicky přil sh nezměnilo, v zákulisí se vřak několik procesů odehrálo – následuje jejich stru n  chronologick  přehled:

2003

Králíkovi je zadáno dopracování studie náměstí. Předmětem je mimo jiné um st n  Dvořákova pomníku, také na základě výsledků ankety. Výsledkem je návrh postavit jej na přuřec k os východní osy přuřel  Rudolfiny a loubí bočního rizalitu filozofick  fakulty v ulici řirok .²¹³ []

2004

Kr l ek prezentuje komisi Rady HMP pro památkovou p e i výsledek.  lenov  komise nejsou seznámení se vstupními soutěžními podmínkami, jednání je přeruřeno a odloženo.²¹⁴

2005

Kr l ek zpracovává pro Odbor městského investora dalř studii ve spolupráci s ateliérem SIA-Design. Nádech vzduchotechniky v lavicích před a za  středn m pylonem, schodiřt  do a z garáž jsou přeměřeny do SV a JZ rohů náměstí. Stopa projektu a jeho projednávání se v magistrátních dokumentech ztrácí.

2011

Zpracována spole n  studie NJP, Alřova n břez  s Hejdukov mi plastikami a malostranského předpolí Mánesova mostu Václavem Králíkem za  RM a Martinem Němcem za A.D.N.S.²¹⁵

2012

Návrh vytvořit kovov  repliky Hejdukov ch mikroarchitektur a vytvořit z nich trval  pomník Jana Palacha na Alřov  n břez  odsouhlasen Radou hl. m. Prahy s rozpočtem 6—8 milionů K .

2014—2015

GHMP pověřena realizací Heydukových mikroarchitektur *D m syna* a *D m matky*, jak byly patrn  pro menř konfliktnost přejmenovány. Kone n  um st n  ur en  ve spolupráci MCA ateliéru a Václava Králíka. Kur torkou projektu je Marie Folt nov , autorsk  dohled provádí Heydukův spolupracovník James Williamson. MCA zpracovává projektovou dokumentaci

---

[nstrukce%2Bn%25C3%25A1m%25C4%259Bst%25C3%25AD%2Bjana%2Bpalacha%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D%26delta%3D16](#)

²¹³ Václav Kr l ek, Dokumentace k územnímu řizen  stavby 0026 (pozn. 186), s. 17—19.

²¹⁴ Zápis z pátého jednání komise Rady HMP pro památkovou p e i na území hlavního města Prahy dne 16.  nora 2004, s. 3.

²¹⁵ Spisovna IPR, Náměstí Jana Palacha. Alřovo n břez  a sousoř  Johna Hejduka. Malostransk  předpolí Mánesova mostu. inv.  . P-P-001665.

umístění plastik a úpravy úseku nábřeží.²¹⁶ Měsíc před odalením objektů, na konci r. 2015, jsou plastiky skrytě nainstalovány na místo, aby cortenový *Dům matky* stihl dozrát do patřičného odstínu.²¹⁷

2016

16. 1. na výročí Palachova upálení Hejdukovy mikroarchitektury odhaleny.

V první polovině roku Králíčkoví zadáno přepracování návrhu úpravy náměstí, počítá se s fontánou umístěnou v SZ rohu náměstí. Součástí návrhu je nyní řada stromů podél ul. 17. Listopadu, ta je však později zamítnuta, protože by blokovala výhled na budovu FF.²¹⁸

19. 9. proběhlo jednání České filharmonie, FF UK, UPM a VŠUP v Rudolfinu. Instituce se shodly, že aby bylo možné potenciál náměstí využít, „je nezbytné, aby náměstí bylo nově koncipováno jako otevřený prostor pro veřejnost, oproštěný od všech prvků, které by na sebe zbytečně poutaly pozornost a nejsou zároveň bezpodmínečně nutné pro technický provoz náměstí.“ Dále nadefinována funkce náměstí jako prostor pro nekomerční aktivity vycházející z činnosti přítomných institucí. Za zásadní prohlášeno vyřešení dopravní situace na náměstí.²¹⁹

2017

Králíčkoví zadáno vypracování projektové dokumentace pro celkovou úpravu parteru včetně inženýrské činnosti. Rekonstrukce rozdělena na tři etapy – vlastní náměstí, Alšovo nábřeží a přílehlé úseky ulic. Realizace stavby naplánována na přelom roků 2019/2020.

2019

Dokončována projektová dokumentace pro rekonstrukci. Realizace pylonu uprostřed náměstí nejistá, v první řadě se má začít předláždění náměstí.

2020

Rekonstrukci oddalují dohady s vlastníky podzemních garáží.²²⁰ S realizací pylonu se opět počítá.²²¹

---

²¹⁶

https://praha.eu/w/vyroci_upaleni_jana_palacha_pripomene_2136801?p_l_back_url=%2Fvyhledavani%3F_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_formDate%3D1722117070665%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3DJana%2BPalacha%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D

²¹⁷ Foltýnová (pozn. 185), nepag.

²¹⁸ <https://www.archiweb.cz/n/domaci/architekt-kralicek-pro-prahu-upravi-navrh-namesti-jana-palacha>

²¹⁹ Zápis z jednání o nové podobě Palachova náměstí v Rudolfinu 19. 9. 2016. Za poskytnutí dokumentu děkuji V. Králíčkoví.

²²⁰ <https://www.archiweb.cz/n/domaci/premenu-namesti-jana-palacha-v-praze-komplikuji-podzemni-garaze>

²²¹ Zápis č. 7 z jednání Komise pro územní rozvoj Rady městské části Praha 1 26. 11. 2020.

Dostupné online: https://www.praha1.cz/app/uploads/2020/12/K%C3%9AR_7_26.11.20.pdf

2021

V Praze se natáčí scény pro film *Gray Man*. Náměstí Jana Palacha vyplnila maketa fontány na rozsáhlém, vyvýšeném podiu. Na základě pozitivních ohlasů veřejnosti se objevuje myšlenka ponechat kulisy na místě do doby rekonstrukce náměstí.²²² Datum počátku rekonstrukce se znovu posouvá, tentokrát do druhé poloviny roku 2023.²²³

Králíčkův projekt a dopad prosince 2023 //Citlivé téma: střelba na FF UK

Vítězný návrh Václava Králíčka z roku 2002 se dopracoval do prosince 2023 s určitými dílčími změnami. Základní prostorové řešení je stejné: střed náměstí pointuje pylon, průčelí Rudolfiny a UMPRUM jsou spojena pásem dlažby. Z původně patrně válcového pylonu se nicméně za dvacet let stal protažený rotační hyperboloid; konstrukce je nadále kovová, plášť je tvořen ze segmentů odlitých z UHPC. Nasávání garáží je opět ve štěrbině pod mírným převisem podstavce. Podstavec je (tak jako od začátku) řešen ve výšce zhruba půl metru, aby fungoval jako sesle, jeho povrch je ztvárněn jako labyrint a z východní strany jsou k němu přistaveny schůdky, aby se na něj dalo bez obtíží vystoupat. Dlažební „koberec“ je oproti fasádám mírně rozšířen. Dlažba je řešena z žulových kvádrů 53 x 35 cm uspořádaných do zalamovaných řad, aby nevznikaly průběžné linie napříč celým prostranstvím. Vstupy do podzemních garáží jsou ponechány na svých místech, jsou však obestavěny novou, nižší zídou. V severovýchodním rohu je umístěna menší, částečně zapuštěná kruhová fontána; existuje i variantní řešení se vstupem do podzemního prostoru namísto fontány, který by mohl sloužit jako zázemí kavárny nebo výstavní prostor. V severozápadním rohu je na průsečíku osbočných rizalitů Rudolfiny a filozofické fakulty umístěn nový pomník Antonínu Dvořákovi, na nějž má být vyhlášena soutěž; stávající Dvořákův pomník má být přesunut do zahrady letohrádku Amerika – sídla SAD.²²⁴ [51, 52]

Rekonstrukci Rudolfiny vláda ČSSR schválila 15. 11. 1989, dva dny před revolucí, která naplánovaný průběh prací rozrušila a nepřímo tak vedla ke stavu, v jakém se dnes náměstí

---

²²²

https://praha.eu/w/kulisy_z_filmu_the_gray_man_3306241?p_l_back_url=%2Fvyhledavani%3F_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_fmDate%3D1722117175027%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3DGray%2BMan%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D

²²³ <https://magazin.ceskafilharmonie.cz/brod-rejdite-hrob-namesti-jana-palacha-v-promenach-staleti/>

²²⁴ *Výsledná podoba náměstí Jana Palacha podle požadavků NPÚ a Odboru památkové péče MKČR z 2023-08-01. Za zpřístupnění dokumentu děkuji Václavu Králíčkově.*

nachází. Králíček finální návrh jeho nápravy dokončil 27. listopadu 2023. O necelé čtyři týdny později se na filozofické fakultě ozvala střelba.

Prosincová tragédie zasáhla do dalšího směřování náměstí přinejmenším v horizontu jednoho roku poměrně výrazně. Akce, které následovaly, nicméně problémy náměstí vytáhla na povrch. Vzhledem k nedávnosti těchto událostí (práce vzniká pouhého půl roku po střelbě), s tím souvisejícímu nedostatku informačních zdrojů, ke skutečnosti, že události ještě nebyly zcela historizovány, a v neposlední řadě kvůli zapojení autora práce v řečených akcích, si může tato část sotva nárokovat nějakou míru objektivitu. Přesto se následující řádky pokusí vylíčit vývoj posledních měsíců a na základě velmi omezených zdrojů načrtnout ten další.

Improvizované pietní místo začalo u hlavní budovy filozofické vznikat až pár dní po střelbě, kdy už byla budova zabezpečená a vyklizená. Prostor náměstí v posledních prosincových dnech získal silně tragický charakter; vypnuté osvětlení fasády budovy kontrastovalo s věčně rozsvícenými okny, za kterými probíhala inventarizace předmětů zanechaných uvnitř po střelbě a bezprostřední vyšetřování. 4. 1. v odpoledních hodinách k fakultě došel průvod, na čas ji obestoupil, načež se z veliké části přesunul do prostoru náměstí. Při tom se velmi silně projevila jeho nezpůsobilost hostit veřejná shromáždění.

V severovýchodním rohu, uprostřed nepoužívaného ramene silnice, bylo téhož dne umístěno pietní ohniště, které později obklopilo dílo „*kolektivní krajina*“, vzniknuvší na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v týmu vedeném Alžbětou P. Brůhovou, Lujzou Lehockou a Matějem Peterkou. Kolem ohniště pak byla v polovině měsíce sestavena „univerzitní vesnička“ z tzv. „unimobuněk“, čímž na náměstí vznikla v podstatě dočasná náves. Severní stěnu tvořil „modrý sál“ sestavený z pěti jednotek, určený zejména přednáškám. Východní stěnu tvořily čtyři spojené buňky „zeleného sálu“, místa k setkávání primárně bez určeného programu, a oddělená jedna buňka, která sloužila jako zázemí a intervenční centrum studentské psychologické pomoci Peerko. Podél šikmé jihovýchodní stany stála buňka s kanceláří zástupců akademického senátu; z jihu prostor uzavírala buňka se zázemím ostrahy a skladem dřeva pro oheň a paralelně postavený vůz kamerového systému.

Z urbanistického hlediska by šlo s mírnou nadsázkou mluvit o rostlé vesnické struktuře seskupené kolem jádra (viz kap. 3.). Náměstí dostalo na krátký čas jasnější prostorové uspořádání a stalo se místem, kde lze dlít. Muselo se tak ale stát na samém jeho okraji, na silnici.

30. ledna byly dočasné objekty vyklizeny a následujícího dne byla celá „vesnička“ sklizena, demontována, odvezena. Tak se otevřela otázka, co s náměstím bude dál. V debatách, probíhajících během organizace Měsíce pro fakultu, se několikrát objevilo téma trvalého

pietního místa, respektive objektu, který by sloužil jako památník obětem. Václav Králíček nezávisle na tom navrhl modifikaci svého projektu. Ve spodní partii pylonu mohla nebo měla být část zpracována reliéfně, vzdáleně po vzoru antických vítězných sloupů. V takovém případě měla být vypsána na reliéf soutěže; Králíčkův návrh spočíval jednoduše v tématickém upřesnění této soutěže. Jako inspirační zdroj uvedl nerealizovaný návrh Jaroslava Róny na památník II. odboje.

Mezi tím vyhlásila Filozofická fakulta UK mezi akademickou obcí a veřejností sběr podnětů k řešení dlouhodobého pietního místa; probíhal celý letní semestr 2023/2024, datum jeho ukončení mi není známé. Současně se dal do pohybu proces vymýšlení dočasného pietního místa, které by funkčně to trvalé zastupovalo, dokud nebude provedeno. Orgán, který stál za tímto procesem, se patrně skládá ze čtrnácti pozůstalých, 24 zraněných,²²⁵ ze zástupců fakulty a univerzity a odborníků z oblasti psychologie, architektury a výtvarného umění. Nutno podotknout, že o dění uvnitř tohoto orgánu žádné veřejné zprávy neexistují.

17. 6. vyšla do médií zpráva, že má půl roku po události, 21. 6. 2024, naproti filozofické fakultě být odhalen „*menhir*“ v roli tohoto dočasného pietního místa. Osmiunový blok hrubě opracovaného vyhnánovského pískovce podle informací z Lidových novin navrhl Václav Králíček,²²⁶ vzhledem k okolnostem lze ale tušit, že je celá geneze daleko složitější. Králíčkově nicméně lze bezpečně připsat vizualizace otištěné tamtéž. Výběr konkrétního kamene a jeho instalaci měl provést sochař a restaurátor Vojtěch Adamec.

V pátek 21. června 2024 kámen skutečně odhalen byl. Stojí naproti hlavnímu vstupu do filozofické fakulty na rozhraní chodníku a trávníku. K 20. 7. jediné značení činí QR kód, směřující na stránku fakultního webu s medailonky obětí, autorizovanými rodinami. Ke konci července, kdy je tato práce dokončována, se jedná o poslední zásah do prostoru náměstí Jana Palacha. V tuto chvíli není jasné, jak se situace dále projeví na projektu rekonstrukce náměstí a průběhu jeho přípravy; analogie z minulosti by nasvědčovaly tomu, že jej mohou opět významně odsunout. Výzvy, které náměstí, jeho situace po zpackané soutěži ze začátku 90. let a vztah k nedávné tragédii představují, je obtížné komplexně uchopit. Jedna z cest, která se nabízí, vede skrze pochopení způsobu, jakým je městský prostor vystavěn a jaké jsou role jednotlivých jeho prvků. O to se pokouším v následující, teoretické části práce.

---

²²⁵ *Lidové noviny* XXXVII, č. 140, 17. 6. 2024, s. 3.

²²⁶ *Ibidem*, s. 1, 3.

3. Teoretická část

3. 1. Východisko: náměstí podle Paula Zuckera

Paul Zucker v knize z roku 1959 *Town and Square from the Agora to the Village Green*²²⁷ (*Město a náměstí od agory po náves*), tak jako A. E. Brinckmann před ním, sestavil vývoj městského prostoru – tedy náměstí – od antiky po devatenácté století. Ve svém teoreticko—historickém pojednání sledoval veřejný prostor (evropských) měst optikou nezvykle postavenou téměř výhradně na výtvarném vyznění městského prostoru. Tím, že nahlížel městský prostor především jako svého druhu výtvarné dílo, a nehledal pro každou prostorovou situaci opodstatnění v původních funkcích a provozních požadavcích, vytvořil popisný systém, zbavený zátěže historicismu a příznaků „správného“ či „původního“ účelu formy. Zucker se tak, ať už vědomě nebo nikoli, přiblížil zkušenosti „nepoučeného“ obyvatele města.

Historická podmíněnost není samozřejmě bez významu. V běžném životě však člověk málokdy zná okolnosti vzniku všeho, co ho obklopuje a s čím se setkává; vždy ale tyto skutečnosti nějak uchopuje a zasazuje je do vlastních interpretačních rámců. Dojem z náměstí, z ulice, z dramaturgie prostoru při procházení městem, zpravidla není nijak podmíněn ani rušen vědomím, že tu má původ v průběhu pravěké stezky, onde v majetkových vztazích šestnáctého století a jinde v kapacitních nárocích někdejšího tržiště.

Zpravidla jen v případě oblastí, míst a objektů většího společenského významu do „nepoučeného“ vnímání častěji zasahují jevy společenského vědomí, které suplují znalost historického původu, jsou ale vždy vázané k tomu konkrétnímu místu či objektu. Nevysvětlují analogicky původ všech srovnatelných situací. Zuckerův přístup popisuje, jak se jeví prostorově-vztahová situace člověku,²²⁸ který není seznámen s historickým pozadím jejího vzniku, ani s jejími druhotně získanými společenskými významy.

(Arche)typologie náměstí

Zucker svůj výklad historie a vývoje náměstí uvedl tím, že rozlišil pět archetypů náměstí²²⁹ na základě toho, z čeho pramení „dojem“ (*impression*) náměstí:

1) Uzavřené náměstí (*closed square*) je podle Zuckera jakousi základní představou náměstí. Prostor uzavřeného náměstí je samostatně soudržný, nepotřebuje na rozdíl od

---

227 Zucker (pozn. 2). Český překlad dosud nevyšel.

228 Euroamerického kulturního zázemí, nutno podotknout.

229 Zucker (pozn. 2), s. 8.

následujících dvou archetypů jednotící prvek. Je to uzavřený prostor, jehož stěny přerušují jen ulice, které do něj ústí.²³⁰ Základem jeho vzezření je geometrický útvar, kolem kterého jsou okolní budovy seskupeny – tedy jeho půdorys. Uzavřené náměstí je na tomto půdoryse ustanoveno sjednocením budov, které je obklopují; může jít o neustálé opakování jedné fasády, o pravidelné střídání dvou druhů, sjednocení může být i v typu budov (co přesně znamená „*type of house*“ už nespecifikuje); obvyklé je zvýrazňování architektonického dekoru na středech nebo v koutech fasádních front. Konečně je pro *uzavřené*, zároveň ale i pro každé další náměstí klíčové měřítko: rozsah prostranství musí být v určitém poměru vůči obklopující zástavbě, aby se dojem uzavřeného prostoru neztratil. Reálným příkladem *uzavřeného náměstí* je *Place des Vosges* v Paříži.²³¹

2) Ovládané náměstí (*dominated sq.*), je pro změnu takové, jehož prostor je nějakým způsobem *směřovaný*; charakterizuje jej obvykle budova nebo shluk budov, k níž se vztahují ostatní budovy obklopující náměstí a která je právě oním jednotícím prvkem. Jako nejčistší příklad uvádí středověkou podobu předprostoru (*parvis*)²³² katedrály Notre Dame v Paříži, tedy jeho podobu před Hausmannovou přestavbou města, která prostor kolem katedrály „vyčistila“. Ovládající prvek nemusí nutně dominovat svojí velikostí, stejně tak to ani nemusí být budova. Prostor náměstí může být podřízen například i bráně a potažmo její ose (*Pariser Platz* s Braniborskou bránou v Berlíně) nebo fontáně (*Fontana di Trevi* v Římě). Stejnou uspořádkou a směřující funkci může mít i horizontální struktura – např. most, jako je tomu u *piazza Vittorio Veneto* v Turíně nebo dokonce antistruktura – prázdno, veduta.²³³ Zatímco uzavřené náměstí vytváří dojem statické rovnováhy, náměstí *ovládané* vytváří „*dynamickou směrnicí pohybu*“.²³⁴

3) Podstata *the nuclear square*, tedy **náměstí uskupeného kolem jádra**,²³⁵ je podle Zuckera o něco méně evidentní. Prostor takového náměstí má jasný řád, přestože nejsou sjednoceny jeho fronty, ani nemá dominantní, směřující strukturu, jako předchozí dva případy.

---

230 Ibidem, s. 9

231 Ibidem, s. 10

232 En./fr. Parvis(e), z lat *paradisus*, v původním významu rajský dvůr kostela. Později přeneseně používáno pro označení předprostorů kostelů obecně, patrně na základě analogie s rajským dvorem starokřesťanské baziliky sv. Petra ve Vatikánu.

233 Zucker (pozn. 2), s. 12–13.

234 Ibidem, s. 11.

235 Lze jen litovat, že kvůli příliš silným konotacím s jadernou fyzikou v českém jazyce nelze použít pro *nuclear square* kalk *jaderné*, resp. *nukleární* náměstí. Situace se možná během pár let změní přičiněním přejímání ustálených frází z anglofonní sféry (př. *nuclear family* podobného významu a její převod „*nukleární rodina*“, někdy již používaný v kruzích dobře obeznámených s původním zněním a významem fráze), do té doby si ale budeme muset vystačit s použitým krkolomným opisem.

Dojem náměstí zde evokuje ústřední objekt, *jádro* – zpravidla vertikální akcent jako je pomník, fontána nebo obelisk – je-li dostatečně „silný“ na to, aby dojem soudržnosti prostoru vytvořil. Jako dva z „nepříliš početných“ příkladů takového náměstí uvádí náměstí sv. Jana a Pavla v Benátkách s jezdeckým pomníkem Bartolomea Colleoniho od Verrocchia a padovskou *Piazza del Santo*, kde jádro opět tvoří jezdecká socha – Donatellův pomník Gattamelatovi. Prostorový dojem náměstí s dostatečně silným *jádrem* není ohrožen nepravidelností, ani ledabylou půdorysnou skladbou či orientací zástavby, která jej vymezuje. Zucker však považuje za mylné domnívat se, že se každá kašna, obelisk nebo pomník může stát „*prostor utvářejícím jádrem*“. *Place Vendôme* v Paříži, v jejímž středu stojí mohutný vítězný sloup, je uzavřeným náměstím a sloup pouze přispívá dojmu z něj.²³⁶

4) Seskupené náměstí (*grouped sq.*) je tvořené spojením prostorových jednotek a Zucker dojem z něj přirovnává dojmu z cyklu nástěnných maleb – jednotlivé fresky z cyklu jsou „*esteticky soběstačnými*“ jednotkami a přesto jsou součástí komplexního vyššího řádu. Dílčí náměstí skupiny se většinou některou stranou dotýkají. Rozlišuje několik podskupin na základě vzájemného postavení těchto dílčích jednotek, a to včetně situace, kde se jednotlivá náměstí přímo nedotýkají, propojuje je ale společný dominantní prvek, například mohutná kostelní věž, nebo když se jejich prostranství také přímo hranami nedotýkají, ale jsou spojena krátkými uličkami. Dojem ze *seskupeného náměstí* spočívá v zaznamenávání jednotlivých obrazů proměn prostorových vztahů v myslí diváka a v jejich spolupůsobení.

5) Amorfní náměstí (*amorphous sq.*) s „*neomezeným*“, resp. „*neohraničeným*“ prostorem je podle Paula Zuckera takové náměstí, které se sice na první pohled některému ze jmenovaných typů podobá, nemá ale specifický „*tvar*“ a „*řád*“, od ne-náměstí je odlišuje jen částečný dojem, že se o náměstí jedná.²³⁷ Svým způsobem jde o kategorii zahrnující všechny reminiscence náměstí, která ale ve skutečnosti náměstím v Zuckerově pojetí nejsou. Jako jednu typickou cestu k amorfnímu náměstí Zucker zmiňuje ztrátu měřítka – rozlohu náměstí neúměrnou výšce zástavby na jeho okrajích – a přílišnou heterogenitu okolní zástavby. Jako druhou cestu zmiňuje typickou situaci měst devatenáctého století, kdy byl „uvolňován“ prostor kolem kostelů a významných historických budov, které se tak ale octly v *prázdně*, nikoli v prostoru.²³⁸ Za ztrátou „náměstovitosti“ může také stát přehlčení vnitřního prostoru, např. vstupy do metra, nebo konflikt příliš mnoha ovládajících prvků.²³⁹

---

236 Ibidem, s. 14.

237 Ibidem.

238 Ibidem, s. 17

239 Ibidem, s. 16.

Ihned po prvním, zrychleném výčtu archetypů náměstí Paul Zucker dodává, že velice často v sobě existující náměstí spojují dva z archetypů; příkladem dává náměstí sv. Marka v Benátkách, které je jednak samo **uzavřeným** náměstím, současně ale je prvkem velkého **seskupeného** náměstí složeného z něj a *piazzety*, která se rozkládá mezi dóžecím palácem a knihovnou sv. Marka. Stejně tak můžou naopak dvě náměstí podle Zuckera odpovídat stejnému archetypu, a přesto být na základě funkce a sociologického významu dvěma naprosto odlišnými prostorovými jednotkami.²⁴⁰ To také ilustruje oddělení Zuckerovy klasifikace prostoru od funkční a společensko-významové roviny. Konečně dodává, že jím navržené schéma má být bráno spíše jako výchozí bod pro další analýzy než jako rigidní, dogmatický systém.²⁴¹

Sitte na pozadí

Po úvodním výčtu Zuckerových archetypů náměstí považuji za vhodné krátce zmínit zásadní myšlenkový zdroj, se kterým pracoval. Zucker v *Městu a náměstí* stavěl na teoretické práci architekta Camilla Sitteho a jeho přelomové, mimořádně úspěšné publikaci *Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen (Stavba měst podle uměleckých zásad)*.²⁴² Sitte v ní jako první zásadně kritizoval urbanistickou praxi devatenáctého století ve vztahu k veřejným prostranstvím, významným budovám, pomníkům a jejich vzájemnému umístění. V textu se postupně přibližuje ke kritice vídeňské Ringstraße, pro níž ve stejné práci rovnou navrhl plán úpravy. Napříč knihou staví moderní urbanistické „prohřešky“ proti příkladům z historie, na nichž demonstruje příznivé vztahy budov, volných prvků v prostoru náměstí a městských prostorů mezi sebou. Zabývá se mimo jiné intenzivně otázkami měřítka, pohledových situací a soudržnosti prostoru.

Zuckerův archetyp *uzavřeného* náměstí je, poněkud tautologicky řečeno, maximou základní charakteristiky náměstí, tedy uzavřenosti. Sitte s *uzavřeností* pracuje napříč *stavbou měst* a je jí jako konceptu věnována samostatná kapitola.²⁴³ Jedním ze základních předpokladů jejího dosažení v praxi je – nepřekvapivě – uzavření nebo minimalizace dálkových průhledů z náměstí, „aby alespoň v nejdůležitějších pohledech na hlavní budovu byl obraz ucelen“. Toho je dosaženo poměrně snadno tak, že „*ulice vyúsťují do náměstí příčně ke směřům pohledů a ne v jejích prodloužení*.“

---

240 Ibidem, s. 8

241 Ibidem, s. 8–9

242 První vydání německy ve Vídni roku 1889, česky pojednání poprvé vyšlo až o více než století později, roku 1995. Zde jsem pracoval s druhým českým vydáním: Sitte (pozn. 1).

243 Sitte (pozn. 1), s. 31–36.

Principy, o nichž Zucker píše u *ovládaného* náměstí, se také vyskytují napříč Sitteho textem, zejména však v kapitole o *uvolnění středu*.²⁴⁴ Nejčastěji na příkladech z italského prostředí demonstruje, že umístování pomníků, kašen a monumentálních budov, zejména tedy kostelů, do geometrického středu náměstí škodí jejich vyznění i účinnosti prostoru.²⁴⁵ Velice často jsou jako pozitivní příklady uváděna náměstí, kde je kostel přisazen ke straně, resp. kdy kostel sám tvoří část stěny náměstí. Zmiňuje i situace, kdy je náměstí vytvořeno vybráním jakéhosi zálivu z uliční fronty naproti průčelí kostela.²⁴⁶ Obě tyto a mnohé další by byly ukázkovými *ovládanými* náměstími.

U *náměstí uskupeného kolem jádra* Zucker zmiňuje jako nejpřesvědčivější příklady řečená náměstí ss. Giovanni e Paolo v Benátkách a Piazza del Santo v Padově. *Jádrem* obou prostorů jsou jezdecké sochy – v prvním případě Bartolomea Colleoniho od Andrey del Verrocchio, v druhém Donatellův Gattamelata. Tytéž dva pomínky a jejich „*pozoruhodné, zcela nemoderní umístění*“ jsou klíčové ve zmíněném Sitteho výkladu o *uvolnění středu* a přímo doporučeny ke studiu.²⁴⁷ Spíše než aby o nich mluvil jako o prvcích, které prostor sjednocují a tedy konstituují, zde bere náměstí jako hotové prostory a v jejich rámci pro pomníky hledá adekvátní umístění.

Zuckerovo *Seskupené náměstí* je opět nástavbou Sitteho kapitoly ze *Stavby měst* o témže.²⁴⁸ Emblematickým příkladem spojeného náměstí je tu opět benátská dvojice náměstí sv. Marka a Piazzetty, kterou používá i Zucker. Jako zdroje její „*nepřekonatelné krásy*“ zmiňuje mimo jiné kampanilu na nároží (již by Zucker označil za jednotící prvek), a účinek vyvolaný při procházení z jednoho prostoru do dalšího, dramatické spolupůsobení sekvence pohledů.

Sitteho kritika moderního urbanismu je namířená, velmi zjednodušeně řečeno, proti vytváření náměstí prostým vynecháním bloku pravidelné šachovnice, mechanickému opakování půdorysných vzorců, které k šachovnicovému urbanismu vedou, a „čistění“ prostoru kolem staveb a monumentů, které tak nejen že nevyniknou, ale naopak zcela ztratí na účinku, protože přijdou o svůj referenční rámeček. Tyto jevy vedou ke vzniku toho, co Zucker popisuje jako *amorfní náměstí*: prostor, který náměstí v některých ohledech připomíná, kde je

---

244 Ibidem, 24–31.

245 Sitte (pozn. 1) s. 27. Nelze opomenout Sitteho vysoce praktickou poznámku, že i pro stavebníka je taková situace výhodná, protože ušetří na výzdobě fasády po celém obvodu kostela, může tedy viditelnou část zpracovat nákladněji a zbydou prostředky i na „figurální výzdobu a podobně“ (ibidem, s. 29).

246 Ibidem, s. 32.

247 Ibidem, s. 26.

248 Ibidem, s. 45–48.

ale dojem celistvosti rozbit – nesprávným měřítkem, přílišným proděravěním stěn náměstí cestami a průhledy, zahuštěním nepatrčnými prvky – nebo kde je za účelem „uvolnění“ například kolem kostela vytvořeno estetické vzduchoprázdno.

Mezi Zuckerem a Sittem existuje ještě personální souvislost hodná zmínky, a sice že oba byli vzděláním architektky; Sitte se své profesi držel nadosmrti a teoretická práce byla jejím doplňkem, později dokonce katalyzátorem. Paul Zucker se vydal spíše po pedagogické a teoreticko-historické dráze; kromě dějin a teorie architektury se věnoval i výtvarnému umění²⁴⁹ a scénografii.²⁵⁰ Možná i s tím souvisí Zuckerův spíše čistě teoreticko-estetický přístup oproti Sittemu, který zůstává pragmatikem a praktikem napříč celou *Stavbou měst*.²⁵¹

Limity

Zucker ze Sitteho pravidel a doporučení vydestiloval zobecněný systém, který je na cestě k teoretickému uchopení většiny urbanistických situací, týkajících se městského prostoru. Pro obecnou aplikovatelnost je však příliš zacílený na hledání „*náměstí*“ v nejužším smyslu: u všech kategorií kromě té poslední (*amorfní*) Zucker hledá celkový a celistvý dojem prostoru. Apriorně z kategorie náměstí vylučuje prostranství, která nevytváří určitý *umělecký* dojem, která bychom ale v „běžném životě“ nepochybně za náměstí označili a která společenskou funkci náměstí ve větší či menší míře plní. Zuckerovo „*square*“ označuje koncept nahlížený ze silně „výtvarně zabarveného“ hlediska; pravými „*squares*“ se zdají být pouze první tři kategorie, čtvrtá je jejich seskupením, zatímco pátá *amorfní* je jakousi negací, vnitřním oxymoron, které je pouhou reminiscencí skutečného *square*. Je možné, že jde o prostý terminologický problém, že je úzus českého *náměstí* příliš obecný a široký a nelze je použít jako přímý překlad *square* ve významu, s jakým operuje Zucker.²⁵²

Kromě toho nejde u Zuckera o vzorník, jde o soubor archetypů a ten ze své podstaty nemůže popisovat každý jednotlivý případ; mluvím o *archetypologii* právě proto, že nejde o *typologii*, která by si kladla za cíl vytvořit vyčerpávající přehled urbanistických škatulek.

---

249 Paul Zucker, *Styles in painting: A comparative study*, New York 1963; idem, *Fascination of Decay: Ruins, Relic, Symbol, Ornament*, Ridgewood 1968.

250 Idem, *Die Theaterdekoration des Klassizismus. Eine Kunstgeschichte des Bühnenedes*, Berlin 1925; idem, *Theater und Lichtspielhäuser*, Berlin 1926.

251 Většina Sitteho teoretických principů je podepřena kromě estetických i čistě provozně-praktickými argumenty, např. uvolnění středu je současně výtvarný požadavek, jde ale ruku v ruce s tím, že objekty na náměstích radno stavět mimo průběhy komunikací. Sitte (pozn. 1), s. 25. Viz také pozn. 245.

252 Zde bych pro pořádek rád podotkl, že Zucker termínem *square* rozhodně nemíní konkrétně typ *square* charakteristický pro Londýn, vycházející z polosoukromého uzavřeného prostoru - komunitních zahrad užívaných obyvatelstvem domů, které ji obklopují.

Takové typologie Zucker definuje u náměstí jednotlivých historických období, které však nejsou pro účel této práce podstatné právě proto, že se vážou ke konkrétním epochám. *Archetypologie* může být sbírkou modelových vzorců, které mají v reálné praxi více či méně blízké otisky a které jsou v pravém slova smyslu „nadčasové“ – lze s nimi zacházet bez deviací k historicismu.

Jak jsem již zmínil, Zucker nepovažuje svou archetypologii za dogmatickou a preskriptivní kategorizaci, nýbrž ji naopak nabízí jako „výchozí bod“²⁵³ pro další analýzy. Zuckerovy implicitní výzvy k rozvíjení jím navrženého systému se tímto chápu. V následujícím textu se pokusím výhody Zuckerova systému spolu s poučením ze Sitteho adaptovat pro popis a uchopení hierarchie a vztahů prvků, vytvářejících městský prostor, a výsledek aplikovat na náměstí Jana Palacha.²⁵⁴

---

253 Ibid.

254 Pro jistotu ještě jednou zdůrazňuji, že zde nepodávám detailní výklad Zuckerovy teorie, nýbrž nabízím systém založený na některých principech a konceptech z ní vypůjčených. Číním tak jsa si plně vědom, že by Zucker s mou interpretací těchto principů a konceptů nemusel plně souhlasit.

3. 2. Rozšíření

„Náměstí“

„*náměstí*, -í *s.* větší volné prostranství ve městě ohraničené domy, do něhož ústí ulice“

SSJČ ÚJČ AVČR²⁵⁵

...tolik Slovník spisovného jazyka českého k definici pojmu náměstí. Notoricky známý *Slovník pojmů z dějin umění* není o mnoho nápomocnější: „*náměstí*, architektonicky utvářené prostranství v městské zástavbě, prostorově více či méně uzavřené. Antická *n[áměstí]* – řecká *agora* a římské *forum* – sloužila veřejnému životu jako shromaždiště lidu, ve středověkém městě měla *n.* především funkci tržiště, ale vznikala také před vládními paláci a hlavními kostely. Plochu renesančních *n.* zdobily kašny, v období baroka velké fontány a obelisky, prostor dosud uzavřený se přitom otevíral průhledům. Ještě později v 19. stol. se *n.* stala místem pomníků a památníků, zpravidla v sadové úpravě. Vznikající doprava vnutila však *n.* od minulého stol. také funkci komunikační. V nových sídlištích jsou situována a budována podle speciálních urbanistických zřetelů.“²⁵⁶ Pokud bychom hledali definici pojmu poučenou oborem a zároveň „slovníkově“ obecnou, pravděpodobně pro český jazyk nenajdeme alternativu. Vidno však, že kvůli snaze dostat do slovníkového hesla proměny podoby a funkce náměstí napříč evropskými dějinami vzniká nakonec spíše série potenciálně zavádějících generalizací.

Vzhledem k zaměření analýzy, kterou se chystám vystavět, se tedy uchýlím ke kruhové definici: *náměstím* budu mínit jakýkoli městský prostor, co pozorovatel rozhodne za náměstí považovat.

Prvky (v) prostoru

Napříč výkladem Zuckerova a částečně i Sitteho uvažování jsem opakovaně operoval se slovem *prvek*. Užití kurzívy v případě tohoto slova nebylo pouhým zdůrazněním. Každá prostorová situace lze rozebrat jako komplexní jev, složený z jednotlivin, které mají nějakou

---

255

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=n%C3%A1m%C4%9Bst%C3%AD&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>, vyhledáno 12. 7. 2024.

256 Oldřich Jakub Blažíček–Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, Praha 1991, s. 137–138.

vlastní identitu – *prvků*.²⁵⁷ Zuckerova archetypologie zachází s pojmy jako je *dominance*, *soudržnost*, *nasměrování* atd., tyto a podobné jevy vycházejí ze spolupůsobení *prvků*.

Domnívám se, že klíčem k vytvoření systému aspirujícího na všeobecnou aplikovatelnost je jeho relativita vůči existující situaci. *Prvky* tedy nehodlám definovat jako konkrétní předměty, které je představují, ale na základě *role*, kterou v prostoru hrají. *Roli* prvků považuji za popsitelnou a zhodnotitelnou pouze v rámci konkrétní situace, kde se vyskytují, nikoli za jejich inherentní vlastnost nezávislou na kontextu. Přesazením *prvku* do jiného kontextu se nepromění pouze cílový kontext adicí *prvku*, prvek zaujme místo v nové hierarchii a sám se tak funkčně stane jiným *prvkem* s jinou *rolí*.

Analogicky k postupu u popisu výtvarného díla, postupujícího od celku k detailu, bude navrhovaná kategorizace prvků postupovat od nejzásadnější role v utváření prostoru k marginální.

A: Konstitutivní prvky – takové prvky, které ustanovují základní obrysy prostoru náměstí na fyzické, před-významové rovině. Ty prvky, které náměstí obklopují a definují jak jeho půdorysnou stopu, tak jeho (v případě náměstí zpravidla imaginární) výšku. Obecně sem spadají zejména stavby, které náměstí obklopují – nazývejme je zjednodušeně *stěnami náměstí*.²⁵⁸ Stejně tak ale jsou *konstitutivní* ostatní *prvky*, které vymezují totéž. Může jít o skálu, stejně tak jako o propast. Spolupůsobení těchto prvků lze popsat jako vytváření nádoby, kterou pak lze plnit dalšími obsahy. Základní struktura tvořená *konstitutivními* prvky určuje zařazení náměstí v rámci typologie prostoru.

Typologií prostoru míním v tomto případě naprosto suše základní (nikoli však striktně kategorizované) typy prostoru popsané na základě jejich půdorysné stopy a způsobu ohraničení. Teoreticky je konfigurací nekonečně mnoho a je spíše zbytečné zabývat se zde jejich výčtem.²⁵⁹ Pro účely této práce se spokojíme se základním rozdělením na *centrální*, *longitudinální* a *mnohotvaré* prostory, v jejich rámci pak na subkategorie podle půdorysné stopy – kruhové, elipsovité, polygonální, zalomené polygonální, nepravidelné... Vhodná

---

257 Prvky jsou na definici ještě daleko obtížnější, než náměstí; různé jevy lze dělit na drobnější téměř nekonečně („dům se skládá ze zdí, oken a střechy, zeď se skládá z cihel a pojiva, pojivo se skládá z...“). V určitém měřítku se však začíná ztrácet užitečnost takového dělení. Protože fenomenologické hledání hranic u každé jednotliviny není smyslem tohoto textu, budu určovat hranice toho, co je jednotlivý prvek ad hoc na základě užitečnosti pro uchopení celkové situace. Opět, smyslem práce je systematizovaně uchopit vnímanou realitu, nikoli se dobrat podstaty jsooucn, která je stejně ze své podstaty člověku skryta.

258 Zcela ve smyslu Semperovské dvojice *stěna X zeď* (*die Wand X die Mauer*).

259 Podrobnou a co do nejčastějších konfigurací poměrně vyčerpávající typologii naformuloval další významný teoretik urbanismu Rob Krier v knize *Urban space (Stadttraum)*. Rob Krier, *Urban Space*, London 1979; fyzické typologii, resp. topologii prostoru jsou ve jmenovaném vydání věnovány zejména s. 23–50.

adjektiva lze hledat *ad hoc*. Dále je pak rozdělme podle toho, z kolika stran, resp. do jaké míry jsou vymezené stěnami. Výsledný *typ* náměstí by pak byl kombinací těchto základních charakteristik. V případě náměstí Jana Palacha, k jehož detailnějšímu rozboru se dostanu na samém konci práce, řekněme že jde o náměstí *centrální, čtvercové a třístěnné*.

Konstitutivní prvky jsou tedy ty prvky, které určují prostorový útvar náměstí a potažmo *náměstí* jako takové. Ke hledání role prvku lze přistoupit i negativně – jejich ubráním by se v tomto případě náměstí změnilo na úrovni výše zmíněné typologie, nebo by zcela přestalo být vnímáno jako náměstí. Vezměme si hypotetický příklad čtvercového náměstí, které je ze tří stran obklopeno bloky, tak jako je naše náměstí Jana Palacha, ale nachází se na samém kraji, šachovnicového města stojícího v rovině, jeden blok od rohu. Kdybychom tento jeden blok odebrali, v rámci půdorysu města by se prázdný prostor změnil na obdélník; tím, že by ale byl fyzicky vymezen jen ze dvou styčných stran, razantně by se snížila šance, že vůbec bude vnímán jako náměstí a ne jako pouhý výkus, kout. [53] Hranice prostoru jsou tvořeny nikoli pouze fyzickými zdmi, často z konfigurace konstitutivních prvků vystávají imaginární stěny na místech, kde fyzická chybí. Tři fyzické stěny kolem čtvercového půdorysu dostatečně obkreslují prostorovou krychli na to, aby pozorovatel tušil její čtvrtou, imaginární stěnu.²⁶⁰ Tento efekt je přirozeně tím silnější, čím je obklopaný prostorový útvar pravidelnější, a čím úplněji je fyzicky obklopen. Proto když zmizí třetí ze čtyř stěn a zůstanou jen dvě vzniká dojem krychlového prostoru jen obtížně a musí případně být dokreslován prvky jiných řádů.

Konstitutivní prvky dále můžeme podle potřeby charakterizovat podle jemnějších nuancí způsobu, jakým plní svojí konstitutivní roli. *Dominantní, ovládající* prvky ze Zuckerovy teorie by povětšinou spadaly sem jako zvláštní subkategorie obzvláště vlivných prvků, které překračují rámec svojí konstitutivní role. Příkladem budiž vídeňské náměstí *am Hof*. Dominujícím prvkem v Zuckerovském smyslu je zde nepochybně *Hofkirche*. Je zde také jedním z konstitutivních prvků – kdyby byla odstraněna, změní se půdorysná stopa náměstí. Kdyby byla nahrazena neutrální stavbou na stejném půdoryse, jako má stávající kostel, která by byla výškou a architektonickým dekorem sjednocená s okolními domy, nezměnil by se základní objem náměstí, radikálně by se však proměnila jeho vnitřní hierarchie. Kromě role *konstitutivní* v sobě tedy nese navíc *modifikující* roli.

B: Modifikující prvky, respektive prvky hrající roli *modifikátorů* prostoru jsou takové, které sice neutváří základní prostorový útvar náměstí, zásadně ale ovlivňují jeho vnitřní hierarchii. Je obtížně pro ně najít termín, který by zahrnoval všechny podoby účinku, které

---

²⁶⁰ Srov. 3. 4. odd. *Sloup a obrubník*

takový prvek může mít, proto je shrnuji pod *modifikaci*. Ze Zuckerových prvků bych právě sem zařadil *jádra* jednotící prostor „*nuclear squares*“; kromě nich ale i prvky prostor *směřující* a všechny podobně výrazné prvky veřejného prostoru, které jej nemusí nutně sjednocovat, mohou mít i přesně opačný účinek. Typicky jde o pomníky, kašny a podobně, stejně ale může jít například o požární nádrž, která zabírá významnou část návsi nebo obecní lípu. Zařadil bych sem však i prvky, které se třeba na náměstí přímo nenachází, výrazně však modifikují jeho charakter, náplň. Příkladem si opět vezměme náhled situace na Palachově náměstí: typickým *modifikujícím prvkem* by zde mohl být nasávací objekt garáží, jehož existence zásadně mění schopnost náměstí fungovat jako veřejné prostranství z čistě provozního hlediska, svojí výškou a tím, že fyzicky blokuje střed náměstí, ale také blokuje některé důležité pohledy. Směrování náměstí je již částečně obsaženo v jeho otevření na jedné straně; co ovšem rozhoduje, že čtvrtá stěna prostor neuzavře, je existence mostu v jeho ose. Do této kategorie bychom mohli zařadit i zcela nehmotné jevy, jako je třeba vnitřní orientace konstitutivních prvků: jiná prostorová situace vznikne, pokud jedna stěna náměstí bude daného *konstitutivního* prvku hlavní fasádou, bočním nebo zadním, provozním průčelím.

Odebráním *modifikujícího* prvku by zůstal zachován základní prostorový útvar podobně, jako jsem popsal u případu vídeňské *Hofkirche*, kdyby byla nahrazena neutrální výplní stejného půdorysu. Došlo by ke ztrátě prvku v rámci hierarchie prostoru a potažmo k její rekalibraci.

C: Doplnkové prvky jsou potom slabší obdobou prvků *modifikujících*, rozdíl je v tom, že nepůsobí na celek prostoru, neovlivňují tedy pocit z prostoru, nýbrž pocit v prostoru. Představme si menší sochařská díla, vnímatelná z blízkosti, ale také třeba povrchy – dlažbu, trávník, písek – nebo méně významné prvky zeleně. U této kategorie, nýbrž i u **A** i **B** platí, že se navzájem ovlivňují a jejich účinky se mohou v rámci jedné kategorie i napříč kategoriemi jak posilovat, tak vzájemně potírat. Příkladem z kategorie *doplňku* si vezměme mladý, dvou až třímetrový strom – častý úkaz v pražských ulicích. Sám o sobě se nijak zásadně na prostoru náměstí nepodepíše; bude jich-li však vysázeno uprostřed malého náměstí třicet, dohromady vytvoří dostatečně silný *sumární prvek*, aby měl účinek odpovídající kategorii **B**. Kromě kvantity je pro konečný účinek určující také konfigurace: zcela jiného efektu by dosáhlo vysazení týchž třiceti stromů místo doprostřed náměstí po jeho obvodu. Podobně můžeme pracovat třeba s lavičkou – jedna osamocená má vliv minimální a je relevantní pro člověka, co se nachází v její blízkosti a přemýšlí, jestli si sedne, případně z které strany ji obejde, pokud mu překáží. Bude-li jich po náměstí plošně rozmístěno více, z náměstí se pak stane místo, kam lze jít se posadit a poobědvat. Bude-li totéž množství laviček, místo aby byly rozprostřeny po

ploše náměstí, seskupeno do vhodně umístěného kruhu, můžou dokonce dát vzniknout *jádru* v Zuckerovském smyslu. Tím se okruhem dostávám zpět k rozkládání prostorové situace na prvky.³¹ Opačná operace, skládání prvků, vytváří stavební kameny vyšších řádů a suma všech prvků vytváří celek prostorové situace.

D: Marginálními prvky bych pak nazval takové prvky, které aby měly nějakou významnou roli v prostoru, musely by se v něm vyskytovat v nepravděpodobném, absurdním množství. Představme si kupku shrabaného listí, hromádku šterku připravenou na zimní posyp nebo třeba litinový kryt kanálu. U posledního příkladu existuje dokonce alespoň jeden případ takového jejich absurdního výskytu, který je mi znám – postranní ulička mezi libereckými ulicemi Široká a Pražská, která je sbírkou kanálových poklopů z různých měst bezmála vydlážděná.²⁶¹

Vztahy

Zuckerovy archetypy jsou instruktivní v tom, že ukazují jednak typy vztahů mezi jednotlivými prvky, jednak četnost a hierarchii samotných vztahů. Obecně řečeno, jednotlivé Zuckerovy archetypy jsou spoludefinované určitou vnitřní vztahovou strukturou. **Uzavřené náměstí** charakterizuje (zjednodušeně řečeno) opakující se fasáda nebo vzorec, obklopující jasný půdorysný tvar náměstí. Znamená to, že většina staveb, které takové náměstí obklopují – *konstitutivních prvků* – je vůči sobě navzájem v určitém *souřadícím* a *kooperativním* poměru. **Ovládané náměstí** proti tomu charakterizuje *dominantní* postavení jednoho z *konstitutivních*, případně i *modifikujícího* prvku, který celkovou situaci *směřuje*, zpravidla k sobě. Základním vztahem je zde tedy řídicí role jednoho prvku vůči ostatním a tedy *hierarchizující* funkce ve vztahu *řídícího* a *řízeného*. Ve chvíli, kdy se octne vůči jednomu prostoru více *dominantních* prvků, můžou se vzájemně potencovat a vytvářet spolu sumární dominantní prvek, může ale naopak dojít ke konfliktu. **Náměstí uskupené kolem jádra** je v tomto ohledu podobné tomu ovládanému; rozdíl je v tom, že ono jádro, řídicí prvek, stojí častěji v pozici někde uvnitř náměstí, a většinou bývá menšího měřítka; charakteristický vztah jádra vůči ostatním prvkům náměstí je *spojující*, nebo možná lépe řečeno *spojivý*. Pro ilustraci rozdílu mezi charakterem poměru *jádra* a *dominantního prvku* ke zbytku se nabízí přirovnání k situaci, kdy skupina lidí rokuje za účelem nalezení konsensu. *Dominantní prvek* ovládaného náměstí by v takové analogii byl předsedou, který provede konečné rozhodnutí a určí směr,

---

261 50.7673328N, 15.0559411E, <https://mapy.cz/s/kufufezumu>, vyhledáno 13. 7. 2024.

kterým se bude ubírat další postup. *Jádro* třetího archetypu je spíše mediátorem, tím, kdo je s to smířit různoběžné názory a najít jejich průsečík, na němž se shodne většina.

Tyto první tři Zuckerovy archetypy jsou charakteristické dominancí jednoho typu vztahu – „všech vůči všem“, „všech vůči jednomu“ atd.;. Další dva archetypy jsou spíše jejich deriváty. Archetyp **seskupeného** náměstí se pohybuje ve větším měřítku a je spoludefinován existencí úzkého vztahu mezi větším počtem jednotlivých náměstí. Tyto jednotlivé články se zase ovlivňují a spoludefinují navzájem, můžeme jej chápat jako pokračování v procesu skládání prvků do komplexních situací, pouze v tomto případě už jsou skládanými prvky sama dílčí náměstí. **Amorfni** náměstí potom do sebe shrnuje situace, kdy vztahy prvků v prostoru nevytváří příznivé podmínky pro vznik dojmu celistvosti nebo uzavřenosti: může jít o nedostatek *spojivých* či *směřujících* sil, stejně jako o jejich přemíru a konflikt, ústící v chaos.

3. 3. Volná aplikace I.: geneze dnešního prostoru NJP

V posledních dvou částech práce budeme sledovat proměny náměstí Jana Palacha napříč dějinami optikou právě rozebrané teorie. Poněkud zvláštní, nikoli striktně chronologické členění historiografické části práce v sobě již má tuto optiku obsaženu. Budeme-li brát dnešní stav náměstí jako (zatím) definitivní a budeme-li potažmo pozorovat průběh jeho vznikání, budeme moci rozlišit několik mírně se překrývajících fází, ve kterých se geneze uskutečňovala na jednotlivých úrovních. První podkapitola (2. 1.) popisuje úplný prapočátek společenských dějin místa, jeho původní funkci danou prehistorickými vztahy, které se latentně zachovaly ve struktuře města. Druhá podkapitola popisuje vznik dnešního prostranství na úrovni ještě nehmotné, myšlenkové: uchopení latentního potenciálu místa návrhy na regulaci zástavby oblasti v poslední čtvrtině 19. století. Končí počátkem –stavbou Rudolfiny, které ještě náleželo Zítkovu celkovému plánu Rejdiště, které ale současně započalo fyzickou výstavbu uskutečněného prostoru, kterou popisuje třetí podkapitola. Třetí podkapitola tedy sleduje průběh *konstituce* prostoru počínajíc stavbou školského bloku na Rejdišti a stavbou budovy filozofické fakulty končíc. Čtvrtá až sedmá podkapitola se pak věnují dění na úrovni *modifikace a doplňování* prostoru, na níž se odehrály kromě dostavby filozofické fakulty všechny změny od roku 1918 dosud, seskupené do celků podkapitol podle společenskopolitického kontextu, ve kterém se děly. Od čtvrté podkapitoly dále se práce věnuje z velké části i neuskutečněným projektům proměny náměstí a okolí, které jsou výmluvné co do uvažování o řešeném prostoru, místě a jeho možnostech.

Následující řádky představují jakýsi zrychlený pohled na vývoj prostoru Palachova náměstí, čistě popisný a osvobozený od nutnosti vysvětlovat historické původy a důvody událostí.

Velké počáteční myšlenky

Proces transformace oblasti Rejdiště v druhé polovině devatenáctého století zpracoval urbanistickou příhrádku z doby před samotnou existencí Prahy jako města. Prvním krokem k tomuto obnovení starých vztahů byla již Rudolfova lávka, byla však poněkud cizí jak kontextu, do kterého vstoupila na staroměstské straně, tak tomu, který jí byl tamtéž nakonec přistaven na základě regulace z poloviny sedmdesátých let.

První návrh Městského technického úřadu na regulaci oblasti Rejdiště měl za úkol komplexně pojednat uzlový bod na historickém křížení cest, které tím de facto obnovoval. Těžko z něj vyčíst, kudy by vedl hlavní nábrežní komunikaci, jestli přibližně ve stopě

Sanytrové ulice i s krkolomným zalomením u bloku naproti ose mostu, nebo po nábřeží. Z hlediska konstituce prostoru však bylo projektované náměstí relativně sevřené, a můžeme-li interpretovat půdorysy staveb, které je obklopují, jako určené k provedení, mělo by i relativně jednotné stěny. Ze Zuckerova hlediska je tak náměstí na návrhu MTÚ více koherentní, než to, se kterým o něco málo později přišel Josef Zítek.

Když Zítek v červenci roku 1874 předkládal svůj návrh regulace oblasti Rejdiště, komponoval jej očividně již s vidinou stavby svého projektu budoucího Rudolfinu i Uměnovědného ústavu, zadaného přímo z Vídně od ministerstva vyučování.²⁶² Přerušení Sanytrové ulice parcelou budoucí filozofické fakulty u staršího plánu z ledna 1874 a její opětovné zprůběžnění u Zítka, jež zmiňuje Richard Biegel,²⁶³ naznačuje, že Zítek pro své dvě monumentální stavby vytvořil předprostor prostým „odmazáním“ dvou podivných, úzkých bloků mezi nimi a Sanytrovou ulicí spolu se zkrácením zmíněné čelní parcely náměstí. Cíl uvolnit pro budovy okolní prostor lze sledovat i v již zmíněném posunutí nábřežní zdi blíže do středu řeky, vůči lednovému plánu odhadem o 10 metrů v místě projektovaného osového mostu. K tvrzení Richarda Biegela, že Zítek „*ke koncepci nově se rodícího městského prostoru přistoupil zcela jinak*“²⁶⁴, bych jen připojil domněnku, že si Zítek strukturu navrženou městským technickým úřadem mírně²⁶⁵ poupravil tak, aby konvenovala jeho stavitelským ambicím, nepochybně za vzniku provozně výhodnější urbánní struktury. Její základní koncept se tím však skutečně změnil poměrně drasticky. Místo tří kooperujících staveb zde najednou máme dva dominující solitéry a neurčitou třetí stranu. Bez znalosti konkrétní podoby Uměnovědného ústavu lze jen těžko soudit, jaký by byl konečný prostorový efekt. Z prosté skutečnosti, že obě budovy navrhoval Zítek, bychom mohli usuzovat, že by výsledek byl harmonický. Je dost dobře možné, že by obě dominantní budovy fungovaly komplementárně. Z hlediska budování prostoru by však šlo o stejný typ prohřešku, který Sitte kritizuje u vídeňské Ringstraße – dvě monumentální stavby by se snažily uvolnit se ze zástavby pro mnohohledovost, ztratily by však něco na svém účinku, protože by se jejich monumentalita by ve volném prostoru poněkud rozpustila. Zucker by zase možná namítal, že prostor mezi Domem umělců a Uměnovědným ústavem má příliš heterogenní stěny, je příliš otevřený a

---

262 Biegel, *Od Rejdiště k „Ostrovu umění“* (pozn. 8), s. 28.

263 Ibidem, s. 82.

264 Ibidem.

265 Nebudu-li počítat změny v okrajových částech: jednak potěšitelné zrušení průrazu starým židovským hřbitovem, jednak dílčí úpravy půdorysů některých bloků - jm. převrácení bloku mezi Uměnovědným ústavem a křižovnickým klášterem, zalomení Josefstädter Gasse (eqv. dnešní Široké) o několik metrů východněji apod. Tyto změny se však budoucího náměstí Jana Palacha dotýkají jen okrajově.

přesilují jej dva protistojící hegemoni. Zajímavý obrat ve vnímání celého prostoru však nastane, rozhodneme-li se opustit představu čtvercového náměstí a začneme-li jako jednotný městský prostor chápat celý úsek regulované nábřežní oblasti, kde by tyto dvě stavby stály. Mohlo by tedy nakonec jít o obří přibližně obdélný prostor s jednou stranou vypuklou podél zakřivení Vltavy, jehož opačné konce by pointovaly dvě synergické dominanty a vytvářely tak úchvatnou bránu do Starého Města. Otázkou zůstává, jak by byla pojednána budova v ose projektovaného mostu, pokud by vůbec byla nakonec postavena v předepsaných konturách – jedná se už o naprostou spekulaci, ale nelze vyloučit, že by některé z následujících období podlehl nutkání tuto „bránu“ pojmut doslovněji a navázat na osu mostu monumentální třídou. Že se o možnosti udělat z náměstí vstupní prostor do města v minulosti objevily dokazují návrhy takového ražení (viz kap. 2. 5.), Zítkova koncepce by v případě realizace mohla hypoteticky takovou myšlenku vnést už do asanačního plánu.

Jako poznámku na okraj nerealizované vize a chápání náměstí jako ústřední oblasti zmíním, že dochovaný Benischkův návrh Domu umělců s hlavním průčelím na delší straně, namířeným k řece by vytvořil radikálně odlišnou situaci, ačkoli by v základní hmotě o tolik rozdílný nebyl. Symetrická kompozice s nárožními rizality zvýrazněnými atikou a rizalitem centrálním, hmotnějším, nad nímž se zvedala nástavba tvaru antického chrámu, by korunovala nábřežní promenádu a zdaleka ji nadřadila náměstí. Nevznikla by koncentrická sestava, která dnešní náměstí charakterizuje a namísto slavnostního prostoru by Palachovo náměstí bylo jakýmsi postranním zálivem nábřeží.

Konstituce prostoru náměstí

Fyzická proměna Rejdiště započala téměř současnou stavbou nábřežní zdi a budovy Rudolfiny na nové niveletě terénu. Výsledná podoba Rudolfiny proti té soutěžní sice trochu ztratila na okázalosti a na členitosti půdorysu, oproti tomu ale vznikla o něco koherentnější stavba. Soutěžní návrh byl, *sit venia verbo*, slepencem předobrazů jeho dvou funkčních složek – drážďanské *Semperoper* a Durandova ideálního muzea – který by bez dalších, obdobně mocných staveb zcela opanoval své okolí. Dnešní Rudolfinum si sice v půdorysu rozlehlým podiem uzurpuje větší část náměstí, jeho sevřenější dispozice však poněkud vyrovnává hrací pole, co se týče budoucí konkurence s okolím. Rozlehlá vyvýšená platforma v jistém smyslu dnešnímu stavu náměstí ulehčuje (o tom ale později). Dvě provozní jednotky Rudolfiny přes větší sjednocení neztrácejí na čitelné individuaci, navrch v konečném projektu

vzniká více samostatně koncipovaných průčelí o vyrovnanějších silách, čímž je podpořena mnohopohledovost celku.

Stavba Rudolfiny vstoupila jako první „moderní“, mimořádně silná veřejná stavba do dosud ještě spící části města. Základní stavební kámen budoucí urbánní hierarchie byl nastolen a každý následný architektonický vstup do oblasti Rejdiště se s ním tím či oním způsobem musel popasovat.

Očekávaný protihráč Rudolfiny nepřišel, na protější stavební parcele začal od Srdínkovy Měšťanské dívčí školy vznikat půdorysem poměrně obyčejný městský blok. Zbytek bloku připadl k vyřešení Františku Schmoranzovi ml. a Janu Machytkovi. V jejich stavbě se sešlo několik funkcí na třech popisných číslech. Výsledek sice možná neoslňuje takovou okázalostí jako Rudolfinum, je přesto poměrně rafinovaný. Východní kus bloku navazující na Srdínkovu školu, Pedagogium čp. 81, členěním fasády pokračuje v nastaveném řádu této uliční fronty. Průběžnost fasády nicméně končí nárožním rizalitem hlavního křídla Uměleckoprůmyslové školy čp. 80. Toto křídlo se od zbytku bloku hmotově odděluje a vytváří protistěnu fasádě Rudolfiny: členěním vysokými ateliérovými okny zakončenými archivoltami se kladně – *souřadivě* – vztahuje k průčelní arkádě Rudolfiny; plošností, výškou a vyvýšením nárožních rizalitů střechami vytváří naopak komplementární dvojici s jeho hmotovou skladbou se zdůrazněným středem a spíše šířkovým rozrůstáním. Západní křídlo bloku, čp. 70, je při pohledu od mostu zřetelně součástí UMPRUM, čehož je dosaženo sjednocením architektonického členění jeho fasády s hlavním průčelím do náměstí; hmotově a základní strukturou fasády, tj. podlažností a potažmo římsami kordonovými i korunní římsou se však váže spíše k dívčí škole čp. 81. Díky tomuto rozvržení hmot a architektonického členění, neodpovídajícímu přímo funkční náplni budov, získává školský blok na Rejdišti jednotu, která mu spolu s monumentalizovaným průčelím umožňuje dělat Rudolfinu protiváhu. Pozoruhodně tak proti sobě nakonec stojí na jedné straně Zítkův koncept solitéru, vyvázaného z blokové struktury, a na druhé straně jen mírně diferencovaný blok, bližší koncepci Městského technického úřadu z ledna 1874.

S dostavbou školského bloku v roce 1885 vznikl jakýsi vyvýšený ostrov s kusem nového města, nábřežní promenádou a dvěma veřejnými, reprezentativními objekty, zdvižený nad okolní zástavbu. Mezi dvěma výrazně dominantními stavbami se rozkládalo prostranství přibližně čtvercové, ale orientované. Nikoli kolmo na řeku, ale v ose dvou průčelí, která proti sobě nerušeně stála. Sanytrova ulice nadále probíhala na staré, nižší úrovni podél této plošiny a výškový rozdíl překonávala dočasná zeď se schodištěm přibližně v ose Kaprovy. Východní frontu náměstí dosud tvořila souvislá řada domů původní zástavby, vůči niveletě náměstí

zanořená pod terén. Podél Křižovnické a Sanytrové ulice probíhala hranice dvou světů, z nichž jeden byl odsouzen k zániku.²⁶⁶

Prvním kolonizačním krokem nového světa do vod toho starého byla stavba domu Na Kocandě. Postaven na starém terénu, ale s vědomím, že tento bude zasypán, založil nároží dnešního prostoru náměstí, na propojení s ním však čekal do roku 1909, kdy byly srovnány terénní úrovně. Mezitím vyrostla na přelomu století budova Uměleckoprůmyslového muzea a tím bylo zajištěno budoucí nároží druhé. Muzeum zprvu těsně navazovalo na původní řadu domů podél Sanytrové ulice. Snad z toho pochází jeho zasunutí do tehdejší ulice a potažmo mezera, již (z náměstí sotva postřehnutelně) za protektorátu vyplnila úprava Augusty Machoňové-Müllerové a Ladislava Machoně.

Rokem 1907 padla stará východní fronta domů a byla vyloubena jáma pro filozofickou fakultu, čímž byla situace, kdy prostor náměstí podléhal lineárnímu napětí mezi Rudolfínem a UMPRUM, krátkodobě ještě zdůrazněna. Tím, že je UPM asi o třicet metrů ustoupeno od dnešní Široké ulice, vznikl (nikoli bezvýznamný!) průhled na Pinkasovu synagogu a stromový starého židovského hřbitova. Tím je také dodnes ve vizuální krajině náměstí zachována poslední připomínka, že se nachází na samé hraně židovského města.

Paradigma prostoru se změnilo až dva roky po navýšení terénu se stavbou mostu. Ten sice fyzicky nezdvihl žádnou stěnu, ani nezbořil, řečeno s mírnou nadsázkou však z náměstí udělal předmostí. Tím byl rázem prostor přeorientován na osu kolmou k řece. Rudolfova lávka, která byla po jeho dostavbě demontována, svými rozměry a vyoseným umístěním do té doby fungovala spíše jako *doplňek*, rozhodně nebyla schopna zásadní změny hierarchie náměstí. Poněkud zvláštní dojem však musela vytvářet situace, kdy proti mostu do poloviny dvacátých let nestála ani zeď, která by rozbíjela či přesměřovala jeho působení, ani brána, do které by směřoval.

S příchodem dvacátých let se náměstí, toho času Smetanovo, stalo náměstím parlamentním. Navýšením významu někdejšího domu umělců na úroveň sídla státní zákonodárné moci se opět poněkud přehoupala hierarchie náměstí. Dosud jsme mohli vnímat tři nesterpně silné, ale přibližně vyrovnané *dominantní* prvky. S nastěhováním poslanecké sněmovny do Rudolfína se jeho společenský význam alespoň teoreticky znásobil a to se tak na

---

266 Podobné, byť ne tolik vypjaté rozhraní světů bychom dnes mohli vidět v ulici Říční na Malé Straně, probíhající mezi pruhem dvou a půl bloku obytné zástavby z 80. let 19. století s krátkým malostranským nábřežím na jedné straně a předasanační zástavbou kolem kostelíka sv. Jana Křtitele Na Prádle na straně druhé.

čas stalo, součinností své formy i obsahu, poměrně jasným dominantem, jemuž bylo náměstí podřízeno.

Vzkříšená myšlenka postavit uprostřed náměstí kašnu a vyhlášená soutěž na ni, oproti devadesátým letům devatenáctého století, v roce 1927 uvažovala i jiné možnosti umístění a prostorové konfigurace, než byl prostý vertikální, centrální a koncentrický objekt. Zůstala však pouhou myšlenkou, stejně jako Masarykův pomník, a jediným prvkem, co prostor náměstí v době první republiky obsazoval, byl ubohý štursův Raněný, na chvíli instalovaný před Rudolfinem vždy při velikonoční pietní akci Červeného kříže, aby posílil symbolické pokynutí prezidenta a poslanců obětem první světové války; aby však byl však v zápětí zabalen a putoval „zase v hadrovém obalu do svého zákoutí na celoroční odpočinek“²⁶⁷, aniž se dlouhodobě do prostoru náměstí zapojil.

Rokem 1924 byla konečně definitivně zodpovězena otázka, jak bude uzavřeno náměstí na straně proti mostu. Sakařova budova filozofické fakulty dobové požadavky příliš nenaplnila a dlouho čekala na smířlivé zhodnocení, z hlediska utváření prostoru nicméně působí velice příznivě. V čele náměstí nestanula ani jako dominantní pointa, avšak ani jako zcela neutrální spojovací stěna, která by podporovala dualitní vztah mezi Rudolfinem a UMPRUM. Náměstí sjednocuje na dvou úrovních. Co do hmotové skladby stojí při čelním pohledu zhruba na půli cesty mezi řečenými stavbami. V základu jde sice o kubický objem, je však vizuálně rozčleněna: vystoupený rizalit spolu s ustupujícím navýšeným čtvrtým patrem a bočními rizalitou vytvářejí poměrně členitou kompozici, vnímatelnou zejména při spodním pohledu. Rizalita vystupující do bočních ulic významně přispívají k dojmu uzavřenosti náměstí; jejich účinek nastupuje zejména ve chvíli, kdy by se v Kaprově ulici za ohybem otevřel pohled až ke Staroměstskému náměstí. Vysokým průchodem v rizalitu je sice průhled zachován, dvěma podlažními rizalitu nad ním je však pohledově scelena stěna náměstí s jižní frontou domů Kaprovy ulice a zejména s domem Na Kocandě. [54] Obdobná situace nastává na druhé straně v ulici Široké, kde rizalit jednak omezuje průhled do její hloubky, jednak zmírňuje mezeru mezi frontou náměstí a budovou UPM. Mimo věc prostorové uzavřenosti napomáhá budova fakulty koherenci prostoru náměstí i tvaroslovně. Jsou to především dvojice třičtvrtěsloupů ve druhém a třetím podlaží středového rizalitu, které budovu spojují s Rudolfinem. Vzhledem ke své abstrahované formě a materiálové odlišnosti této části fasády od většiny zbytku vystupuje sloupově členěný pás skoro jako odkaz úmyslně vydávaný na odiv. Jeden z prvků sousední stavby je vyzdvižen a použit jako znak, gesto, deklarace náležitosti.

---

267 Ladislav Kratochvíl, Štursův Raněný se hlásí, *Přítomnost IX*, 1932, č. 14, 6. 4., s. 213.

V neposlední řadě je parter, tak jako parter dvou sousedních budov, členěn pásovou bosáží; ačkoli se jedná o poměrně obecný prvek, přispívá k provázání třech stěn náměstí. Významnou součástí prostoru náměstí je, obzvláště v dnešní neutěšené situaci, stejně jako je pódium před Rudolfinem, loubí budovy fakulty se zvýšenou úrovní podlahy. Polosoukromý prostor doplňuje roli chodníku ohrožovaného dopravou a poskytuje bezpečné místo k dlení.

Stavbou filozofické fakulty byl stavební vývoj na úrovni konstituce prostoru dovršen.

Modifikace (a stagnace)

Na sklonku existence první republiky se Smetanovo náměstí nakrátko stalo místem projevu něčeho, co by se dalo nazvat „národním duchem“. V září 1938 se před parlamentem shromáždilo údajně čtvrt milionu Čechoslováků, aby otevřeně vyjádřili odpor proti nátlaku, vytvářeném na československou vládu ve dnech před uzavřením mnichovské dohody, která osud státu oficiálně zpečetila. Holandská vláda tehdy na projev účasti věnovala Praze tisíce cibulí tulipánů a narcisů, které byly následně vysázeny na dosud poměrně prázdné zelené ploše náměstí. Na jaře 1939 vytkvetly – současně se vznikem protektorátu.²⁶⁸ S tím zaniklo i Národní shromáždění druhé republiky. Náročná adaptace budovy Rudolfiny pro jeho účely začala být opět postupně odčiňována, aby se z Rudolfiny stal opět dům umělců, v historii poprvé jako striktně německý. Budova se tak stala nepřímo jedním ze symbolických ohnisek moci okupující Říše v Praze. Po uzavření českých vysokých škol byla také do Sakařovy budovy nastěhována německá filozofická fakulta a později i Reinhard Heydrich Stiftung. Němečtět mělo náměstí i nadále; kromě toho, že bylo přejmenováno na *Mozartplatz* a přilehlé nábřeží se stalo po atentátu na zastupujícího říšského protektora *Reinhard-Heydrich-Ufer*, protektorátní projekty Plánovací komise pro Prahu a Okolí počítaly s jeho různými přestavbami – týkaly se často nábřeží a počítaly povětšinou s demolicí školského bloku Na Rejdišti, který by nahradily tu parky, tu restaurační kolonáda, jinde zas honosný hotelový komplex. Do konce války se však podoby náměstí nic fyzicky nedotklo.

Krátce po přenesení ostatků krasnoarmějců, provizorně na náměstí pohřbených, byla uprostřed náměstí vysázena z květin rudá pěticípá hvězda, v jejímž středu stanul sokl a na něm, tentokrát trvale, Štursův Raněný. Náměstí tak poprvé získalo ústřední vertikální prvek, přispívající k jednotě prostoru, byť relativně drobný. Na významové rovině tím však náměstí dostalo také tragický podtón.

---

268 Petrů (pozn. 14), s. 13.

V roce 1950 se po Nejedlého zásahu na nábřeží u Rudolfiny namísto Dvořáka objevila socha Josefa Mánesa od Bohumila Kafky. Ta, i přes svou nespornou kvalitu a sílu, dění na vlastním náměstí od té doby spíše přihlíží; svému úseku nábřeží ale slouží jako *jádro*, které zejména dnes z parku ohraničeného ze dvou stran automobilovou komunikací pomáhá vytvářet *místo*.

Latentně funerální charakter náměstí se poněkud vytratil s odstraněním Raněného roku 1960; „*prohloubený, tzv. zrcadlový parter*“ s novou, větší rudou hvězdou celkové významové vyznění posunul více k prostému politickému konstatování; snížení terénu v místě úpravy však značnou část plochy náměstí dostalo pod pochozí úroveň náměstí, což mohlo vést k tomu, že by byl střed náměstí vnímán více jako bariéra při procházení prostorem. Pohledově a co do prostorového dojmu se situace dostala opět do podobného stavu, v jakém byla v letech 1927—1938. Změnila se až v souvislosti s výstavbou garáží pod prostorem náměstí na přelomu 80. a 90. let, která stojí v jádru dnešního zoufalého stavu.

Dnešní situace náměstí

Základní kontury a vztahy na náměstí již byly vykresleny v předchozí kapitole. Prostor náměstí je konstituován v první řadě budovami Rudolfiny, filozofické fakulty a UMPRUM, které vymezují hranice imaginárního kvádru, jenž je základním prostorovým útvarem náměstí. Na staroměstské straně jsou kouty prostranství v diagonálních pohledech uzavírány domem Na Kocandě a Uměleckoprůmyslovým muzeem. Průhledy ulicemi, které vycházejí z těchto rohů, kolmo na náměstí, nenarušují tak výrazně uzavřenost prostoru, jak by mohly. V pobřežním směru působí proti této, podle Sitteho, vrozené nemoci pravidelné blokové struktury, jíž je zástavba bývalého Rejdiště drobným úsekem. Navazující uliční struktura starého města však ulice ohýbá takovým způsobem, že na severu, v ulici 17. listopadu, průhled uzavírá boční fasáda Právnické fakulty, a na jih, v Křižovnické, barokní Klementinum. Přílišnému otevření prostoru do Široké a Kaprovy pak brání boční rizality filozofické fakulty.

Imaginární čtvrtá stěna náměstí na straně u řeky se zdvihá mezi západními fasádami UMPRUM a Rudolfiny a podporuje ji hrana nábřeží, která je společným „útesem“ území a celého starého města. Zprostupňuje ji Mánesův most. Most a Filozofická fakulta soupeří s dvojicí Rudolfiny a UMPRUM o určení dominantního směru náměstí, obě osy orientace koexistují, té východozápadní však mohutně nahrává panorama Hradčan, které svým způsobem plní funkci čtvrtého průčelí náměstí. Z hlediska Zuckerova by zřejmě byla dominance Pražského hradu určující – společným působením estetického účinku a významové

váhy by patrně přesílil ostatní hierarchii prostoru. Zde se ovšem objevuje ústřední problém dnešního Palachova náměstí.

Prostřední plocha náměstí je téměř celá okupována řadou prvků *doplňujícího* řádu, které ale svým nahuštěním a umístěním sumárně fungují jako prvek *modifikující* celý prostor. Tento *sumární prvek* prostor Palachova náměstí, který by jinak mohl být koherentní a obdařený jasným řádem, fragmentuje do série neurčitých ploch. Kromě provizorního nasávacího objektu, který vzešel z chaosu mezi roky 1989—1993, se jedná o pokus zkvalitnit prostor náměstí zelení, který se však zcela minul účinkem. Nejprve betonový výstupek, jehož nasávací část se je krytá výraznou, poněkud výtvarně pojatou mříží a během vegetačního období je zarostlá popínavkami, znepřístupňuje ohnisko náměstí. Obklopuje jej ale plocha oázená keři a stromy, které tím, že se rostliny uplatňují přesně v pohledové hladině člověka, jednak vytváří sotva uchopitelné vizuální přehlčení středu náměstí, zejména ale blokují pohledy, které by umožnily prostoru splynout. Nejedná se pouze o zeleň, efektu přispívají i dva pěší vstupy do podzemního parkoviště, reklamní válec v severozápadním rohu plochy a naprosto politováníhodně i socha Antonína Dvořáka, umístěná na nepřiměřeně nízký sokl do podviné pozice naproti Rudolfinu, kde zároveň částečně blokuje pohledy na této ose, současně ale vizuálně zaniká a splývá se skrumáží parčíku. Situace by zřejmě byla o něco příznivější, kdyby alespoň byla zem uvnitř parčíku krytá schůdnou dlažbou.

Jediná tři místa odkud lze spatřit zablokované potenciální vyznění náměstí, jsou tak vyvýšené nástupy Rudolfina a Filozofické fakulty a podobně vyvýšený náběh Mánesova mostu, které dokážou vynést pohledovou hladinu člověka nad bariéru ve středu náměstí. Vede to tak k paradoxní situaci, kdy člověk při příchodu po mostě vidí silný prostor náměstí, který se ale zcela ztratí ve chvíli, kdy do něj vstoupí. Oblouk mostovky Mánesova mostu zároveň vizuálně odděluje prostor Palachova náměstí od Klárova na protější břehu, čímž znemožňuje jejich splnutí v zuckerovsky *spojená* náměstí.

Z ústřední plochy náměstí se v důsledku přehuštění stává pro většinu chodců tranzitní prostor – obvykle se v něm člověk má důvod vyskytovat pouze tehdy, kdy náměstí křížuje a vyhodnotí cestu po velkoformátové dlažbě a erodovaném trávníku jako výhodnější, než aby ústřední „parčík“ obcházel. Jen výjimečně se někdo rozhodne překonat výšku nasávacího objektu, vyhoupnout se na něj a posedět na něm. Učiní-li tak, dostane vzácnou příležitost ucítit potenciální sílu prostoru.

Zde se opět projevuje, jak spolupůsobení dostatečného množství doplňkových prvků, v tomto případě negativních, dokáže charakter náměstí zcela proměnit, navzdory potenciálu, který vytváří prvky vyšších řádů. Když chodec vystoupí z nehostinných povrchů ústředního

„parčíku“, octne se na šterkopískovém chodníku po jeho obvodu, postoupí-li dál do předprostoru Rudolfina, octne se na kočících hlavách. Stejných kočících hlavách, jako jsou na okolních silnicích – protože se de facto skutečně octnul na silnici, která je pouze od zbytku vozové komunikace oddělena na dvou místech řadou litinových sloupků.

Doprava po obvodu náměstí je dalším, velmi evidentním kamenem úrazu. Zejména individuální doprava, jejíž hlavní proud podél řeky je tu veden právě Křižovnickou a ulicí 17. Listopadu, kromě hluku vytváří skutečné nebezpečí pro chodce a potažmo místy vede k nutnosti instalace fyzických zábran, jako je tomu na rohu Kaprovy a 17. listopadu. Neustálé proudění zároveň odřezává pěší komunikace po okrajích náměstí od jeho vlastní plochy, takže chodec, který prochází před loubím filozofické fakulty nebo před průčelím UMPRUM se sotva cítí, jako že stojí na náměstí. Tramvajová trať sama o sobě, byť je sama významnou bariérou a nese s sebou potřebu stožárů elektrického vedení, které také náměstí vizuálně zahlcují, by nemusela být tak významnou překážkou – kdyby byla sama a kdyby byla její dráha sjednocena s okolním povrchem. To se stává v evropských městech čím dál obvyklejší praxí a například v Brně významně přispívá ke zobyvatelnosti zejména náměstí Svobody, jež tramvaj křížuje diagonálně, a navazujících páteřních tříd Masarykovy a Rašínovy.

Vraťme se ale k „odstíněnému“ kusu silnice táhnoucí se podél severní hrany náměstí téměř k ústí Mánesova mostu. Navzdory tomu, že se jedná o silnici, a že není zrovna pobytově příjemná, je tato plocha, zabírající necelých 1500 m² z celkových asi 9000 m² rozlohy náměstí, jedinou částí prostranství, která je schopná plnit společenskou funkci náměstí – ať už se jedná o demonstrace nebo o stánky s jídlem, vždy se dění soustředí v tomto podivném rohu. Zejména jedná-li se o veřejné shromáždění, stává se podium před Rudolfinem i podiem řečnickým. Malý předprostor jako by byl sub-náměstím, jasně *ovládaným* Rudolfinem.

Univerzitní vesnička sestavená z unimobuňek v rámci Měsíce pro fakultu v lednu roku 2024 byla také umístěna zde a v rámci jinak rozpadlého prostoru bezděky vytvářela organické sub-náměstí, jehož ústředím bylo pietní ohniště. Toto ohniště se však na několik týdnů díky síle svého významového náboje stalo i přes nevelké rozměry téměř oním Zuckerovským jednotícím *jádrem* celého náměstí Jana Palacha.

3. 4. Volná aplikace II.: Nerealizované vize

Demoliční losování; dominance a resilience

Pro dnešní Palachovo náměstí vznikaly koncepty radikálních přestaveb zejména ve třech obdobích – za první republiky v souvislosti s parlamentem a o desetiletí později s pomníkem TGM, potom za protektorátu zřejmě ze spojeného hlediska dopravního (pravobřežní komunikace) a ideologického (germanizace Prahy), a konečně v padesátých letech, kdy se mohlo, či možná mělo proměnit v *ústřední prostor* Prahy socialistické. Ačkoliv tyto projekty vznikaly ve třech (alespoň teoreticky) naprosto odlišných, ne-li protichůdných politických kontextech, jsou mezi nimi leckdy pozoruhodné podobnosti.

Určující pro funkci (nikoli prostorový dojem) našeho náměstí je zejména jeho úloha v komunikační síti města; náměstí je umístěno na okraji jedné ze skladebných jednotek města, tvoří kloub mezi páteří pravobřežní komunikací, městskou radiálou Kaprovy ulice a Mánesovým mostem, který překonává říčního koryto; to současně stanovuje poměrně rigidní hranici. Relativní neměnnost těchto, půjčíme-li si termín z marxistické teorie, *materiálních podmínek* lokality, je jistě jedním z faktorů, které mají na svědomí relativní konstatnost postupu u návrhů na její úpravy. Není však jediným. Část souvislostí lze vysvětlit faktory náležícími „*sociokulturní sféře*“: obdobnou plánovanou funkcí výsledného prostoru a potažmo obdobnými požadavky na jeho formální stránku. Ve všech třech obdobích mělo jít o vytvoření určitého typu reprezentativního prostoru. Za první republiky šlo v obou případech v principu o totéž, o reprezentaci státu a státnosti; zejména pak v případě Masarykova pomníku a především u návrhu Augusty Müllerové [7], lze mluvit o systém ideologickém programu. (viz 2. 4. odd. *Pomník TGM*). Za protektorátu paradoxně jedině, co prostor měl zřejmě manifestovat, je jistá vágní „německost“, daná vztažením a funkčním podřízením Rudolfinu jako německému domu umění, případně součinností německé filozofické fakulty, nastěhované do Sakařovy budovy, a jistě také toponomastikou – *Mozartplatz* a *Reinhard-Heydrich-Ufer* jsou poměrně výmluvné názvy. Prostranství však mělo hrát spíše roli jednoho článku z mnoha, spolupodílejících se na germanizaci Prahy, spíše než že by šlo o prostor většího než lokálního významu, jak tomu mělo být v předchozím případě. V padesátých letech se potom dvě řečené funkce do jisté míry spojovaly; náměstí bylo jedním z prvků, které z Prahy měly udělat socialistické město podle standardů urbanistické teorie doby stalinismu, zároveň ale mohlo významem překračovat i samotnou Prahu v případě, kdyby bylo oním *ústředním prostorem*. Jednak vlivem toho, že by bylo *ústředním prostorem* hlavního města státu, jednak by ale mohlo význam nabírat s časem:

masové manifestace celostátního významu by se zřejmě odehrávaly na něm, čímž by náměstí mohlo dosáhnout podobného významu v měřítku republiky, jaký mají Staroměstské, Václavské náměstí a podobně.

Všechny tyto okolnosti však plně nevysvětlují, proč je v návrzích statisticky nejčastěji demolována UMPRUM se školním blokem, vzácněji potom budova FF a z toho jen ve dvou případech jako jediná, bez toho aby také byla odstraněna budova UMPRUM, a proč se demolice Rudolfinu napříč třemi dekádami radikálních vizí neobjevila, alespoň co je mi známo, ani jednou. Úmyslům často, či téměř pokaždé, velikostně náměstí nestačilo. Asymetrie vůči ose mostu, která vznikla téměř u každého rozšíření náměstí, a kterou se jednotlivé návrhy často krkolomně snaží vyvážit, by byla demolicí Rudolfinu snadno eliminovatelná. Čím to, že je Rudolfinum pro všechny nedotknutelné?

Kdybychom na neutrální pozadí postavili vedle sebe Rudolfinum, filozofickou fakultu a školní blok s UMPRUM v průčelí, pravděpodobně bychom je podle nejednoho měřítka seřadili právě takto, tedy Rudolfinum jako nejsilnější, UMPRUM jako nejslabší a filozofickou fakultu někde mezi. Pouze společenský význam institucí uvnitř budov se nezdá být dostatečným vysvětlením; dokud ještě byla UMPRUM „pouze“ střední školou, dalo se možná mluvit o učitě nadřazenosti FF jakožto školy vysoké, avšak nejdéle do roku 1946, kdy se UMPRUM stala rovněž vysokou školou. Za první republiky šlo chápat parlament jako významnější, než FF české univerzity, od přeměny zpět na dům umělců je ale taková hodnotová hierarchizace institucí ještě pochybnější, než je z vlastní podstaty. Nabízí se tedy ještě hierarchizace umělecká a stylová. Všechny tři stavby jsou nicméně základním stylovým od sebe nepřilíš daleko; pouze u filozofické fakulty lze v letech po jejím dokončení mluvit o poměrně obecných antipatiích v architektonické obci k jejímu poněkud těžkopádnému neoklasicismu. Přesto ani v návrzích ze třicátých let není bořena tak vehementně, jako UMPRUM.

Vylučovací metodou nám jako určující faktor mnoho možností nezbylo. Jednou z nich je obecné formální utváření jednotlivých budov a jejich vzájemné hierarchické postavení. Přichází tedy otázka, jaké jsou možné zdroje *dominantnosti* prvků, jejich schopnosti si podmanit prostor. V rozšíření Zuckerova systému se pohybují na čistě formální rovině, „před“ pomyslnou aplikací druhotných významů na jednotlivé prvky, které prostor utváří.

Společenský význam jistě dokáže formálně v celku nevýznamný prvek vyzdvihnout do role *ovládajícího* prvku, avšak pouze pro diváka seznámeného s tímto významem; aby si tedy předkládaný systém udržel určitou míru všeobecné aplikovatelnosti, snažím se tomuto aspektu u aplikace vyhýbat. V případě Palachova náměstí má velký podíl na charakteru prostoru

panorama Pražského hradu. To má však svůj význam pevně zakódované ve své formě. Postavení Pražského hradu na skalním ostrohu vychází původně z pevnostní funkce sídla panovníka. Postupem času se tato funkce ztratila; nicméně její monumentální formální projev začal být úmyslně uchopován a kultivován tak, aby odpovídal společenskému významu komplexu. Že je Pražský Hrad „nějak“ důležitý je tedy z jeho vzezření čitelné i bez vědomí, o jakou důležitost konkrétně se jedná. Tím je zdroj jeho funkce *ovládajícího* prvku vysvětlen. U prvků, které Palachovo náměstí konstituují, je jejich relativní hierarchie v rámci kategorie určena podobným způsobem.

Kvalita Schmoranzova a Machytkova řešení spočívá mimo jiné v tom, jak se v mezích prostého bloku dokázali vypořádat s členitým, solitérním Rudolfinem naproti; pro většinového pozorovatele však bude UMPRUM stále tím prostým blokem. Divergence od formální normy je průvodným znakem obecné výjimečnosti. Výjimečnou nádobu na výjimečnou tekutinu vyjímáme z formálního standardu, aby odpovídala výjimečnosti své funkce; činíme tak například volbou materiálu nebo užíváním historických forem. Eucharistický kalich vyrábíme ze zlata, obkládáme jej často drahými kameny a udržujeme v jeho formě reminiscenci na kalichy středověké, ačkoli by z ryze mechaického hlediska u obřadu stejně dobře mohla posloužit sklenice od okurek. Na Palachově náměstí a v bezprostředním okolí je standardem hmotově kompaktní bloková struktura. Nejde jen o asanační zástavbu, i barokní Klementinum více méně odpovídá tomuto standardu. Na náměstí se pak scházejí tři budovy, z nichž jedna standardu odpovídá téměř zcela, druhá mírně diverguje třemi rizalíty s loubím a třetí se sice blokové struktuře mírně přizpůsobuje, je však členitá v půdoryse i v pohledové siluetě a její hlavní průčelí se navíc konvexně vypíná. Rudolfinum zde vystupuje ze tří stěn náměstí jako ta dominantní. Trvání tohoto vnímání potvrzují i návrhy z poslední soutěže v roce 2002, které náměstí Rudolfinu přímo podřizovaly – například MCA [47] a Kovačevič—Vašourková [45]. Filozofické fakultě nelze náměstí podříditi stejným způsobem, protože by se taková úprava dostávala do konfliktu s Hradem, lze z ní však udělat pointu, nebo přinejmenším pozadí pointy, jak ukazuje například návrh Emanuela Hrušky na pomník TGM [8]. Za celou historii náměstí se podle všeho nestalo ani jednou, že by byla za dominantní stěnu náměstí označena budova UMPRUM.

Vítězný návrh Ondřeje Štědrého v soutěži vypsané Konstruktivou roku 1993 vzal poměrně doslovně „zaretušování“ nasávacího objektu – obepnul jej schodištěm, nasávací otvor zarovnal s vrchlíkem novotvaru a zakryl mříží. Plocha středového parčíku byla pojednána jednoduše jako trávník překřížený dvěma asymetricky umístěnými, diagonálními chodníky. Z vizualizací dochovaných v archivu IPRu na poměrně nekvalitních xerokopiích toho není příliš vidět, lze ale soudit, že by zvětšený ústřední útvar, taková homole v prostoru náměstí, působil poněkud podivně; jeho hlavní přínos by ale spočíval ve zobyvatelnosti prostoru a v tom, že by zpřístupnil střed náměstí jednak jako pobytovou plochu, jednak jako místo výhledu. Bylo by zajímavé pozorovat, dokázal-li by vytvořit „živé lidské sousoší“, jaké deklaruje jako záměr v průvodní zprávě a stalo by se-li jeho jednotícím *modifikujícím* prvkem.

Návrh Šárky Malé by rafinovaným řešením se snížením terénu na úroveň stropnice podzemních garáží a potažmo zarovnání nasávacího objektu s niveletou okolního terénu. Tento návrh by naopak prostor náměstí pro zevní pohledy zcela uvolnil a pro pohledy vnitřní by unikátně přispěl pohledy z nižší relativní výšky, což by možná skutečně dovedlo k umocnění dojmu z architektury obklopující náměstí. Tím, že by se snížený parter pozvolně rampou zvedal směrem k mostu, by byla výrazně podpořena dominance mostní osy náměstí. Úprava by tak fungovala jako prvek *modifikující* nasměrování prostoru.

Mimořádně oceněný návrh Aleny Šrámkové a ateliéru Omicron—K přistoupil k úpravě právě opačně – jemně gradoval terén ke středu, čímž subtilně podporoval soustřednost. Spolu s minimalizací plastického vystupování požárních schodišť garáží vytvářel mírně výškově proměnlivý, ale v podstatě rovný povrch a tedy otevřenost, která by zde vytvářela základní charakter prostranství. *Dům pro sebevraha* a *Dům pro matku sebevraha* stavěl asymetricky na diagonálu od středu náměstí k jeho severovýchodnímu rohu, jako by objekty směřovaly k pamětní desce Jana Palacha na fasádě filozofické fakulty. Camillo Sitte by možná zajásal, že je to snad první návrh v dějinách náměstí, který neumisťuje monument přímo na žádnou ze středových os náměstí. Tím, že by měly objekty svým postavením možná dokázaly vyrovnávat tramvajovou trať, vedenou po opačné straně náměstí, by měly velký potenciál fungovat, jako Zuckerovo vzácné *jádro* v úplnosti smyslu, v jakém jej používá u popisu archetypu, a u příkladů emblematických jezdeckých soch Gattamelaty a Colleoniho. Je pravděpodobné, že by skutečně byly onimi prostorový řád sjednocujícími, nastolujícími a potvrzujícími prvky; stalo by se tak ale za cenu toho, že by náměstí nebylo Jana Palacha pouze v názvu, ale Palachova

tragédie by prostor zcela opanovala a nebylo by možné si v něm počínat jako v běžném, profánním veřejném prostoru. Nebo by naopak, a možná i pravděpodobněji, došlo k naprostému zprofanování objektů a potažmo i Palachova symbolu. Těžko říci, co by byla větší újma.

2002 a současný návrh

Vítězný návrh z veřejné soutěže v roce 2002 Václava Králíčka, Stanislava Makarova a ateliéru QARTA dělá dvě pozoruhodné věci. V první řadě srovnává povrch náměstí, pouze ale v obdélném prostoru mezi průčelími Rudolfiny a UMPRUM. Tím je jaksi potvrzena role prostranství jako spojovacího prostoru těchto dvou budov a institucí za určitého vydělení filozofické fakulty. Tím je částečně vyvážen poměr sil mezi severojižní a východozápadní osou náměstí. V průsečíku os byl však navíc umístěn stožár, který by o státních svátcích mohl nést vlajku. Subtilní, výrazná vertikála v samém středu náměstí by byla druhým prvkem, který by vyvažoval vlivy os, které by se v něm protínaly. Stala by se nakonec možná natolik silnou, že by sama začala aspirovat na *dominantní* roli v prostoru; to by nakonec naopak mohlo oslabit roli veduty Pražského hradu.

Možná až přílišnou symetrii a koncentričnost prostoru mohlo vyvážit umístění pomníku Antonína Dvořáka, které Králíček v návaznosti na předchozí soutěž v následujících letech navrhl. Socha by stála na průsečíku osy bočního portiku filozofické fakulty v ulici Široká a krajní slepé osy Rudolfiny na straně u řeky. Stala by se také při pohledu od Rudolfiny součástí pražského panoramatu.

Současný Králíčkův návrh je z pohledu, který zde sledujeme, téměř stejný. Jediný zásadní rozdíl je v umístění dalšího sekundárního ohniska do druhého rohu náměstí u fasády Rudolfiny. Podle dvou variantních návrhů padá v úvahu buďto polozapuštěná menší kašna nebo vstup do zcela zapuštěného podzemního prostoru, kde by mohla sídlit kavárna nebo jiný veřejný provoz. Tím by vznikla u fasády Rudolfiny pomyslná linie mezi dvěma objekty, která by mohla úspěšně vyvažovat linii tramvajové tratě na straně UMPRUM a současně zvyšovat obytnou hodnotu náměstí. V souvislosti s ním však vyvstává téma dvou specifických typů *modifikujících* prvků.

Sloup a obrubník jednotlivými prvky. Alternativní cesty k soudržnosti a uzavřenosti.

V kategorii *modifikujících* prvků v kontextu Palachova náměstí vyvstávají dvě opakující se témata, respektive dva specifické typy *modifikujícího* prvku, které mají potenciál sjednocovat prostor – jsou jimi *sloup* a *obrubník*.

Schopnost vertikálního prvku spojovat vzdálené a sjednocovat rozmělněné se objevují v Sitteho i Zuckerově teorii opakovaně. Zejména *jádra*, naším pohledem prvky *modifikující*, které prostor sjednocují, mají často podobu vertikálního objektu. Takové prvky dle Zuckera někdy i zakládají *seskupená náměstí*, když jedna věž ovládá dvě náměstí současně, která jinak nejsou propojená – příkladem uvádí Lüneburg, kde kostel sv. Jana ovládá „své“ náměstí i náměstí Am Sande.²⁶⁹ Palachovo náměstí taková konfigurace mohla potkat v návrhu Oldřicha Koláře; věž na špičce josefovského nábřeží by byla společnou dominantou náměstí Krasnoarmějců i prostranství před budovou právnické fakulty. Pro budoucnost náměstí je ale obzvláště relevantní téma vertikálního akcentu uprostřed náměstí.

Jak jsem již zmínil v kapitole 3. 1., jedním ze Sitteho klíčových principů je *uvolnění středu*, umístování monumentů, kostelů a podobně do středů prostranství je jedním z hlavních prohrěšků „moderní“ stavby měst, tedy urbanismu 19. století, které Sitte kritizuje. Zuckerův pohled na Sitteho v lecčem navazuje, není však v tomto ohledu tak odmítavý; abych znovu použil již zmíněný příklad – vítězný sloup uprostřed Place Vendôme podle Zuckera posiluje dojem z *uzavřeného* náměstí. Není to prvek určující archetyp náměstí, přispívá však k jeho prostorové soudržnosti.²⁷⁰

Sloupy a *obelisky* mají tradici sahající daleko do prehistore. V rukou lidské civilizace měly vždy širokou škálu uplatnění. Od předobrazů ve stromech a následně v lidských rukou ve formě všemožných prostor, princip *sloupu* člověka provází od nepaměti. Je přirozené, že jsou mezi rolemi sloupu i takové vysloveně posvátného charakteru. Samostatné vertikální struktury jsou materialní manifestací základního tektonického principu, *stání* jako odolávání gravitační síle. Předmět, vzpřímený bez potřeby výrazných podpor, demonstruje svoji *schopnost stát* – v případě sloupu vycházející z pevnosti, z rovnováhy a podobně.²⁷¹ Tohoto významu lze samozřejmě snadno využívat, přivlastňovat si jej jako odraz vlastní odolnosti a rovnováhy, případně do něj promítat představu vyšší síly. Proto se sloupy a podobně výborně hodí pro

---

²⁶⁹ Zucker (pozn. 2), s. 15.

²⁷⁰ Ibidem, s. 14.

²⁷¹ Jinak je tomu, pro ilustraci, v případě atlantů - atlas musí svému břemenu aktivně odporovat, jeho stání je aktem vůle a nevychází z jeho předmětové či materiálové podstaty. Karyatidy oproti tomu odolávají tlaku více méně bezděky; i když jsou lidskými postavami, z tohoto pohledu jsou blíže sloupům, než atlantům.

reprezentaci božstev – notoricky známý je vztah obelisku a paprsku (božského) světla – nebo vládnoucí moci či jako gesta potvrzující vítězství. Kromě tohoto aspektu jsou tyto vertikální struktury – řekněme nyní obecně *sloupy* – pevně svázány s místem, kde stojí. Jinak řečeno, sloup, který stojí, vždy stojí *někde*. Toto *někde* přejímá význam sloupu, nebo naopak – sloup svým charakterem označuje místo, kde stojí, jako důležité. Toto soustředění sil a pozornosti do jednoho bodu potom má výrazný potenciál *jednotit* prostor; směřovat jeho prvky k sobě jako společnému úběžníku. Je-li takový prvek potom umístěn do *středu* prostoru, může tento *spojivý* účinek přerůst v účinek *vyrovnávací*. Střed sám o sobě je rovnovážným bodem, specifickým typem ohniska. Existuje-li situace, ve které je skladba sil chaotická nebo nevyvážená, je možné nalézt těžiště a to podpořit, tím je ovšem status quo – charakter prostoru – potvrzen. Je-li to náš záměr, svkělé. Jde-li nám o to jej změnit a rozložení sil vyrovnat, potom podpoření, zvýraznění *středu* tomuto cíli může výrazně pomoci. *Sloup* je potom jako tento zvýrazňující a potvrzující prvek jedním z neúčinnějších.²⁷²

Zatímco *sloup* představuje jednotící prvek, působící uvnitř a zevnitř, *obrubník* – vlastně specifický typ *rámu* – je jeho komplementární dvojicí, působí zvenčí, dovnitř na svůj konkrétní obsah a ven na všechno ostatní. Ohraničuje, ze svojí podstaty rozděluje vše na to, co je *uvnitř* rámu a co je *vně*. V tomto kontextu se nelze vyhnout zmínce o Petru Rezkovi. Problematice rámu, soklu a vymezení prostoru pomocí nich se věnoval zevrubně v knize *Proklouznutí neboli smrt*.²⁷³ Zjednodušeně řečeno: Rezek vidí v *obrubníku*, ve smyslu hranice vymežující *uvnitř* a *vně* ve vodorovné ploše, základ pro *tektonický rám*, jeden ze dvou typů *rámu*, které rozlišuje na základě analýz Augusta Schmarsowa.²⁷⁴ Schmarsowův koncept rozvíjí dále vertikálním směrem. Dochází k tomu, že vstupem podstavy do obrubníku se kolem ní zdvihne *klec*, tedy jakási bariéra vymežující prostor o půdorysu *obrubníku* a výšce vstupující postavy.²⁷⁵ Vyhraněná plocha tím svůj obsah – objekty které nejsou součástí plochy a nachází se uvnitř obrubníku – *usazuje*.²⁷⁶ Odsud Rezek pokračuje ke genezi soklu a jeho funkci u sochy, to už nás však zajímat nemusí; zásadní je pro naše účely vymezení půdorysné stopy a její převedení v prostorový objem vstupem vertikálního objektu.

Uzavřenost prostoru, o níž Zucker opakovaně mluví, je podmíněná spojitostí fyzických *stěn* náměstí a v podstatě se týká míry vymezenosti objemu, trojrozměrného „tělesa“, které je *prostorem* náměstí. Jak již ale vyplývá z krátkého exkurzu k Rezkovi, lze toto těleso vymežit i

---

²⁷³ Petr Rezek, *Proklouznutí neboli smrt*, Praha 2014.

²⁷⁴ Druhým typem je pak rám pocházející z hlazení

²⁷⁵ Rezek (pozn. 273) s. 19.

²⁷⁶ *Ibidem*, s. 24.

prvky v rovině. *Stěnu* lze naplnit jejím ohraničením, respektive implikací její existence, pomocí rámu nebo jeho úseků.

Obrubník u aplikace nabývá velmi doslovného významu. Je-li jím vymezená plocha navíc odlišena od vnějšku, je celkový účinek posílen, vzniká jakási platforma. V návrzích na transformaci Palachova náměstí se v minulosti několikrát objevil motiv vymezení plochy náměstí či některého jejího významného úseku pomocí obrubníku, či plošinného útvaru z něj odvozeného. Augusta Machoňová výrazným obrubníkem a velkoformátovou dlažbou uvnitř něj pokryla celý pás mezi Rudolfinem a Masarykovou akademií práce za vlastním pomníkem; jediné přerušení probíhalo v ose filozofické fakulty a Mánesova mostu, kudy byla vedena doprava. Uvnitř vlastních fyzických stěn náměstí tak byla založena ještě vnitřní sada stěn, stoupajících z vymezených ploch. Jedna prostorová jednotka zahrnovala bezprostřední předpolí Rudolfinu a druhá longitudinální prostor s Masarykem v jednom ohnisku a s kašnou v druhém. [7] Šestá až osmá varianta Benšova návrhu z období protektorátu postupovala na místě zdemolované UMPRUM podobně, čímž vlastně longitudinální prostor vnitřně dělila na stávající náměstí a přidružené náměstí nové. [15—17] Stejnou cestu v padesátých letech nastoupil i Jan E. Koula [28—30]. V soutěži měl charakter obrubníku s potenciálem založit prostor jak návrh Šárky Malé [42], tak i Aleny Šrámkové a spol. [42], v jejich případě však šlo spíše menší, vnitřní prostory v rámci náměstí, než o jeho dělení či participaci na konstituci jeho prostoru. Principu se podobně chopil v soutěži roku 2002 MCA ateliér, spojil ale obrubník výhradně s Rudolfinem, čímž v podstatě střední plochu náměstí přisoudil jemu. Vítězný návrh Václava Králíčka a Stanislava Makarova pak takto Rudolfinu a UMPRUM propojil, což sice přispělo odříznutí filozofické fakulty od utváření vlastního prostoru náměstí, lze to ale chápat jako přijetí situace z velké části předurčené průběhem hlavní komunikace ulicí 17. listopadu. Většinu plochy náměstí toto řešení sjednocuje a pomáhá zmírnit účinky přerušení průběhem tramvajové trati a silnice před budovou Umprum.

Obrubník vydržel do dnešní podoby návrhu, která snad v dohledné době dojde realizace. Obrubníkem vymezená plocha je dále podtržena specifickou dlažbou, která se jinde v práci nevyskytuje. Tím je prostor náměstí pevně zajištěn, zarámován v půdoryse. Je určena základna. Vstoupí-li do ní ještě pylon, zvedne rezkovskou *klec* a k tomu navíc pomůže vyrovnat nerovnoměrně rozvržené síly okolních architektur.

2024. A jak dál? // Citlivé téma: střelba na FF UK

Králíčkův projekt od soutěže v roce 2002 visí v limbu a postupně prochází dílčími úpravami. Poslední modifikace souvisí s tragédií z 21. prosince roku 2023. V době, kdy tato práce vzniká, co je mi známo, ještě neexistuje konkrétní, veřejně známý plán otisknout prosincovou střelbu do podoby rekonstrukce náměstí. Záměr nicméně ve fakultních kruzích koluje. V Králíčkově projektu byla ještě před střelbou zanesena možnost zpracovat spodní část pylonu sochařsky, v reliéfu.²⁷⁷ Soutěž, zamýšlená původně na tento pás, by bylo podle Králíčka lze jednoduše úpravou zadání adaptovat na komemorativní dílo.

V případě, že by padlo rozhodnutí realizovat na Palachově náměstí v rámci rekonstrukce trvalý památník nebo objekt o funkci památníku prosincové střelby, bylo by mimořádně obtížné pojednat a umístit jej tak, aby nepáchal větší škodu, než užitek. V poměrně neobvyklé situaci, kdy je objekt—stavba, kde k došlo k masové střelbě, bez radikálních úprav používán dál k původnímu účelu, je třeba postupovat mimořádně opatrně ohledně připomínání události a ohledně formování této vzpomínky. Vytvoření jakéhokoli dalšího prvku v prostoru, jehož rolí by byla tato komemorace, by do náměstí zabudovalo trvalý retraumatizační spouštěč, který by byl navíc vidět prakticky odevšud z náměstí, především ale z oken pater budov, které náměstí obklopují a které byly všechny prosincovou střelbou zasaženy. Zabudovat památník střelby do reliéfního pásu na pylonu by umožnilo vyhnout se tomuto nejvýraznějšímu nebezpečí; při dodržení relativně malého měřítka vnímatelnosti by mohlo být zajištěno, aby dílo působilo jen ve chvíli, kdy se jej někdo vědomě rozhodně vnímat a přiblíží se k němu, a to za současného zachování výsostné důstojnosti umístění reliéfu v geometrickém středu náměstí.

Takové řešení by v případě, že by nutně mělo vzniknout na náměstí trvalé upomínkové dílo, mohlo být cestou relativně nejmenších škod. Hrozil by však ten samý problém, jako u Hejdukových objektů, jen s tím rozdílem, že Palachova oběť byla dobrovolná a je nám již několik generací vzdálená; neexistuje již téměř jako osobní zranění, ale téměř výhradně jako fenomén společenského vědomí. Oběti prosincové střelby neměly sebemenší úmysl umírat a jejich smrt nebyla nástrojem. Jako katalyzátor společenských procesů sice zafungovala, nebyl to však její účel. Do budovy filozofické fakulty i UMPRUM denně chodí desítky, stovky příbuzných, přátel a blízkých obětí střelby. Všech lidí, kterých se střelba traumaticky dotkla

---

²⁷⁷ „První dvě až tři vrstvy panelů nebo případně celý dřik pylonu by měl být reliéfně zpracován sochařem.“. Václav Králíček, Výsledná podoba náměstí Jana Palacha. Podle požadavků NPÚ a Odboru památkové péče MKČR z 2023 - 08 - 01, s. 10. Za zpřístupnění děkuji Václavu Králíčkovi.

jsou pak tisíce, v celospolečenském měřítku dokonce klidně desítky i stovky tisíc. Ty všechny může komemorativní dílo na náměstí Jana Palacha aktivně zraňovat, zatímco by se současně jeho význam a vážnost s postupem času v prostoru náměstí, jakým je to Palachovo, ředila a ztrácela.

Problematiku pomníku tragédie a vývoj uvažování o pomníku v druhé polovině dvacátého století zpracovala pregnantně ve své diplomové práci Eliška Žáková a zájemci o problematiku doporučím prostudovat si ji.²⁷⁸ Nemyslím si, že by další redukce problematiky mohla proběhnout bez ztráty podstatných nuancí a na její dostatečně komplexní výklad v této práci již bohužel není místo. Omezím se zde tedy na tvrzení vystavené na základě předchozích analýz. I drobný samostatný prvek, obzvláště má-li silný společenskovýznamový náboj a je-li patřičně umístěn, si může celý prostor náměstí podmanit. Králíčková plánovaná rekonstrukce náměstí vyčistí od rušivých prvků a vrátí mu řád. Jedním a dost možná úhlavním smyslem je vytvoření relativně významově neutrálního, čistého prostoru, který by mohl být používán okolními institucemi pro zevní prezentaci. Čistota a relativní neutralita projektu jsou jeho předními kvalitami. Takový prostor je však z podstaty bílým plátnem, choulostivým v tom smyslu, že každý trvalý zásah do něj bude velice výrazný a podstatně tak omezí spektrum jeho možných využití. Má-li přes to všechno skutečně být trvalá, hmotná vzpomínka na prosincovou událost do přestavby náměstí zakomponována, musí být provedena tak, aby byla důstojná a zároveň nepodlehla patosu, aby odpovídala vážnosti události a současně nerozšiřovala bolest z ní pramenící, a konečně aby se z ní při tom všem nestala nakonec pouhá *kranzwerfstelle*.²⁷⁹

Vstup byt' malého pomníku prosincové střelby by si tento čistý prostor velice snadno mohl podmanit, což by zpětně ochromovalo životaschopnost prostoru i okolních institucí, a to je v zásadním rozporu s procesem obnovy, na kterém pracují, zejména se to pak týká FF UK.

Opačný je případ dnešního náměstí, které je přehlcené a vše se v něm ztrácí. Od června tohoto roku to není jen Dvořákova socha na nízkém soklu, ale i surový menhir, umístěný analogicky ke skladatelově soše na kraj ústředního parčíku naproti vstupu do budovy filozofické fakulty. Osmitunový, záměrně téměř neopracovaný blok z vyhnánovského pískovce byl zřejmě takto umístěn, aby neohrožoval statiku podzemních garáží a zároveň byl s filozofickou fakultou v kontaktu. Má jít o dočasný objekt; bude-li skutečně dočasný, nebo

---

278 Eliška Žáková, *Památník a paměť v České Republice po listopadu 1989* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2008. Zejména v tomto kontextu s. 27 a 46–47. Dostupné online: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/18981/DPTX_2008_1_11210_0_123443_0_68771.pdf?sequence=1&isAllowed=y

279 Lze volně přeložit jako „odkladiště věnců“, pojem Jamese E. Younga. Viz Žáková (pozn.278), s. 46.

ne, asi nemá smysl tuto chvíli spekulovat. Faktem však je, že jde o mohutný osmitunový kámen. Důstojný, abstraktní, nezobrazivý, což jsou všechno nesporná pozitiva. Materiálem i rozměrem ale aspirující na trvalost, která bude ještě časem posílena, až se stane místem paměti. V ten moment s ním už nebude možné jako s dočasným zacházet. Jeho umístění ve skrumáži dnešního náměstí kromě toho úplně neumožňuje, aby svou tichou, funerální zádumčivostí prostor náměstí opanoval; naprosto politováníhodně se v ní ale ve výsledku ztrácí a stává se její součástí, což jednak celkovou situaci zhoršuje, mnohem podstatněji to ale znevažuje význam samotného objektu.

Co z toho vyplývá pro budoucnost trvalé piety za prosincovou střelbu na Palachově náměstí, nechám na uvážení čtenáře. Názor autora však je pravěpodobně nasnadě.

4. Závěr

Náměstí Jana Palacha v Praze se od doby, kdy bylo prostorově konstituováno, stalo předmětem nespočtu plánů, z nichž ale valná většina selhala. Vícekrát byla na vině změna politického systému: pád první republiky smetl ze stolu téma nového parlamentu i Masarykova pomníku obecně. Pád třetí říše definitivně zamezil transformaci Prahy na německé město a potažmo našeho náměstí na jeho článek. Chruščovovské tání, s ním související konec socialistického realismu jako jediné přípustné metody na jedné straně a přesun priorit v urbanismu a městském plánování východního bloku od budování reprezentace k účinnějším metodám řešení bytové krize zase vedly k zániku projektu socialistické Prahy, tudíž i souvisejících záměrů s naším náměstím. Sametová revoluce konečně nabourala průběh rekonstrukce Rudolfiny, nepřímo způsobila rozpad projektu na samostatnou rekonstrukci a stavbu garáží, která rázem nebyla vázána povinnostmi k estetice veřejného prostoru. Jeho okupací nasávacím objektem ventilace pak zasadila doprostřed náměstí kámen úrazu, na kterém ztroskotaly zatím všechny pokusy situaci napravit.

Nešlo však vždy o nejvyšší politiku. Zvláštní kombinace exponovanosti náměstí, jeho unikátního charakteru a související atraktivity, s „nepotřebností“, respektive relativně menší urgence jeho úprav, zřejmě způsobila, že i drobnější záměry s ním zpravidla ztroskotaly, nebo se minimálně jejich provedení významně zkomplikovalo. Ve výsledku v dnešním stavu náměstí sotva plní funkci náměstí a po estetické stránce také zdaleka nedosahuje svého potenciálu

Co to všechno znamená pro další postup? Na průběhu jednotlivých plánů úprav a doplňování náměstí lze poměrně dobře ilustrovat široké spektrum problémů, které se vážou k architektonickým soutěžím, řešení veřejného prostoru, hledání účelu veřejného prostoru na funkční i ideové stránce i zapojování laické veřejnosti do souvisejících procesů. K sestavení koherentnějšího a kompletnějšího panoramatu problematiky by bylo potřeba doplnit archivní výzkumy tam, kde je práce nucena vycházet z tisku, a kde tudíž pracuje s materiálem, který už jednou prošel interpretací a filtrem. Týká se to zejména archiválií uložených v AAS NTM a naopak recentním soutěžím, materiály z nichž ještě nejsou zpravidla ve veřejně přístupných archivech uloženy a zpracovány. Naopak u projektů zkoumaných skrze archiválie by bylo žádoucí doplnit i dobovou recepci, tu by však pravděpodobně bylo nutné hledat také, ne-li zejména v osobních dokumentech jednotlivých aktérů, jedná se totiž především o období protektorátu a padesátých let. Souhrně lze říci, že kdyby se jednalo o práci věnovanou výhradně problematice soutěží 20. a 21. století v Praze, bylo by ve všech případech třeba kompletně

zpracovat 1. primární zkoumaný materiál, 2. jeho autorskou prezentaci, 3 veřejnou recepci a diskuzi, 4. soukromou recepci.

Primárním cílem historiografické části práce nicméně bylo sestavit chronologii vývoje náměstí a připravit tak podklad pro část teoretickou. V té se ukázalo, že Zuckerovu *archetypologii*, jak jsem pracovníě nazval výčet archetypů náměstí, lze adaptovat na analytický nástroj. Musí však být sama analyzována – rozložena na základní principy, které ji sestavují – které následně lze hledat ve zkoumaném materiálu. Tímto způsobem lze komplexní prostorové situace uchopit popsáním funkce jednotlivých prvků a jejich vzájemných vztahů, a tím získat systematizovanější pohled a potažmo porozumění posuzované situace. Nelze však s navrženým systémem pracovat jako s komplexním, rigidním analytickým postupem, jehož cílem je z posuzovaného vstupu standardizovaným procesem získat pozitivní výstup. Jednotlivé složky a principy mohou jednak utřídit postup analýzy prostorové situace, jednak je lze použít ad hoc jako doplňky, bez striktní nutnosti součinnosti ostatních částí systému. Příkladem: je možné hledat řídicí prvek prostoru bez zabývání se otázkou, jakému prostoru odpovídá a archetypu a jakým způsobem se na něm podílí každý jeden prvek ze všech kategorií.

Obtížné území náměstí Jana Palacha se ukázalo pod povrchem být ještě komplikovanější, než se navenek jeví. Potřeba jeho kultivace je dlouhodobě nasnadě; nyní, po tragédii z prosince 2023, nad jeho budoucím vývojem visí další potenciální nebezpečí – špatně zvoleného či neobratně umístěného trvalého pietního místa či objektu. Má-li skutečně takový prvek do náměstí být zakomponován, v žádném případě by se tak nemělo stát před dokončením rekonstrukce; v jeho koncepci by měly být důkladně zváženy všechny prostorové vztahy na stávajícím i na projektovaném náměstí a potažmo výsledný dopad pietního prvku na náměstí a na všechny, kdo jej budou obývat a kdo jej uvidí u z oken UMPRUM, Rudolfiny a zejména hlavní budovy Filozofické fakulty UK. Především a nejvážněji by však měla být vznesena otázka, zda vůbec do bezprostřední blízkosti místa tragédie, a natož na neutrální prostranství před ním, takový prvek umisťovat. Dle autorova mínění všechny okolnosti nasvědčují záporné odpovědi.

Seznam používaných zkratek

AAS NTM	Archiv architektury a stavitelství NTM
<i>AČSR</i>	<i>Architektura ČSR</i>
<i>AMP</i>	<i>Acta Musei Pragensis</i>
<i>AO</i>	<i>Architektonický obzor</i>
AVČR	Akademie věd České republiky
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika (1960—1999)
HMP	Hlavní město Praha
f.	fond
FF (UK)	Filozofická fakulta (Univerzity Karlovy)
inv. č.	inventární číslo
IPR	Institut plánování a rozvoje (HMP)
KZsP	Klub Za starou Prahu
MKČR	Ministerstvo kultury ČR
neinv.	neinventarizováno
nesign.	nesignováno
NJP	Náměstí Jana Palacha
NPÚ	Národní památkový ústav
NTM	Národní technické muzeum
NVP	Národní výbor Praha
PKPU	Plannungskommission für die Hauptstad Prag und Umgebung
PR ÚNV	Plánovací referát ÚNV
SAD	Společnost Antonína Dvořáka
SRK	Státní regulační komise
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
TGM	Tomáš Garrigue Masaryk
ÚHA	Útvar hlavního architekta (Prahy)
UHPC	Ultra-high performance concrete
ÚJČ	Ústav jazyka českého
UMPRUM	Budova dnešní Vysoké školy uměleckoprůmyslové
ÚNV	Ústřední národní výbor (Praha)
ul.	Ulice
UPM	Uměleckoprůmyslové muzeum Praha
<i>UPP</i>	<i>Umělecké památky Prahy</i>
ÚRM	Útvar rozvoje hlavního města Prahy
VŠUP	Vysoká škola uměleckoprůmyslová
<i>ZSP-VKZsP</i>	Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu

Seznam zdrojů

Primární literatura

Josef Erben (red.), *Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedních Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1891 a 1892*. Vydání české, Praha 1894, s. 69.

Rob Krier, *Urban Space*, London 1979

Lev Kulaga, Demokratické základy sovětské stavby měst, in: *Sovětská architektura: soubor theoretických studií*, Praha 1951

Jiří Novotný, *Prahou posedlý*, Praha 2002

Petr Rezek, *Proklouznutí neboli smrt*, Praha 2014.

Camillo Sitte, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Brno 2012 (Wien 1901)

Paul Zucker, *Town and Square from the Agora to the Village Green*, New York 1959.

Primární periodika

Architektonický obzor VIII, 1909.

Architektonický obzor XIV, 1915.

Architekt XXXIX, 1993.

Architekt XLV, 1999.

Architekt SIA XXVII, 1928.

Architekt SIA XXXIX, 1940

Architektura ČSR V, 1945—1946

Český svět III, 1907.

Hospodářské Noviny XLIV, 2000.

Hudební rozhledy XLIII, 1990.

Lidové noviny XXXVI, 1928.

Lidové noviny XXXVII, 2024.

Národní listy LXVII, 1927.

Národní listy LXVIII, 1928.

Přítomnost IX, 1932.

Stavba XIV, 1937—1938.

Styl XIII, 1927—1928.

Styl XX, 1937.

Světobzor VI, 1906—1907.

Umění (Štenc) III, 1929—1930.

Věstník hlavního města Prahy XLIII, 1936.

Volné směry XXV, 1927—1928.

Volné směry XXVI, 1928—1929.

Volné Směry XL, 1947-1948.

Výtvarná práce XVII, 1969.

Výtvarné umění IV, 1954—1955.

Zprávy různé. Příloha Zpráv spolku architektův a inženýrů v království českém XLIII, 1909.

Sekundární literatura

Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Jakub Bachtík, Pragerova rekonstrukce Rudolfinu, in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Milena Bartlová, Nešťastné náměstí, *Art&Antiques* 2024, č.1, s. 2.

Kateřina Bečková, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996.

Oldřich Jakub Blažiček—Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, Praha 1991

Richard Biegel, Od rejdiště k ostrovu umění in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Richard Biegel, *Město v bouři*, Praha 2022.

Jiří Bláha—Martin Ebel, Život a dílo pražského tesaře Michaela Ranka, *Dějiny staveb* II, 2002.

Jan Fischer—Ondřej Fischer, *Pražské mosty*, Praha 1985.

Dagmar Hejdová, *Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze*, Praha 1962.

Miloš Hořejš, *Protektorátní Praha jako německé město*, Praha 2013.

Jiří Hrůza, Camillo Sitte (předmluva) in: Camillo Sitte *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Brno 2012 (Wien 1901), s. 7.

Jiří Hrůza, *Město Praha*, Praha 1989.

Jakub Jareš, *Poválečný boj o Dům umělců*, in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Jan Kober, *Mezi místem, reprezentací a možnostmi: Hledání urbanistického umístění a architektury československé parlamentní budovy* (bakalářská práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2015.

Michal Kurz, *Vize a budování socialistických měst v období stalinismu (Praha 1948–1956)* (disertační práce), Ústav českých dějin FF UK, Praha 2023

Michal Novotný, Poslanecká sněmovna v Rudolfinu. Stavební proměny v letech 1919—1939, in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Josef Petráň, *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999.

TP [Taťána Petrasová], heslo čp. 80/I, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Díl 1., Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

TP [Taťána Petrasová], heslo čp. 2/V, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Díl 1., Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Jaromír Pečírka, *Josef Wagner*, Praha 1959, s. 57.

Jaroslav Petřů, Sad naděje na náměstí Jana Palacha před Rudolfinem, *Zahrada—Park—Krajina X*, č. 3, 2000, s. 12—14.

Roman Prah, Umělecká výzdoba – okrasa i politikum, in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Jaroslav Prokeš, *Dějiny Prahy*, Praha 1948.

František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, díl II., Praha 1904.

JŠ [Jana Šmejkalová] — PL [Marie Platovská], heslo čp. 82/I, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Díl 1., Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Jan Marius Tomeš, *Sochař Josef Wagner*, Praha 1985, s. 137.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Díl 1., Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Jindřich Vybíral, Koncepce, soutěž a výstavba Rudolfinu, in: Jakub Bachtík—Lukáš Duchek—Jakub Jareš (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020.

Eliška Žáková, Památník a paměť v České Republice po listopadu 1989 (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2008. Dostupné online:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/18981/DPTX_2008_1_11210_0_123443_0_68771.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sekundární periodika

Kateřina Bečková, ASANACE – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské, in: Jiří Hruza et al., *Pražská asanace. Ke 100. výročí asanáčního zákona pro Prahu (Acta Musei Pragensis 93)*, Praha 1993, s. 35.

Pavel Jerie, Jak to bylo s Rudolfinem, *Architekt XXXV*, 1992

Pavel Jerie, Rekonstrukce Domu umělců – Rudolfin, *Zprávy památkové péče LIII*, 1993

Martina Ptáčnicková, Jan Palach Square – Urbanonym as a Symbol of Public Protest, *Acta onomastica LX*, 2019, č. 1

Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu

Kateřina Bečková, Pomník Antonína Dvořáka před Rudolfinem, *ZSP-VKZsP XXX. (I.)*, 2000, č. 1-2, s. 14.

Kateřina Bečková, Pražská nábřeží – řeka ve svěrací kazajce, *ZSP-VKZsP XLII. (XIII.)*, 3/2012, s. 36.

Stanislav Kolařík—Pavčina Vojtová, Za lepší světlo. Poznámky k osvětlování Prahy a jejích památek, *ZSP-VKZsP LI (XXII)*, 2021, č. 3

Rostislav Švácha, O soutěžích na Palachovo náměstí, *ZSP-VKZsP XXXIII (IV)*, 2003, č. 2

Archivní prameny

Spisovna IPR

brožura *Soutěž na pomník prvního presidenta Republiky Československé presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka*, nesign. /neinv.

složka *Rekonstrukce domu umělců. Koncepčně provozní projektová studie. Ministerstvo kultury. Česká filharmonie. PÚHMP ATELIER3 GAMA*, sign. R13/92.

složka „Studie ústředního prostoru, 50. léta/SORELA

role „Podklady pro soutěž 90-94“, nesign. /neinv.

Urbanisticko/architektonická studie náměstí J. Palacha, inv. č. P-P-001636

Náměstí Jana Palacha. Alšovo nábřeží a sousoší Johna Hejduka. Malostranské předpolí Mánesova mostu. inv. č. P-P-001665.

f. Max Urban

Knihovna a badatelna ÚOP NPÚ Praha

Josef Holeček, *Stavebně-historický průzkum domu ČP. 71 „Na Kocandě“, Křižovnická 14, Praha 1*, 2014. č. inv. 9/14, P215.

Osobní archiv Václava Králíčka

Zápis z jednání o nové podobě Palachova náměstí v Rudolfinu 19. 9. 2016

Výsledná podoba náměstí Jana Palacha podle požadavků NPÚ a Odboru památkové péče MKČR z 2023-08-01.

Dokumentace k územnímu řízení stavby 0026 – Úprava parteru Náměstí Jana Palacha

Ostatní prameny

Marie Foltýnová, *Tisková zpráva: Dokumentační výstava o realizaci Pomníku Jana Palacha na Alšově nábřeží v Praze. Dům syna a Dům matky*. Praha 2015. dostupné online: https://web.archive.org/web/20160918013046/http://www.ghmp.cz/data/files/Tiskove_zpravy/TZ_J.Palach_CZ.pdf

Václav Králíček, Dokumentace k územnímu řízení stavby 0026 – Úprava parteru Náměstí Jana Palacha – PŘÍLOHA. Stručná historie náměstí a přehled architektonických soutěží a studií.

Příloha č. 1 k usnesení Rady HMP č. 0298 ze dne 18. 3. 2003, dostupné online: https://praha.eu/w/autor_dopracuje_navrh_reseni_na_upravu_589659?p_1_back_url=%2Fvyhledavani%3F_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_formDate%3D1722117665513%26start%3D0%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3Drekonstrukce%2Bn%25C3%25A1m%25C4%259Bst%25C3%25AD%2Bjana%2Bpalacha%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D%26delta%3D16

Zápis z pátého jednání komise Rady HMP pro památkovou péči na území hlavního města Prahy dne 16. února 2004.

Zápis č. 7 z jednání Komise pro územní rozvoj Rady městské části Praha 1 26. 11. 2020.

Dostupné online:

https://www.praha1.cz/app/uploads/2020/12/K%C3%9AR_7_26.11.20.pdf

Internetové zdroje

https://praha.eu/w/vyroci_upaleni_jana_palacha_pripomene_2136801?p_1_back_url=%2Fvyhledavani%3F_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_formDate%3D1722117070665%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3DJana%2BPalacha%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D

Vyhledáno 26. 7. 2024

https://praha.eu/w/kulisy_z_filmu_the_gray_man_3306241?p_1_back_url=%2Fvyhledavani%3F_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_formDate%3D1722117175027%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_emptySearchEnabled%3Dfalse%26q%3DGray%2BMan%26_com_liferay_portal_search_web_search_bar_portlet_SearchBarPortlet_INSTANCE_templateSearch_scope%3D

Vyhledáno 25. 7. 2024

<https://www.archiweb.cz/n/domaci/architekt-kralicek-pro-prahu-upravi-navrh-namesti-jana-palacha>

Vyhledáno 23. 5. 2024

<https://www.archiweb.cz/n/domaci/premenu-namesti-jana-palacha-v-praze-komplikuji-podzemni-garaze>

Vyhledáno 23. 5. 2024

<https://magazin.ceskafilharmonie.cz/brod-rejdiste-hrob-namesti-jana-palacha-v-promenach-staleti/>

Vyhledáno 20. 7. 2024

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=n%C3%A1m%C4%9Bst%C3%AD&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> ,

Vyhledáno 12. 7. 2024

Seznam příloh

- [1] Josef Fanta, návrh budovy filozofické fakulty, 1907 vstupu (*AO XIV*, 1915, s. 163).
- [2] Vizualizace modelu Palackého pomníku před Rudolfinem podle S. Suchardy (*Český Svět III*, 1906--1907, č. 16, 7. 2.)
- [3] C. Klouček – Jar. Brůha, Soutěžní návrh na fontánu před parlamentem, 1. cena, model. Vysoko položená rozměrná nádrž zejména hrozila blokováním pohledů. *Architekt SIA XXVII*, 1928, s. 86.
- [4] Jaroslav Horejc—Ladislav Machoň, Soutěžní návrh na fontánu před parlament, 3. cena, model, 1927. Detail středového prvku opačného řešení. *Styl XIII*, 1927—1928, s. 134.
- [5] Jaroslav Horejc—Ladislav Machoň, Soutěžní návrh na fontánu před parlament, 3. cena, model, 1927. *Styl XIII*, 1927—1928, s. 135.
- [6]. Jaroslav Horejc--Ladislav Machoň. soutěžní návrh na fontánu před parlament, situace – detail, 1927. *Styl XIII*, 1927—1928, s. 135
- [7] Augusta Müllerová, Helena Johnová, Návrh na umístění pomníku TGM, 1937. *Stavba XIV*, 1937—1934, č. 3, s. 51.
- [8] E. Hruška, řešení Masarykova pomníku pro soutěž r.1937 v případě volby jeho umístění na Smetanově náměstí. *Stavba XIV*, 1937—1934, č. 3, s. 54.
- [9] Skica přestavby Smetanova náměstí. Pravděpodobně Erich Langhammer, 24. 4. 1940. *Skizze verbauung Smetana-Platz*, Spisovna IPR, inv. č. FMU000330.
- [10] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem, 11. 11. 1941. Spisovna IPR, sign. fUP-27-1
- [11] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem, bez datace. Spisovna IPR, sign. fUP-27-2.
- [12] Adolf Benš, rozpracovaná skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem, č. 3. Spisovna IPR, inv. č. FMU000310

- [13] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem, 15.[?] 11. 1941. Blok jižně od budovy FF: “*Hotelbau*”, areál Klementina: “*Křižovnickí / nový kl.[ášter]*”. Spisovna IPR, sign. fUP-27-4.
- [14] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem, 9.[?] 12. 1941. Spisovna IPR, sign. fUP-27-5.
- [15] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem č. 6, bez datace. Spisovna IPR, inv. č. FMU000324.
- [16] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem č. 7, bez datace. Spisovna IPR, inv. č. FMU000325.
- [17] Adolf Benš, skica přestavby mezi Karlovým a Mánesovým mostem č. 8, bez datace. Spisovna IPR, inv. č. FMU000326.
- [18] Pavel Smetana, Návrh na přístavbu uměleckoprůmyslového muzea v Praze, vítězný návrh z II. kola soutěže v roce 1940. *Volné směry XL*, 1947—1948, s. 184.
- [19] Adolf Benš, skica dopravního řešení předpolí Mánesova mostu, 1942. Spisovna IPR, inv. č. FMU000340.
- [20] Emanuel Hruška návrh řešení předmostí Mánesova mostu, 1942. Spisovna IPR, inv. č. FMU000341.
- [21] Josef Wagner, Marie Wagnerová-Kulhánková, Pavel Smetana, model pomníku Antonína Dvořáka, 1953—1956. Jan Marius Tomeš, *Sochař Josef Wagner*, Praha 1985, s. 137.
- [22] Antonín Tenzer, Návrh centrálního prostoru, varianta zachovávající budovu FF. Spisovna IPR, sign. R-18/53a
- [23] Antonín Tenzer, Návrh centrálního prostoru, 1953, varianta zachovávající budovu FF. Spisovna IPR, sign. R-18/53a

- [24] Karel Poličanský, Návrh centrálního prostoru a schéma zásadních vztahů, 1953, Spisovna IPR, sign. R-18ú53c
- [25] František Fiala, Antonín Minář, Návrh centrálního prostoru, 1953, půdorys. Spisovna IPR, sign. R-17/53.
- [26] František Fiala, Antonín Minář, Návrh centrálního prostoru, 1953, perspektiva. Spisovna IPR, sign. R-17/53.
- [27] František Fiala, Antonín Minář, Návrh centrálního prostoru, 1953, pohled. Spisovna IPR, sign. R-17/53.
- [28] Jan E. Koula, Návrh centrálního prostoru, 1953, pohled 1. Spisovna IPR, sign. R-18/53i.
- [29] Jan E. Koula, Návrh centrálního prostoru, 1953, pohled 2. Spisovna IPR, sign. R-18/53i.
- [30] Jan E. Koula, Návrh centrálního prostoru, 1953, půdorys. Spisovna IPR, sign. R-18/53i.
- [31] Emanuela a Josef Kittrichovi, Návrh centrálního prostoru 1953. Spisovna IPR, sign. R-13/53-1.
- [32] Gorazd Čelechovský, návrh uspořádání centra socialistické Prahy, 1953. Spisovna IPR, sign. R-18/53d.
- [33] Gorazd Čelechovský, přestavba Náměstí Krasnoarmějců, 1953. Spisovna IPR, sign. R-18/53d.
- [34] Jiří Kroha, přestavba Náměstí Krasnoarmějců, 1953. Kurz (pozn. 6), příloha č. 79.
- [35] Bohumír Kozák, detail z plánu socialistické Prahy – poznámka, Spisovna IPR, sign. R-18/53F.
- [36] Bohumír Kozák, detaily z plánu socialistické Prahy – ústřední prostor v místě UMPRUM. Spisovna IPR, sign. R-18/53F.
- [37] Oldřich Kolář, *Studie městského středu*, 1953. Spisovna IPR, sign. R-18/53j.

- [38] Ateliér GAMA, Schematický návrh zpracování náměstí Krasnoarmějců v rámci rekonstrukce Domu Umělců, pravděpodobně první polovina roku 1989. Spisovna IPR, složka *Rekonstrukce domu umělců. Konceptně provozní projektová studie. Ministerstvo kultury. Česká filharmonie. PÚHMP ATELIER3 GAMA*, sign. R13/92.
- [39] Jan Špičák, *Parter okolí Domu umělců / Konkurs*, asi 1990. Spisovna IPR, role „Podklady pro soutěž 90-91“, nesign. / neinv.
- [40] Karel Prager, Zbyšek Stýblo, návrh úpravy okolí Domu umělců, asi 1990. Spisovna IPR, role „Podklady pro soutěž 90-91“, nesign. /neinv. Vpravo detail řešení středu.
- [41] Stav náměstí mezi dostavbou garáží a provizorní retuší v roce 1999. *Architekt XXXIX*, 1993, č. 19, s. 6.
- [42] Tablo s výsledky soutěže na úpravu náměstí Jana Palacha v roce 1993. *Architekt XXXIX*, 1993, č. 19, s. 7.
- [43] Alois Doležel, návrh řešení Dvořákova pomníku, *Architekt XLV*, 1999, č. 7., s. 84.
- [44] Emil Prikryl—Marcela Steinbachová, soutěžní návrh řešení NJP, 2002, *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 77.
- [45] Igor Kovačević—Yvette Vašourková, soutěžní návrh řešení NJP, 2002, *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 76.
- [46] Aleš Morávek—Vladimír Jedlička—Vít Rejšek—Radek Toman—Petr Molhanec, soutěžní návrh řešení NJP, 2002, *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 76.
- [47] MCA ateliér, Jiří Chlumský, soutěžní návrh řešení NJP, 2002, *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 75.
- [48] Hana Zachová—Ladislav Tichý, soutěžní návrh řešení NJP, 2002, *Architekt XLVIII*, 2002, č. 10, s. 75.

- [49] Jakub Našinec—Radek Janošík, soutěžní návrh řešení NJP (2. cena), 2002, *Architekt* XLVIII, 2002, č. 10, s. 74.
- [50] Václav Králíček—Stanislav Makarov—QARTA ateliér, soutěžní návrh řešení NJP (1. cena), 2002, *Architekt* XLVIII, 2002, č. 10, s. 73.
- [51] Aktualizovaný vítězný návrh Václava Králíčka (k prosinci 2023), pohled od SZ hrany Rudolfiny. *Výsledná podoba náměstí Jana Palacha podle požadavků NPÚ a Odboru památkové péče MKČR z 2023-08-01.*
- [52] Aktualizovaný vítězný návrh Václava Králíčka (k prosinci 2023), pohled z rohu ulic Křižovnická a Kaprova. *Výsledná podoba náměstí Jana Palacha podle požadavků NPÚ a Odboru památkové péče MKČR z 2023-08-01.*
- [53] Ilustrace odebrání konstitutivního prvku. Autor.
- [54] Funkce uličního rizalitu filozofické fakulty. Archiv autora.